ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1990 ЙИЛ

16 МАРТ
№ 11 (3063)
ЖУМА

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИК РЕСПУБЛИКАЛАРИ ИТТИФОҚИ ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИ СЪЕЗДИНИНГ ҚАРОРИ

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИК РЕСПУБЛИКАЛАРИ ИТТИФОҚИНИНГ ПРЕЗИДЕНТИ ТЎҒРИСИДА

СССР халқ депутатлари Съезди **қарор қилади:**
Ўртоқ Михаил Сергеевич **Горбачев** Совет Социалистик Республикалари Иттифоқининг Президенти этиб сайлансин.

СУРАТДА: Михаил Сергеевич Горбачевнинг қасамёд қабул қилиш пайти.
Ю. Лизунов ва М. Мусаэльян сурати.
(ТАСС фотохроникаси)

ЯНА УМИД ОСТОНАСИДА

Халқ депутатларининг навбатдан ташқари учинчи съезди ишини асрга татигулик воқеа десак, муболаға бўлмас. «Вашингтон пост» газетаси Совет Иттифоқида мамлакат президенти лавозими таъсис этилганлигини 1917 йилдан кейинги энг муҳим ўзгариш деб баҳолади.

Президентлик лавозимини таъсис этиш осонликча кечгани йўқ. Очиғини айтганда, яқин-яқингача кўпчилик мамлакат бошқарувининг бу формасига деярли қарши эди. Партия раҳбарияти ҳам шундай фикрда эди. Аммо воқеалар ривожи шиддатли ҳам хатарли тус олдики, бизга Президент зарур бўлиб қолди. Қарор ва ечимлар, лойиҳа ва дастурлар, план ва режалар нечоғли кўп бўлмасин, мамлакат танглик занжиридан қутула олмаяпти. Кўпгина соҳаларда бошбошдоқлик, ўзибўларчилик илдиз отмоқда. Миллатлараро муносабатлар ҳали ҳеч қачон бунчалик кескин тус олмаган эди.

Қайта қуриш ва умуман мамлакат тақдири хавф остида қолаётган экан, зудлик билан энг тўғри йўлни танлаш, одилона кескин ҳаракатлар қилиш зарур бўлиб қолди.

Депутатларнинг кўпчилиги айни шу фикрда. Аммо, учинчи съезднинг бош масаласи муҳокама этилаётганда айрича фикрлар ҳам билдирилди. Бир гуруҳ депутатлар, масалан регионлараро депутатлар группасининг аъзолари президентлик лавозими жорий этилишига, мамлакатнинг биринчи президентини съездда сайлашга қарши чиқдилар. Айрим нотиқлар «бизга президент зарур, аммо тугал Конституцияга эга бўлмай туриб бу ишни ҳал қилиш мумкин эмас», деган ғояни илгари сурдилар. Янги лавозим соҳибини бир мунча кейин, яъни ялпи сайлов йўли билан аниқлаш тўғрисидаги таклифлар ҳам ўртага ташланди.

Эътироф этиш керакки, бу мулоҳазаларнинг деярли ҳар бири маълум асосга эга. Кейинги пайтда мамлакат Асосий қонунига шу қадар кўп тузатиш ва ўзгартишлар киритилдики, уларни оддий кузатиб боришнинг ўзи ҳам ғоят мушкул бўлиб қолди. Президентлик бошқарувига ўтар эканмиз, демакки, марказ — иттифоқдош республика муносабатларида янги ўзгаришлар бўлиши табиий. Демакки, Қомусимиз яна такомил топади, ўзгаради. Қингир ишнинг қирқ йилдан кейин ҳам қийиғи чиқади, деган гап бор. Ҳозир эса пухта ўйланмаган режа қирқ кунга ҳам етмай ошкор бўлмоқда.

Бу — масаланинг бир томони. Иккинчи томони — юқорида айтдик — ортиқча вақт қолгани йўқ. Шахмат доскасидаги ҳолат нечоғли мураккаб бўлмасин, ягона тўғри йўлни, ғалаба йўлини топишимиз керак!

Биз бугун бу умидни президентлик лавозими билан боғламоқдамиз. Умид баҳосини эса вақт белгилайди.

«БЎЙИ БИРЛА СОЧИ ТЕНГ» КЕЛИНЧАК

АЛИШЕР НАВОИЙНИНГ «Муҳокамат ул-луғатайн» асарида «менг» сўзига мисол тариқасида бир байт келтирилади: «Ва ҳусн таърифида улуғроқ холғаким, турклар менг от қўюптурлар, алар (яъни, форсийзабонлар — **С. О.**) от қўймайдурлар. Турк бу таърифни бу навъ адо қилибдурким,

БАЙТ:

Анингким, ол энгинда менг яратти,
Бўйи бирла сочини тенг яратти».

Устоз адабиётшунос, жумҳуриятда хизмат кўрсатган фан арбоби, профессор Натан Муродович Маллаев «Ўзбек адабиёти тарихи» (1976) дарслигида XIV аср ўзбек шоири Хоразмийнинг «Муҳаббатнома» деган асари ҳақида гапириб, «Муҳокамат ул-луғатайн»да келтирилган ана шу байтнинг гўзаллигини таърифлайди-да: «Бу мисраларни Навоий «Муҳаббатнома»дан олганми ёки уларни ашулаларда эшитганми — буни билмаймиз», — деб ёзади. Чиндан ҳам, Навоий бу байтни қаердан олди экан?

Байт — «Муҳаббатнома»нинг олтинчи қўшмисраси. Шоир кеча ва кундузни бир чиройли қиз ё келинчак каби тасаввур қилиб, унинг қизил юзида менг — катта хол яратди, лекин бўйи билан сочини тенг яратди, дейди. Бундаги қизил юз («ол энг») ва «бўй» рамзан — кундузни, «менг» ва «соч» — кечани билдиради. Демак, худо кундуз билан кечани тенг қилиб яратди, дейилмоқчи. Умуман олганда, йил давомидаги жами кундузлар билан жами кечалар йиғиндиси ўзаро тенгда.

«Бўйи бирла сочини тенг яратти» — туркий шеъриятга Хоразмий қўшган ифодавий топилма. Навоий эса адабиёт, хусусан, туркий шеъриятдаги йилт этган бирор нимарсани кўздан қочирмагани аниқ. Ахир, Шарқда шоирлар биргина гўзал ифода учун ҳам олқиш олган, катта шуҳрат топган-да. Кейин ўша бадиий топилдиқ, шу шеъриятнинг мулкига айланган ҳам, бошқа шоирлар ундан фойдаланганлар. Фақат унга нимадир янгилик қўшиб ишлатиш шарт бўлган.

Навоий ғазалларидан биридаги мана бу байтда тун-кун тенглиги бўй билан сочнинг баробарлигига қиёс қилинади:

Васли аро кўрдим, тенг эмиш бўйию сочи,
Тун-кун тенг экан, зоҳир ўлур бўлди чу наврўз.

Бу ерда Хоразмий байтидаги гўзал ташбиҳдан ижодий фойдаланилгани аён.

Навоий «Фарҳод ва Ширин»ининг хоқон ўғли — Фарҳод учун йилнинг фаслларига мослаб қурдирган тўрт қаср таърифига бағишланган 17-боби шундай бошланади:

Ҳамал таҳвили этгач меҳр гулчеҳр,
Очар юз гул замона кўргач ул меҳр.
Қилур машшотаи суньъ ошкоро,
Аруси даҳрнинг ҳуснига оро.
Қилур тун бирла зулфу кун била энг,
Этар лекин бўйи бирла сочин тенг».

Мазмуни: «Гул юзли қуёш ҳамал буржига кирганда замона у қуёшни кўргач, юз гул очади, яратиш пардозчиси эса замона келини ҳуснига оро беради, тундан соч, кундан чеҳра ясайди, лекин сочи билан бўйини тенг қилади, яъни баҳор бошланиб, гуллар очилади, замона гўзаллашади, кеча-кундуз баробар бўлади» (Порсо Шамсиев баёни, 7-том 423).

Демак, Навоий «Муҳокамат ул-луғатайн»да келтирилган байтни «Муҳаббатнома»дан олгангина эмас, «Фарҳод ва Ширин»да ундан бевосита таъсирланиб қалам сурган. Лекин энди мазмун ўзга муайянлик ва тасвир ўзга гўзаллик касб этган: Навоий айнан Наврўзни — кеча билан кундузнинг баб-баравар келадиган пайтини кўзда тутган. Уни «Аруси даҳр», яъни «Дунё келинчаги» деб таърифлайди. Илк баҳор билан келинчак ўртасида ажиб бир уйғунлик бор.

Наврўз фақат йилнинг эмас, баҳорнинг ҳам бошланиши. Бизда баҳор фасли 1 мартдан эмас, 21 мартдан ҳисоб қилинган. Хоразмийда дунёда кеча ва кундузнинг умумий тенглиги айтилган эди. Лекин бу худонинг ерда ҳаётни пайдо қилиши ҳақидаги байтлар сирасида келганлигидан унда наврўзга ҳам рамзий ишора йўқ эмас. Чунки ўша байтдан кейин ўқиймиз:

Қаро тупроқдин сунбул тўратти,
Тиканлар орасинда гул тўратти.

Қора тупроқдан сунбул униб чиқиши, тиканлар орасида гул пайдо бўлиши ҳам баҳордан дарак. Энди Навоийнинг ўша байтдан кейинги қўшмисрасига қулоқ тутинг:

Рутубат еткуруб ҳар сори ёғин,
Тар айлаб қатрадин гуллар димоғин.

Демак, ёмғир ёғиши билан гуллар димоғи ҳўл бўлади. Байтдаги «қатра» образининг ҳам «Муҳаббатнома»га ворисийлиги бор. Чунки Хоразмийнинг ўша байтдан олдинги қўшмисрасида «қатра» тилга олинган эди.:

Ҳаво узра берур шунқорға куни,
Тўлун ойдек қилур бир қатра суни.

Хуллас «Фарҳод ва Ширин» 17-боби бошланмаси бевосита «Муҳаббатнома» бошланмаси таъсирида — ундан тарҳ олиб битилган. Бундан: Навоий «Фарҳод ва Ширин»и, гарчи шоирнинг ўзи таъкидлаганидек, Низомий «Хусрав ва Ширин»и ҳамда Деҳлавий «Ширин ва Хусрав»ига жавобия тарзида ёзилган бўлса ҳам, унда бевосита туркий, яъни ўзбек адабиётига ворисийлик аломати ҳам кучли, деган хулоса келиб чиқади. Навоий бу достонни яратишда унинг вазни — ҳазажи мусаддаси мақсурда битилган маснавийларни изчил ўрганган. «Муҳаббатнома»нинг ҳам ана шу вазнда экани юқорида кўриб ўтилган таъсир учун жуда қўл келган.

Навоий «Хамса»си нафақат форсий, наинки туркий, умуман, Шарқ шеърияти майдонидаги мўъжиз бир чўққи. Бундай чўққилар жаҳон сўз санъати саҳнида ҳам жуда оз. «Хамса»да ана шу эгизак адабиёт — форсий ва туркий сўз санъатининг жамики хислатлари ажиб тарзда уйғунлаштирилган — синтезлашган. Шу тариқа шоир даҳосининг кучу қудрати билан адабиёт янги бир юксак поғонага кўтарилган. Гарчи Навоий ижодининг форсий адабиёт билан алоқадор жиҳатлари у ё бу тарзда ўрганилган бўлса-да, унинг бевосита ўзимизнинг туркий адабиёт билан боғлаб турадиган илдизларини тадқиқ этиш очилмаган қўриқ бўлиб турибди.

ТУН БИЛА КУН тенглиги ҳақидаги биргина байтнинг Хоразмий қўшмисрасига вобасталиги ана шундай хулосалар беради. Зотан, Ҳазрат Навоий ижодининг зарраларида қуёшлар акс этгани учун унинг майда-майда чизгилари замирида ҳам катта-катта масалалар ётибди.

Султонмурод **ОЛИМ**,
Ўзбекистон ССР Фанлар академияси А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтининг докторанти

Дошқозонда сумалак.
С. МАҲКАМОВ суратга олган

ҲАМЖИҲАТЛИК САМАРАЛАРИ

Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонларининг тўртинчи қурултойи бўлиб ўтганига бир йил тўлди. Шу муддат ичида жумҳуриятимизда катта ўзгаришлар амалга ошди. Жумладан, Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари фаолиятида ҳам жиддий силжишлар рўй берди. Шу муносабат билан мухбиримиз Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диния бошқармасининг раиси, СССР халқ депутати, муфти МУҲАММАД СОДИҚ МУҲАММАД ЮСУФ ҳазратлари билан учрашиб, ўтган бир йил давомида қилинган ишлар ва келгусидаги режалар ҳақида сўзлаб беришни илтимос қилди.

Чиндан ҳам вақтни тез ўтишини қаранг, мана бирпасда Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонларининг тўртинчи қурултойи бўлиб ўтганига ҳам бир йил бўлиб қолибди. Мазкур муддат ичида Аллоҳнинг ёрдами билан катта кўламдаги диний ишлар амалга оширилди. Аввало масжидлар ҳақида гапирадиган бўлсак, Ўрта Осиё ва Қозоғистоннинг турли жойларида кўплаб масжидлар очилди. Шу жумладан марказий идораларнинг рўйхатидан ўтган масжидлар сони Ўзбекистоннинг ўзидагина 250 дан ортиб кетди. Бу жараён яна давом этмоқда. Рўйхатдан ўтмаган маҳалла масжидлари анчагина бор, бундоқ масжидлар Тожикистонда 1500 дан зиёдлиги яқинда ўтказилган ҳисоб-китоблардан маълум бўлди.

Бу йил диний ўқув юртларимизга қабул ҳам одатдагига нисбатан кўп бўлди. Талабалар сони деярли икки ҳиссага ортди. Мир Араб мадрасасидаги талабаларимиз биринчи марта тўла-тўкис дарслик китоблар билан таъминландилар. Дарслар савияси ортди.

Диёримиз мусулмонлари ҳаётида биринчи марта чет эллардан диний китоблар, жумладан Қуръони Карим нусхалари олиб келтиришга муваффақ бўлдик, бу ишда бизга иорданиялик ва ливиялик биродарларимиз катта ёрдам бердилар. Катта меҳнат эвазига келтирилган китобларни аввалги нархларга нисбатан арзон нархда диний идора Олий ҳайъати қарорига асосан сотилди. Баъзилар ҳозирги пайтда диний идорамиз иқтисод жиҳатидан ниҳоятда ночор аҳволда эканини ўртага қўйиб қимматроқ нархни ҳам таклиф қилишди. Лекин кўпчилик бу таклифни рад этди. Ҳақиқатда ҳам ҳозир диний идора иқтисоди яхши эмас. Масжидлар кўплаб очилиши муносабати ила идоранинг бирдан бир даромад маблағи ҳам деярли йўқ бўлди. Бундай ҳолатда ўз ўзини молиявий таъминлаш сиёсатига ўтилди. Лекин Қуръонлар сотилишини баъзи ғаразгўй кишилар суиистеъмол қилиб мусулмонларнинг юзини ерга қаратдилар, улар турли йўллар билан қўлларига тушган нусхаларни 200-300 сўмдан пуллашди, Баъзилари масъул идоралар томонидан қўлга ҳам олиндилар. Бу шармандалик. Бошқа бировлар эса «вақф» Қуръонни сотиб идора раҳбарлари ўзларига бойлик орттирмоқдалар, деб гап тарқатдилар.

Кези келганда айтиб ўтмоқ керакки, ҳеч бир ҳужжатда мазкур Қуръонларни «вақф» деб қайд қилинмаган, балки «ҳадя — совға» дейилган шу билан бир вақтда эгаларига сотишга рухсат берганлар. Баъзи нусхалардаги муҳрлар юклаш пайтида аралашган ёки эътибор берилмаган. Чунки йўлкиранинг ўзи ҳам жуда катта маблағ эвазига бўлмоқда. Ҳамма мусулмонлар шахсий жамғармаларидан диний ишларга сахийлик билан хайри эҳсон қилиб турганда бундоқ ноҳақ гапларни тарқатиш ўринли бўлмаса ҳам керак. Умид қиламизки, софдил мусулмонлар бизнинг узримизни тушунадилар, кўплаб сарф-харажатлар, шу жумладан 3 миллион сўм атрофида чамаланаётган Тошкент Ислом маъҳади ва тахминан 5 миллион сўмга битадиган Бухоро Мир Араб мадрасаси қурилишлари ҳам бекорга бўлмайди ахир. Бундан бошқа сарф-харажатлар ҳам кўп.

«Совет Шарқи мусулмонлари» журналининг ўзбек тилидаги сонини кўпайтириб масжидлар орқали сотиш бошланди. Тез кунларда ҳозирги алифбодаги нусхаси ҳам чиқади, иншооллоҳ. «Ислом нури» исмли икки алифбода чиқадиган газетамизга ҳам рухсат бўлиб, биринчи сони босмахонага топширилди.

30 минг нусхада «Мифтоҳ ун-наҳв» номли китоб ҳам ниҳоясига етди. 150 минг нусхадаги «Муъаллимиссони» китобини ҳам тез кунда босмахонадан оламиз. Шунингдек, «Ибодати исломия», «Фанн ут-тажвид», «Ислом дини» ва «Дурус ун-навия» номли китоблар ҳам қоғоз йўқлиги туфайли бир оз кечикмоқда. Тез кунларда ливиялик биродарларимиз юборган 250 тонна қоғоз билан бу масала ҳам ҳал бўлади, иншооллоҳ.

Ахборот воситаларида чиқишлар ҳам йўлга қўйилди. Диний бошқарма ходимлари, уламоларимиз радио, телевидение, газета ва журналларда турли мавзуларда чиқиб турибдилар.

Ўзбекистон телевидениясида мунтазам «Одобнома» кўрсатуви ташкил этилди ва ўз фаолиятини бошлади. Бу кўрсатувда диний уламолар зиёлиларимиз билан ҳамкорлик қилмоқдалар.

Шунингдек, жумҳуриятимиз радиосида ҳам эшиттиришлар йўлга қўйилди. Газета ва журналларда чиқаётган мақолалар кўпчилик аҳоли таҳсинига сазовор бўлмоқда. Яқинда нашриётлардан бири мақола ва суҳбатларимни тўплаб китоб шаклида чиқариш ниятида эканлигини айтиб рухсат олди.

Диний идора ва вилоятлардаги масжидларга ёрдамчи хўжалик учун ерлар олиниши ҳам катта ишлардан биридир. Тошкентдаги лимончилик колхозидан олинган ерда ташкил этилган ёрдамчи хўжалигимизда ҳозир ишлар қизғин кетмоқда. Бу иш чет элдаги биродарларимизнинг ҳам таҳсинига сазовор бўлди. Ҳатто Жидда шаҳридаги «Дунё Ислом ҳамкорлик ҳайъати», сарф-харажатларнинг учдан бирини кўтаришга тайёр эканлигини билдирди.

Келажакда ҳамма вилоятлардаги ёрдамчи хўжаликларнинг ҳам ишлари маслаҳатли равишда режага солиниши мўлжалланмоқда. Шундоқ қилиб халқ фаровонлиги йўлида ўз ҳиссамизни қўшмоқчимиз.

Диёримиз мусулмонларига диний таълимотларни етказа бориб «Шарқ юлдузи» журнали билан ҳамкорликда Қуръони Карим маъноларини таржима қилиш бошланди. Бу иш ҳам кўп сонли мусулмонларнинг таҳсинларига сазовор бўлмоқда. Айниқса чет элларда диний идорамиз амалга ошираётган ишлар юқори баҳоланмоқда. Яқинда Маккаи

Давоми иккинчи бетда

СЎЗ МУШТАРИЙЛАРГА

Муфти Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуфнинг «Оиладаги эр», шоир Абдулла Ориповнинг «Инсон орзуига ҳали етганмас» мақолаларини ўқиб, бу дунёда нималарга кўпроқ эътибор бериб, нималардан узоқ бўлиш кераклиги ҳақида ўйлаб қолдим. Мақолани ўқиб ҳам ёш келин-куёвлар, ҳам ёши катта эр-хотинлар кераклн хулоса чиқарадилар, деб ўйлайман.

Ҳ. ЭШБОЕВА
Ўш вилояти, Ленин райони

Газетанинг янги сонини қўлимга оламану дарров унинг сўнгги саҳифасига қарайман. Мен ҳазил-мутойиба, ҳажвия, латифа ва кулгили мақолаларни севиб ўқийман. Иложи бўлса ҳазил суратлардан кўпроқ эълон қилинса...

О. НАМОЗОВ
Наманган вилояти, Чортоқ райони

«Азобини ким тортадир?» мақоласини ўқиб, 9 ёшли Икромжоннинг аҳволига ачиниб кетдим. Инсонга умр бир марта берилади. Шундай экан, шифокорлар тадбиркорлигига, меҳр-эътиборига кўп нарса боғлиқ. Икромжоннинг соғлиги қандай? Иложи бўлса, газета орқали маълумот беринглар.

Ж. ЖАББОРОВА
Гурлан райони, «Гулистон» совхози

БУГУНГИ СОНДА:

ДАРД БОРУ... — 2-БЕТ

АНЪАНАВИЙ ҲАМЗАХОНЛИК КУНЛАРИ — 3-бет

ТИЛ ВА ТАРАҚҚИЁТ — 5-бет

ҚИРОАТХОНАЛАР МАДАДГА МУҲТОЖ — 6-БЕТ

ПАРКЕНТ ФОЖИАСИ — 8-БЕТ

Сулаймон АЗИМОВ:

МЕҲР-ОҚИБАТ БАЙРАМИ

Наврўз байрамини тантанали қилиб ўтказиш учун зўр иштиёқ билан тайёргарликлар кўриляпти. Наврўзга бағишлаб жойларда турли тадбирлар ўтказилмоқда. Турғунлик йилларига нисбатан унга бўлган муносабат ўзгарди. Бу ҳар биримизни қувонтиради, албатта. Мен шу муносабат билан 50—60 йил аввал ота-боболаримиз уни қандай ўтказганлиги ҳақида қисқача ҳикоя қилмоқчиман.

Шамши Қаттол. Қорадарё бўйида жойлашган сайилгоҳ. Унинг атрофида Қорасув, Сўзоқ, Шерали, Туячи, Ялпоқтош сингари кўм-кўк дарахтзорларга ўранган қишлоқлар. Қишлоқлардаги кексаю ёш, эсини таниган борки, сўрасангиз Ўзганнинг Наврўз байрами — умумхалқ сайли қадим-қадимдан бери шу ерда ўтказилади, дейди. Байрам куни йиғиламиз деб олдиндан эълон қилинмасди. Яъни, халқ сайлини ҳеч ким уюштирмасди. Бу гўё азалдан қонунга айланиб, одамлар дилида ўрнашиб қолганди. Халқ эркин бўлгани учун уни уюштиришга, бошқаришга асло ҳожат йўқ эди. Кишилардаги ҳурлик уларнинг ички маданиятини ҳам ўстирганди. Шу сабабли турли байрамлар, кенг миқёсда ўтказиладиган йиғинларнинг кўпчилиги, озиқ-овқат савдоси ва бошқа нарсалар ҳозиргидек бирон-бир қарор билан эмас, ўз-ўзидан тартибли равишда амалга ошар эди. Нима иш қилишни ҳар кимнинг ўзи биларди. Чойхоначи самовари билан машғул. Ёки новвойми, қандолатчими ишини билиб, бажариб кетаверади. Биров бирор нимага зориқмайди. Не керак бўлса, бари муҳайё. Буни кўриб кишининг баҳри дили очилади. Айниқса муомалалар, суҳбатлар ширин, ёқимли бўлади. Ичкилик ичган бирорта ҳам одам бу жойга қадам босишга журъат қилолмайди. Ундайларни халқ ёқтирмайди, даврасига қўшмайди.

Катта сайил уч кун давом этади. Энг марказда кураш бўлади. Кенг даврага ҳамма кириб ўтиради. Яқин атрофдаги қишлоқ ва овуллардан келган меҳмонларни давраи бошқарувчи эълон қилиб, ўтирганларга таништириб туради. Уларнинг аксарияти курашга қизиқувчи полвонлар бўлади. Давраи махсус сайланган киши эмас, Тайлоқ қоровул ҳамда Юнус охун олиб борар эди. Давранинг тўрида Ўзганда яхшилигию ҳунари билан танилган Абдуазим улоқчи, Ҳурқул улоқчи, Неъмат темирчи, Раимжон қори соатсоз, Қоравой уста кабилар ўтиришади. Ўзганнинг ном чиқарган полвонлари курашни бошлайдилар. Ора-орада Тилаҳмад ҳофиз қўлига тарелка олиб ёқимли овозда катта ашула айтиб ҳаммани завқлантиради. Ўзга давраларда ҳам танбур, дутор, ғижжак садоси тинмайди. Сайилгоҳдаги умумий кўриниш қатнашчиларга кўтаринки руҳ бағишлайди. У ердаги тартиб ҳайрон қоларли даражада бўларди. Одамлар бир-бирига қўшилишга, шеригини кўнглини олишга ҳаракат қиларди. Биров бировни хоҳ шу ерлик бўлсин, хоҳ узоқдан келган бўлсин, сен аралашмай четда тур, демасди. Аксинча ўз давраларига қўшишга уринардилар. Қандайдир ўзига хос бир қонун бор эди гўё. У ҳаммани бирлаштирарди. Ҳатто болаларга ҳам ҳеч ким дакки бермасди. Улар шу муҳитда тарбия топишарди. Натижада авлодларимизга, табиатга, турли урф-одатларимизга нисбатан меҳрли бўлиб ўсишарди. Ўз халқининг маънавий меросини қадрлашни ўрганишарди. Эргаш Жуманбулбул, Фозил Йўлдош, Пўлкан шоир каби кўплаб буюк бахши шоирларимиз шундай давраларда ўсиб унишган. Ўзлари олган маънавий бойликларни кейинги авлодларга етказишган.

Кўринадики, Наврўз байрамларини шу тарзда ўтказилиши ҳар томонлама хайрли иш бўлган. Чунки у кишиларни бир-бирига қўшган, таништирган. 30-йиллардан сўнг миллий умумхалқ сайилларини ўтказиш кескин камайганлиги салбий оқибатларга олиб келди. Биз қадриятларимизни йўқотиб қўйдик. Бир биримиздан анча узоқлаб кетдик. Оқибатда бугунга келиб хилма-хил тарафкашликлар пайдо бўла бошлади. Ишонаманки, Наврўз байрами қайта тикланиб, умумхалқ сайли сифатида кенг миқёсда ўтказилиши бизни ўзаро жипслаштиради. Янада меҳр-оқибатли бўлишимизга туртки бўлади.

М. СОДИҚОВ
ёзиб олди

ДАРД БОРУ...

ВАТАН АДАБИЁТИ — Ватан жанги демакдир. Ёзувчи эса ўз истеҳкомига эга бўлган, адолатсизлик ва ноҳақликка қарши тумтарақай бўлиб кетган қўшини воситасида курашувчи қўмондондир. У дўсти билан ҳам, душмани билан ҳам яккама-якка гаплашади ва керак бўлса, маънавий дуэлга тушади. Шундай экан, қандай шаклда бўлмасин, адабиёт ва санъат кураш демакдир. Курашмаган, нурга талпинмаган ҳар қандай киши охир-оқибатда инсон сифатида сўнганидек, ҳақ иш учун курашдан ўзини четга тортган санъаткор ҳам умр интиҳосида ҳўл кундадек тутаб, эл назаридан қолиб, унинг елкасидаги ортиқча юк бўлиб яшайди. «Унутилган соҳиллар» романини рус тилига таржима қилиш ва нашрга тайёрлаш жараёнида бир ўрток асарда халқингизнинг ижобий хислатлари билан бирга салбий қирраларини ҳам қаламга олгансиз, реакция қандай бўлди, дея сўради. Даражаси ҳар қандай халқнинг китобхонидан қолишмайдиган теран фикрловчи ўқувчиларимиз буни табиий қабул қилишди. Бироқ, бу гап мени мушоҳадага ундади. Беихтиёр хаёлимдан «Ўзбекистонни шеъру-қўшиқларга солиб мақтайвериб, пахтаси билан оламга машҳур қиламиз дея ўйлаб, шармандаи шармисор қилдик-ку», деган ўй кечди. Романдаги салбий образлар осмондан тушиб қолгани йўқ, албатта. Биз улар билан ҳар куни кўришамиз, мулоқотда бўламиз. Бироқ сен ёмонсан дея айта олмаймиз ва ҳар қандай олий суд ҳам унинг аблаҳлигини бўйнига қўйиб бера олмайди. Қолаверса, уни ёмон деяётган киши ҳам ўзининг фаришта эмаслигини яхши билади. Авлиё худо эмас, худодан жудо эмас деганларидек, имони бутунроқ одамларга эса ўзимиз беланиб турган балчиқдан яхшилаб суртиб қўямиз. Сабаби, у биздан жуда фарқланиб, кўзга ташланиб кетмаслиги керак. Ҳамма бир киши учун, бир киши ҳамма учун деган ақидадан аллақачон ўзгача мақсадларда фойдаланишга ўрганиб қолдик. Одамларга сенинг ижобий хислатларинг эмас, лозим пайтда йўлдан олиб ташламоқ учун (болаликда юз берган бўлса-да) бирорта нуқсонинг керак. Сабаби, биз беғуборлик ва покизалик тушунчасини англашдан адашиб кетганимизга ҳам анча бўлди.

«...Ҳар нарсанинг ўз навбати, ўз ўрни, ўз вақти бор! Ҳар ҳолда яхши фазилатли киши қаҳрамон қилиб олинмади... сабаби шуки, яхши фазилатли кишини қувиб ҳайдай бериб шу қадар ҳолдан тойдириб қўйишдики, энди унинг фазилатидан асар ҳам қолмади, гавдаси ўрнига фақат суяги билан териси қолди, холос, сабаби шуки, яхши фазилатли кишиларга мунофиқлик қиладилар, сабаби шуки, яхши фазилатли кишини ҳурмат қилмайдилар. Йўқ, вақти келди, энди муттаҳам кишини ҳам аравага қўшмоқ керак. Бинобарин, мана энди муттаҳам кишини ҳам аравага қўшаётирмиз». Менимча, рус насрининг пайғамбари Гоголдан ошириб бирор нима дейиш мушкул бу ерда. Мушоҳада қилиб кўринг-а, теварак-атрофингизда юрганлар орасидан бирданига битта яхши ва битта ёмон одамни кўрсатиб бероласизми? Мен ўзимча ҳаракат қилиб, бунинг уддасидан чиқа олмаганман. Сабаби, у ёки бу одам ҳақидаги ҳар қандай баҳо ҳам нисбий ва ўткинчидир. Биз ғоят аблаҳ деб билган одамни ҳам қандайдир бир аёл севади ва унинг уруғини кўпайтиради. Ёки аксинча, тош ҳам, мош ҳам, кесак ҳам она деганларидек, шаҳарда яшаганида туғиб боласини кўчага ташлаб кетган аёл қишлоққа бориб ўз-ўзидан кўпайиб, қаҳрамон она бўлиши мумкин. Шу боис Достоевский, самимиятдан тамоман маҳрум бўлмаган жоҳил одамлар ҳаммадан кўра хавфлидир деганида юз фоиз эмас, минг фоиз ҳақ эди. Шу боис, алданишдан унчалик ҳам чўчимаслик керак. Тўғри, самимий, кўнгилчан, ҳаётининг сўнгги дақиқасигача қалбида болалик эҳтиросларини сақлаб қолган кишилар эсини танигандан бошлаб лаҳад ёқасига етгунга қадар алданадилар. Булар учун алданмасликнинг иложи йўқ. Сабаби, улар ҳар бир алданганларидан сўнг ҳам энди яна алданмаслик ҳақида ўйлаб ўтирмайдилар. Аксинча кимдир мени алдаб лаззат топар экан, уни шу бахтдан бебаҳра қилмай қўя қолай дея ўйлайди боладек мушоҳада қилиб. Ойбек домланинг нақадар беғубор ва болафеъллигини кўрсатадиган бир воқеани айтиб юришади.

Устоз Москвага борганларида эски танишларидан бири одатдагидек қарз сўраб келибди. Бу гал ёзувчининг ёнларида умр йўлдошлари ҳурматли Зарифахон опа ҳам бор эканлар. Ойбек ака қарз сўраб келган кишини Зарифахон опага рўбарў қилибдилар. Опа пулни бериб, уни жўнатиб юборгач, Ойбек ака болаларча қарсак чалиб кулармишлар. «Боплади, боплади! У ҳеч қачон қарз олиб, қайтармайди!» «Нега мени огоҳлантирмадингиз», дебдилар Зарифахон опа ҳайрон бўлиб. «У мени жуда кўп алдаган. Қани, сизни ҳам қандай алдар экан дея ўйладим», дер эмиш устоз ҳузур қилиб. Бу ҳолатни кузатиб туриб, ўйлайсан. Бу авлиёларга хос одат. Устоз шу одам олиб борадиган пулга кўз тикиб ўтирган болалари бордир ёки шу нарса кимнингдир оғирини енгил қилар дея ўйлаган бўлсалар ажаб эмас. Киши яхшиликка қаратилган бирон ҳаракати билан яхши одам бўлиб қолмайди, бундай хатти-ҳаракат киши (характерининг) феъл-атворининг доимий хусусияти бўлса, шундай кишигина яхши одам ҳисобланади, деган эди Гегель.

ХАЛҚИМИЗНИНГ ўтмишдаги бутун фарзандлари ҳаётини ўрганиб, беихтиёр бугунги кун ўй-хаёллари етаклаб кетади кишини. Бизда эндиликда ҳамма нарса камёб бўлиб қолди. Мен, масалан, эртага магазинда оддий михнинг ҳам эмин-эркин туришига ишонмайман. Хайрият, бозор борки, меҳмон келса бир амаллаб бозорликни эплаштирасан.

Хўш, бунинг туб сабаби нимада? Нима, бизда ҳамма одамлар қобилиятсиз ва ақлсизми? Америкалик ёки японларни қўйинг, биз яқингача АҚШнинг қўғирчоғи деб келганимиз — жанубий кореяликлардан қаеримиз кам? Кузатишларим шуни кўрсатдики, юқорида қайд этилган моддий камёблик биздаги маънавий камёбликка бориб тақалади. Бизда даставвал ақл камёб, заковат, жасорат ва виждон камёб. Сабаби, бизда бошқарув системаси жуда кенг ва теран фикрлайдиган бутун одамларни жалб этиш асосига қурилмаган эди. Ҳар ҳолда Москва бюрократиясида эркинлик бор эди. У ҳаёт экан, ҳеч кимга ва ҳеч қачон ҳисоб бермаслигини биларди. Жумҳуриятларда эса бюрократия билан бирга ғоят нозик лаганбардорликни қўшган ҳолда олиб бориш керак эди. Шу боис жойлардаги бюрократик қўрғончаларга жойлашиб олган жажжи сталинчалар марказга ёқишлари учун сўзсиз у ердагилардан икки баробар шум ва муғомбир бўлишга мажбур эдилар. Акс ҳолда сиёсат ҳар қандай ҳолатда қон ва қурбон талаб қилганидек, бу касалликка чалинган одамнинг катта ўйиндан чиқиб кетиши муқаррар ва бу ҳол унинг учун ўлим билан баробар эди. Етмишинчи йилларда кадрлар сиёсатидаги барқарорликни ҳам ана шу формула билан изоҳлаш мумкин.

Бугунга келиб улар ғоят қийинчилик билан бўлса-да, ўз истеҳкомларини бирин-кетин топширмоқдалар ва шу заҳотиёқ бугунги кун талабига жавоб берадиган кадрлар ҳамда мутахассислар йўқлигини айтиб, аюҳаннос солмоқдалар. Билмайдиларки, бу билан улар ўзларининг энг катта жиноятларини фош этмоқдалар. Озгина бўлса-да, эркинроқ фикрлайдиган кишиларни таъқиб қилган тўрачилик тузумининг пиёдалари ўзлари англамаган ҳолда янада оғирроқ гуноҳга ботмоқдалар. Ақллилар олдида бош эгаман, довюраклар олдида тиз чўкаман, деган эди Гёте. Қани шундай одамлар?..

Радио, айниқса ойнаи жаҳонда баъзан таниқли ёзувчи экранга чиқиб, чўпон ҳам гапирмайдиган майда ва бўлмағур гапни гапиради. Биз узоқ йиллар мобайнида ёш авлод тарбиясига эътибор бермадик... дейди. Лекин бирорта мард топилмайдики, бизда умуман таълим-тарбия нотўғри йўлга қўйилганлигини, таълим-тарбия берувчиларимизнинг ўзлари ҳали етарли даражада мураббийлик иқтидорига, даражасига, кўникмасига эга эмаслигини, тирикчилик учун мактабларда ишлашларини тан олиб, бу жабҳанинг ипидан игнасигача таҳлил қилиб берса. Добролюбов айтганидек ва қулоғимизга қуйишганидек, ҳақиқатан ҳам, бизда ўқитувчи ўқувчи учун инсон камолотининг олий намунасими? Агар шундай бўлмаса, бу ҳолатни қандай изоҳлаш мумкин ва бунга ким жавоб беради?! Болаларимиз мактабларда ўн-ўн бир йил умрларини беҳудага ўтказмоқдалар. Мактаблар ғоят хилма-хил ва кўп тармоқли бўлиши керак. Барча фанларни (хоҳиши борми-йўқми) мажбуран ўқувчининг онгига тиқиштирмай йўналишлар (математика, тил ва тарих, техника ва бошқа) бўйича мактаблар ташкил этмоқ керак.

Сармояси кўтарадиганларга фарзандларини чет элда ўқитишга ҳам имкон яратиб бериш лозим. Аслида бу ишни давлат ўз бўйнига олиши керак. Биз дунё мамлакатларининг иш юритиш тажрибаларини ўрганиб, ундан фойдаланмас эканмиз, халқимизни дунёвий ҳақиқатларнинг равон йўлига олиб чиқолмаймиз. Бундан юз йил бурун Абай ёзган эди: «Ота-боболаримиз бугунги авлодга нисбатан камроқ билимли бўлишлари мумкин, тўпорироқ бўлгандирлар. Бироқ улар ҳар қандай ҳолатда икки нарсани тотувлик ва ор-номусни сақлаб қолганлар. Инсонни юксалтирадиган ана шу икки сифатга биз ҳам эриша олмас эканмиз, ҳеч қачон буюк халқлар қаторидан ўрин ололмаймиз». Оға-инининг тотув бўлса, от кўп, опа-сингил тотув бўлса ош кўп, деган гап ҳам минг йиллар нарисида айтилган.

Тўрт киши тўплансак, меҳр-оқибатнинг кўтарилиб кетаётганидан афсус чекамиз, Абдулла аканинг бир шеърида эшак баҳонасида ота билан ўғил ўртасида совуқчилик тушгани ғоят фалсафий мушоҳада этилади. Ҳа, ҳатто муқаддас саналмиш ота-болалик муносабатларидан ҳам путур кета бошлади. Буни бевосита жамиятнинг нотабиий ривожланиши ва ислом билан боғлиқ бўлган анъана, урф-одатлар, ҳаётий қонун-қоидалар ҳамда турмуш тарзининг кунпаякун қилиниши билан боғлаш мумкин. Биз айрим одамларни эмас, бутун бошли халқлар, миллатлар ва элатларни неча ўн йилликлар мобайнида асабий ҳолатда, зуғум остида сақлаб келдик. Бежизга ҳам халқимиз довласанг (бошини силасанг) ботир бўлар, тергасанг, тентак бўлур, демаган. Асабийлашган одам тўғри фикрлай олмаганидек, кишининг ўзлигидан тониб яшаши унинг феълида турли қусурларни шакллантиради. Шу боис кишиларимиз тор феълли ва жиззаки бўлиб қолганлар (айниқса шаҳарларда). Норавон ҳаёт йўлига тушган одамнинг қалбига яқинлари нари турсин, бора-бора ўзи ҳам сиғмай қолади. Инсон инсонга бўлган меҳрини бус-бутун асрай олмас экан, унинг ўзи ҳам ўзгалар қалбидан жой ололмаган ўткинчи кимсага айланади. Ақал бир мушукка бўлсанг меҳрибон, демак саломатдир сендаги имон, дегандилар улуғ Деҳлавий бобомиз.

ИМОН КЕЛТИРИБ АЙТИШ МУМКИНКИ, жамиятни емираётган энг жирканч иллатлардан бири бўлмиш пораҳўрлик ошкоралик ва демократия шароитида ошкора ривожланиб кетди. Пораҳўрликнинг ҳеч қаерда ёзилмаган бир қонун-қоидаси бор. Қай бир жамиятда ижтимоий-сиёсий соҳаларда ўзгаришлар юз бериб, талабчанлик кучайтирилса, поранинг даражаси ўз-ўзидан ортиб бораверади. Бизда кооперативларга кенг имконият яратилганлиги пораҳўрликнинг даврга мос равишда янада томир отишига олиб келди. Пораҳўрлик машинаси программа асосида қатъий режим бўйича ишлайверади. Ҳозиргача буни тўхтатадиган ёки юришини секинлатадиган куч кўзга ташланмаётир. Унга қарши астойдил курашмоқчи бўлганлар ўйиндан силлиққина чиқиб кетганларини ўзлари билмай қоладилар.

Шу боис бизда етук олимлар йўқ ҳисоб. Сабаби олий ўқув юртларини битирганларнинг тўқсон фоизи пул ёки таниш билиш орқали кирганлигини ҳамма билади. Кўзга суртадиган олимларни қўя туринг, етукроқ табиб, инженер, қурувчи ёки чорвадор ҳам йўқлигини нима билан изоҳлаймиз? Иттифоқимиздаги айрим муассасаларда Тошкент Давлат медицина институтини битирган мутахассисларни ишга олишдан бош тортишаётганига нима дейсиз? Билиб-билмай халқимизни гумроҳлик сари етакламаяпмизми?

Биз фарзандларимизни ёшлигидан бошлаб нимага иштиёқи баланд, ихлоси бор, қай бир соҳада қобилиятини намойиш эта олиши мумкинлигини (соддароқ қилиб айтганда, қай бир юмушнинг уддасидан чиқа олади-ю, қай бирини уддалай олмайди) чуқур ўйлаб, мутахассислар билан маслаҳатлашиб, мулоҳаза қилиб кўрмаймиз.

Барча ривожланган мамлакатларда инсон қобилияти эрта ёшдан бошлаб ўрганилади ва у ақлини таниганда ўз имкониятларини аниқ кўз олдига келтирган ҳолда тирикчилик қилади, касб-ҳунар танлайди. Бу иш билан муттасил шуғулланадиган илмий-тадқиқот институтлари, психологик марказлар мавжуд бўлиб, бу ерда бола ҳар томонлама ўрганилади ва батафсил ёзма равишда унинг салоҳиятини нималарга қодиру, нималарга уқуви йўқлиги рисоладагидек қилиб тушунтириб берилади. Соддароқ қилиб айтганда, отбоқарликни қойиллатадиган одамга ёзувчилик билан шуғулланмагин дейилади. Узоғи билан ўрмон қоровуллигига ярайдиган кишига олимлик ёки раҳбарликка уриб, ўзингни ҳам, ота-онангни ҳам, халқингни ҳам аҳмоқ қилмагин дея уқтирилади. Бизда таълим-тарбия ишини ана шундай марказлар ташкил этиш, улар ишини йўлга қўя билиш ва кадрлар билан таъминлашдан бошламоқ керак эди. Акс ҳолда нобоп устознинг сабоғини олган шогирднинг Америка очиб бермаслиги турган гап. Аслида қайта қуришни мана шу каби тадбирлардан бошламоқ лозим эди.

Бир жинояткорона ақида кишиларимиз онгига ўрнашиб, турмушимизга сингиб кетган. Бир одам иккинчисига мағрурланиб гапиряпти. «Укам қазо қилганда Фалончиев фотиҳага келган». Шунинг ўрнига бу калтаўй одам вақтида укасига умр тилаганда, унга тўғри йўл кўрсата олганда, ҳаёти бошқача бўлишини, бир чақалик фалончиевларга сиғиниб яшамаслиги мумкинлигини англаб етмайди. Унинг фожиаси ҳам ана шунда. Энди у устига тупроқ тортилгунга қадар шундай кетади. Буни тақдир дейдилар. Нимагаки инсон зотининг ақли етмаса уни барча бахтсиз воқеа ва ҳодисаларнинг қопқоғи — тақдир деган сўз билан ёпадилар.

... Грузияда совчиликка боришганда қиз тарафнинг одамлари «Уйингизда Шота Руставелининг нечта нашри бор?» дея сўрашаркан ва шунга қараб даъфи-жавоб қилишаркан. Бизда-чи?.. Кира қилиб бўлса-да совчиликка «Волга»да боришни ўйлаймиз. Калтабинлигимизни қандай машинада юришимиз беркитганда эди... Менимча, дунёдаги энг катта бахтсизлик — ўзингнинг кимлигингни билмай ўтиб кетишдир.

АДИБ ВА ЖАМИЯТ

Халқимизнинг халқ сифатида шаклланишига ҳалақит бераётган ва уни тубанлик ботқоғи сари итараётган энг даҳшатли иллат бу маҳаллийчиликдир. Яқинда бир районда бўлганимизда одамларнинг гапидан шу нарса аён бўлдики, райондаги етакчи раҳбарлар, бўрттириброқ айтганда, икки фронтга бўлиниб олишган. Ҳар бир бўшаган амал учун «муз устидаги жанг» такрорланади. Ўнта пайғамбарнинг гапи-ю, битта худоники дея фикр қиладиган биринчи котиб ён-верига ўзи туғилиб ўсган тарафнинг кишиларини жойлаштиришга интилади. Ижроқўм раиси ҳам ўз навбатида бўш келмайди-да, райбанкнинг қоровуллиги бўшаса ҳам ҳамқишлоғини тиқиштиради. Икки раҳбар орадаги деворни сақлаган ҳолда, онгли равишда юқоридаги услубда «кадрлар сиёсати»ни йўлга қўйган. Қишлоқларидан ҳар икки раҳбарга яқин, гапи ўтадиган одамлар етишиб чиқмаган «камтар» овулларнинг аҳолиси эса елкани тириштирадиган бу томошани кузатиб, ижирғаниб тураверади. Тўзим берсин бу халққа дея ўйлайсан ўксиниб. Ва беихтиёр Абдулла аканинг машҳур сатрлари қулоқларинг остида жаранглайди: Қачон халқ бўласан, Эй, сен оломон!..

ЯНА БИР ЁҚА УШЛАЙДИГАН томони шундаки, халқнинг нонини туя қилиб юрган, мансаб билан тирик бундай кишилар ишдан бўшашлари биланоқ дарҳол элпарвар, ватанпарвар, қўй оғзидан чўп олмаган одамларга айланиб қолишади. Бу сохта халқпарварликнинг замирида яна ўша эски касаллик — амалпарастлик ётганлигини содда халқ билса билади, билмаса яна ўша эски ҳаммом, эски тослар ишга тушиб кетаверади. Бизнинг камсуқум ва меҳнаткаш халқимиз эса бу дунёда шоҳона, янги ҳаммом ва тосу ғоғоралар борлиги устида бош қотириб ўтирмайди. Сабаби, ҳаёт ва турмуш ташвишлари уни эзиб, енгиб ташлаган. У ўзининг бир бурда нонидан ажралиб қолмаслик учун битта нон сўрашга ботинмайди.

Бугунги кунда қадимий Туркистон заминининг сувини ичган ҳар бир киши жумҳуриятимиз, жумладан, Иттифоқимиз келажагига масъул бўлиб, ҳар ким ўз билгича фикр-мулоҳаза қилмоқда. Хуллас, биз қайси йўлдан бормоғимиз керак? Жумҳурият нозирлар кенгашининг раиси Иттифоқ халқ вакиллари қурултойида тан олганидек, бир умр хомашё маскани бўлиб қолаверамизми ёки нонимизни туя қилаётган савдо ва саноат доиралари билан эркакчасига ҳисоб-китоб қиламизми? Ўзбекистон халқ хўжалиги қайси тармоқ бўйича ривожланмоғи керак? Аграр жумҳурият бўлиб қолаверамизми ёки чет эл мамлакатлари ва қардош жумҳуриятлар ёрдамида замонавий технология бош планга чиқадими? Менимча, Ўзбекистон ҳар икки соҳа баробар ривожлантирилиши керак бўлган сарҳаддир. Қуруқ пахта, қовун ва помидор етиштириш билан иқтисодимизни катта майдонга олиб чиқолмаймиз. Аксинча, энг замонавий технология асосидаги ишлаб чиқаришни ҳам бирданига, кенг миқёсда йўлга қўйиб бўлмаса керак. Биз бу хусусда икки мингинчи йилни ўйлаётган бўлсак, америкалик ҳамда японлар эллик йил нарини ўйлаб иш юритмоқдалар. Биз неки катта ишга қўл урмоқчи бўлсак, халқимизнинг тарихи ва она заминимизнинг табиатидан келиб чиқмоғимиз даркор. Яқинда чет эл радиоларининг биридан америкалик жигаримиз Абдурауф Мақсудий жуда катта дард ва меҳр билан жумҳуриятимиз хусусида сўзладилар:

— Менимча бу ерда қишлоқ хўжалиги ўз ҳолига ташлаб қўйилган. Бетакрор ўрикзорлар эндиликда камайиб кетибди. Дунёнинг ҳеч бурчагида Туркистондагидек ширин-шакар мева-чева пишиб етилмайди. Ўзбекистон ўзининг меваси билан бутун дунёни боқиши ва бойиши мумкин...

Дарвоқе шундай. Янги йил байрами арафасида бозорларимизда ёнғоқ, майиз ва туршакнинг килоси ўн сўмдан ошиб кетди. Шарқ бозори Улуғ Ватан уруши йиллари ҳам бундай нархни кўрмагандир балки. Бу дегани камбағал, қўли калта, бева-бечора ва унинг бола-чақаси ёнғоқ-майиз емайди деган сўз. Усиз ҳам ҳали миллионлаб оилаларнинг қозони ҳафтада икки кило гўшт кўрса кўради, бўлмаса йўқ. Хайриятки, ун билан гуруч (гуруч ҳам кооперативлар қўлига ўтиб қимматлашиб кетди. Яхшироқ гуруч топиш муаммо) бор. Хамирли ёки гуручли оби ёвғон билан тирикчилик қилишади. Бизда аллақачон одамларимиз витаминли овқат ейишни эмас, бир амаллаб қорин тўйғазишни ўйлайдиган бўлиб қолганлар. Сабаби, серфарзанд халқимиз боласининг қорнига топса, устига тополмайди. Туркий халқлар азалдан мағрур, қорни оч бўлса ҳам яхши кийиниб, дадил гапириб, душманига сир бермай келган элдир. Шу боис бизда етишмовчиликлар хусусида аюҳаннос солмайдилар. Ҳар неки бўлса ичларига ютиб кетаверадилар. Халқнинг табиатидаги бу ижобий хислат, турғунлик ва хотирасизлик йилларининг меъморларига қўл келди. Андишанинг ҳам, сабр-тоқатнинг ҳам чеки- чегараси бўлиши даркорлигини биз кеч тушуняпмиз. Кўпчилигимиз эса ҳали бери англаб етадиганга ўхшамаймиз чамамда. Бир пайтлар ён дафтаримга қуйидаги қайдларни ёзиб қўйган эканман: «Ўзбекистон — Катта Ўзбек Йўлининг бўйига қаҳратонда эшак аравада тўртта қовун олиб чиқиб, ўтган йўловчи машинага термулиб турган йиртиқ чопонли деҳқон бу!..»

... Даштни тенг иккига бўлган дала йўлидан келардик. Йўл бўйидаги ажриқзорда ўн чоғли қўйни ёйиб юрган хизирнамо отахонни босиб ўтолмадик. Салом-алик қилиб, бироз гурунглашган бўлдик.

— Йигитнинг умри икки ўттиз экан, болам. Саксондан ошдим. Худога шукур. Нолимайман. Аммо шу пайтгача ҳақиқатни кўрмай яшаган эканмиз. Барибир ўша Горбачевга раҳмат! Ҳеч бўлмаганда тўғри гапини гапириб ўладиган замонга етдик. Пахта зовутидан уч чақирим берида тураман. Лекин шу пайтгача бир пудгина емлик ололмадим. Сув текин баҳода аллақаёқларга жўнатишар экан. Яқинимизда қурувчиларнинг ошхонаси бор. Ошпази нон билан устални артади, ноинсоф. Ақлга сиғмайди. Бу нонтепкиликнинг жазоси бўлса керак. Юрт беэга бўлиб қолди. Қонунлар бўшашиб, ўғри, каллоб кўпайиб кетди. Нарх-наво ошиб бораётир. Яхши гапу фармонларни эшитавериб чарчадик. Амалга ошмаган фармонларнинг кимга кераги бор? Давлатга қарши фитна бор, ўғлим. Бозорда бир дона совун бир сўмга чиқди. Магазинларда бўлмаса чайқовга қайдан чиқади. Мен учун маҳсимга ўн иккинчи калиш топиш тилла топган билан баробар. Бой бойлашиб, камбағал баттар камбағаллашаётганга ўхшайди назаримда. Одамлар на худодан қўрқади, на бандасидан уялади, на ҳукуматимизнинг гапига қулоқ солади. Замонанг тулки бўлса, този бўлиб қув дейдилар. Ахир тозилик ҳам ҳар кимнинг қўлидан келавермайди-да. Ишқилиб охири бахайр бўлсин!..

ХЎШ, БИЗ НЕГА ШУ ҲОЛГА ТУШДИК? Тўғри, илгари одамлар бир бурда нонга зор замонлар ҳам бўлган ва бу фақат шарқ учун характерли бўлмаган. Керак бўлса бутун дунё ялангоёқ эди у пайтларда. Лекин биз омон-омон замонлар келди деганимизга неча ўн йил бўлдику! Бу ўн йилликлар мобайнида маънавиятни қўя туринг, ҳеч бўлмаганда одамларнинг қорни тўйиши керак эди-ку? Менимча, бунинг ҳаммаси бизда Октябрь инқилоби билан баб-баравар бошланган ва ҳали-бери изга тушиши қийин бўладиган эгасизликка келиб тақалади. Бизда ҳеч бир моддий ёки маънавий хато учун ҳеч ким аниқ жавоб бермайди. Кимдир ўзига юкланган соҳада хол қўйдими, ковушини тўғрилаб қутуламиз. Гўёки шу раҳбарни тинчитганимиздан сўнг ишлар гуллаб-яшнаб кетадигандек. Ваҳоланки, унинг ўрнига илгарисидан беш баттарроқ одам келган бўлади. Сабаб, бўшаган жойга собиқ мансабдорнинг бирорта муовини ўтиради ва тагига сув кетган раҳбар ўз вақтида сўзсиз ўзидан ақлироқ, ҳеч бўлмаганда ўзи даражасидаги кишини ўринбосар қилиб олмаган. Шу алпозда биз ўзимиз билмаган ҳолда чаламуллалик ва сиёсий нодонлик шамчироғига ёғ қуяверамиз. Германия Демократик Республикасида бўлганимда: «Э-э, булар (иқтисод бобида) аллақачон коммунизм қуришган экан-ку», — дея ўйлаган эдим. Мана кўриб турибсиз. Бугунги кунда ГДР халқига ана шу ҳолат ҳам маъқул келмади. Бизда эллик йилдан сўнг ҳам шунчалик бўлмаса керак, дея ўйлайсан беихтиёр. Унда биз нима қилишимиз керак?

Бугунги кунда англаб етмоқдамиз. Ҳамма нарсанинг, биринчи навбатда ердан тортиб ҳар бир моддий неъматнинг эгаси бўлиш керак. Одамлар яшаётган уйи, экин эккан ери ва яшашига хизмат қиладиган барча нарсалар ўзиники эканлигига ишонч ҳосил қилмас эканлар, эрта кунига ишонч билан қарай олмас эканлар, халқимизни инсониятнинг етук вакиллари кўтарилган маънавий чўққига олиб чиқолмаймиз. Давлат муассасалари халқнинг кўнглидагидек фаолият кўрсата олмас эканлар, табиий равишда ўз ўринларини кооперация ва шахсий мулкчиликка бўшатиб беришга мажбурдирлар. Қолаверса, Шарқ ва Ўзбекистон учун хусусий мулкчиликнинг ҳаммабоп, адолатли қонун-қоидасини ўзимиз ишлаб чиқишимиз керак. Бу миллий шарт-шароит ва анъаналардан келиб чиқиши даркор.

Ўзбекистон жумҳурияти билан Малайзия ўртасида иқтисодий ва маданий алоқаларни ривожлантириш хусусида ҳужжатлар имзоланди. Бу каби алоқаларни қутлаган ҳолда ўн бир минг километрлик йўлни босиб олди-берди қилиш яхши... Бироқ бизга шундоққина қўшни бўлган шарқ мамлакатлари билан қачон гаплашамиз? Масалан, бугунги кунда дунё иқтисодиётида етакчи ўринлардан бирини эгаллаб турган Туркия жумҳуриятининг тажрибалари бизга асқотиши мумкин. Хорижда яшаётган ватандошларимиз ҳам бу борада бизга ёрдам беришлари мумкин. Ҳафсалани пир қиладиган томони шундаки, биз билан муносабатлар ўрнатиш ва шартномалар тузиш Шимолий қутбга бориб келишдан ҳам оғирроқдир. Биринчидан, бу соҳада ғирт саводсизмиз. Иккинчидан, ҳар хил тақиқ ва аралашувлар хорижлик савдо-саноат доираларини ҳам, бизни ҳам чўчитиб қўйган. Бизга ишонишмайди, биз ҳам масъулиятни бўйинга олиб, уларга сўз беролмаймиз. Сабаби, бизда қарийб барча соҳада сиёсат беқарор. Эртага нима бўлишини ҳеч ким билмайди ёки содир бўлган номаъқулчиликка ҳеч ким аниқ жавоб бермайди. Ҳатто оддийгина хат ёки телеграммани ҳам чет элдан ололмаймиз, албатта «кечикиб» келади ё очиқ ҳолда оламиз. Шериклар олдида уятли бўлиб қоляпмиз.

Жумҳуриятимиз халқ хўжалигини жаҳон даражасига кўтариш учун бир эмас бир неча эркин иқтисодий зоналар барпо этмоқ керак. Бу зоналарда ўзбек деҳқони керак бўлса япон, хитой, француз, рус ёки америкалик фермер билан ёнма-ёнми, шартнома асосидами ишласин. Шу аснода биз учун тўғри йўлнинг кўзи очилиб қолса ажаб эмас. Чет мамлакатлар билан қачонгача қўрқиб-пусиб гаплашамиз? Шу ўринда олтиариқлик Маматожи ака Иброҳимов ва унинг фарзандлари бошлаган ибратли ишни қайд этиб ўтиш жоиздир. Ўзбекистоннинг ҳақини айириб бериш учун курашган, емаган сомсасига пул тўлаган бундай қобилиятли ва тадбиркор одамлар даврнинг қурбони бўлди ўша пайтда. Маматожи ака Олтиариқда шойи тўқиш фабрикаси барпо этиш учун бошини урмаган эшик қолмади. Мана энди корхона йилига ўн бир миллион сўмлик маҳсулот чиқараётир. Қанчалар одам муқим иш жойига эга бўлди. Энг характерлиси, корхона шу пайтгача Японияга сув текинга сотиб келинаётган қорапўчоқ пилладан бежирим хонатлас тайёрлайди. Япония ва бошқа чет эллардан олинадиган ускуналар ёрдамида энг замонавий технология асосидаги ишлаб чиқариш йўлга қўйилади ва келажакда фабрика саксон миллион сўмлик маҳсулот ишлаб чиқаради. Маматожи аканинг фарзанди Қодиржоннинг саъй-ҳаракати туфайли Бельгиядан олиб келинадиган иккита ғишт заводи бутун воҳанинг оғирини енгил қилиши мумкин ва яна минглаб одам ишлик бўлади. Демак, қилса бўлар экан. Фақат бизда аҳли тижоратнинг эмин-эркин фаолият кўрсатишига шарт-шароит йўқ ва бу санъатдан анча узоқлашиб кетдик.

БИР ПАЙТЛАР ЁН ДАФТАРИМГА «...ҳақиқатни озчилик юзага чиқара олмайди, кўпчилик эса кўпкари қилади» деб ёзиб қўйган эканман. Инсоният сиғинадиган илоҳий туйғу — ҳақиқат кўпкари бўлмасин! Ҳақиқат бизга эмас, биз ҳақиқатга бўйсунайлик ва сиғинайлик! Ҳақ иш қарор топмаган жойда озодлик шамоли эсмайди. Биз эндиликда буларни ҳис этмоқдамиз. Вужудимизда анчадан бери яшаётган дард туғёнга келмоқда... Энди... энди... дармон керак!..

Нурали ҚОБУЛ

ҲАМЖИҲАТЛИК САМАРАЛАРИ

Боши биринчи бетда.

Мукаррамада бўлиб ўтган уламолар учрашуви бу ҳақда мақтов сўзларини айтди. «Умумжаҳон Ислом уюшмаси» эса журнал босиб бўлгандан сўнг таржимани китоб шаклида чоп этишни ўз зиммасига олди. Шу билан бирга, Ўрта Осиё халқларининг бошқа тилларига ҳам таржима этишни таклиф қилди.

Баъзи одамлар Қуръони Карим маънолари таржимаси журналда чиқса беҳурматлик бўлади, деган фикрларни билдирмоқдалар. Бунинг олди олинди, эҳтиёт чоралари кўрилган, тушунтириш ишлари олиб борилмоқда. Ҳозирги кунда Қуръони Карим маънолари фақат бизнинг тилимиздагина йўқлиги ҳеч кимга обрў келтирмаслигини унутмаслигимиз керак. Бу бутун дунё мусулмон уламолари иттифоқи билан бамаслаҳат бўлаётган иш.

Диний идорамиз ходимларига бошқа фуқаролар билан бир қаторда кутилмаган вазифа ва хизматларни ҳам адо этишга тўғри келмоқда. Миллатлараро муносабатлар масаласи бундоқ ишларнинг аввалида туради. Фарғона ҳодисаларида уламоларимиз кечаю кундуз тиним билмай халқ ичида ишладилар. Кескинликни юмшатишда қўлларидан келган ҳиссаларини қўшдилар. Шу билан бирга, халқимиз шаънига ғаразгўй кимсалар томонидан ёғдирилган бўҳтонларни рад этишда ҳам уламоларимиз ғайрат кўрсатдилар.

Шунингдек, бошқа воқеа ва ҳодисаларда ҳам диний идорамиз фаоллик кўрсатди ва кўпчилик таҳсинига сазовор бўлди. Кунимизнинг долзарб муаммолари бўлмиш экология, инсоний муносабатлар, болалар соғлиги каби ишларга ўз ҳиссамизни қўшдик. Уламоларимиз мактаб, олий ўқув юртлари, корхоналар, маҳалла, яшаш жойлари ва ҳатто қамоқхоналарга бориб инсонийлик, меҳр-шафқат, имон, ислом ва бошқа мавзуларда маърузалар ўтказмоқдалар.

Диний идоранинг иш услубида ҳам кўпгина янгиликлар жорий қилинди. Ҳамма ишлар маслаҳат билан Олий ҳайъат ва уламолар кенгаши аъзоларининг эркин овоз беришлари орқали ҳал қилинмоқда.

Жумҳуриятлардаги қозилик идораларининг салоҳиятлари кенгайтирилди. Уларга катта эркинлик ва имкониятлар яратилди. Бу эса ўз навбатида қозилик идораларимиз фаолиятларининг самарали бўлишига олиб келди. Бундан сўнг ҳам мазкур хайрли ишларни давом эттирмоқчимиз.

«Совет Шарқи мусулмонлари» журнали таҳрир ҳайъати кенгайтирилиб диний идоранинг нашриёт бўлимига айлантирилди. Журнал, газета, календарь ва турли китоблар чиқариш мана шу бўлим зиммасига юклатилди.

Вилоятларда масжидларнинг кўпайганлигини эътиборга олиб у ерларга бош хатиблар тайин қилиш йўлга қўйилмоқда.

Диний ўқув юртларимизга ҳам мустақиллик берилиб, эркин ҳаракат қилишларига шароит яратилмоқда.

Кези келганда таъкидлаб айтмоқ керакки, амалга оширилган ва оширилаётган ишларнинг барчасида жумҳуриятимиз раҳбарияти, масъул идоралар ва улар ходимларининг ҳиссалари катта бўлди. Бунинг учун уларнинг барчаларига чин дилдан ўз ташаккурларимизни изҳор этамиз. Чунки пайғамбаримиз алайҳиссалом: «Кимки одамларга (яхшиликлар учун) ташаккур айтмаса, Аллоҳга ҳам шукр қилмаган бўлади», деганлар.

Ўзбекистон ҳукумати Ҳалифа Усмон розияллоҳу анҳунинг Қуръонларини бизга қайтариб бериш учун қанчалик тўсиқ ва қийинчиликларни енгиб ўтганлигини кўпчилик билмайди ҳам. Ҳақиқатни айтиш керак, ҳозиргача бошқа жойларда бизда бўлган ўзгариш ва рухсатлар бўлгани йўқ, узоққа бормай қўшни жумҳуриятларга назар солсак буни яққол сезамиз. Босилаётган китоб ва нашрларимиз на режада, на навбатда бор, на уларга қоғоз ажратилган. Шунга қарамай, имкон топиб бизга ёрдам бермоқдалар. Ўйлайманки, мусулмонлар бу яхшиликларни муносиб тақдирлайдилар ва эсдан ҳам чиқармайдилар. Ҳозирги кунда диндорлар жамиятимизнинг фаол аъзоларига айландилар. Жумҳуриятимиз раҳбарларидан бошлаб, вилоят ва ноҳиялардаги масъул ходимларгача улар билан маслаҳат қилишиб, фикр олишиб ҳамкорликда ишламоқдалар. Буларнинг ҳаммаси ҳукумат билан диндорлар орасидаги яхши муносабатларнинг ёрқин далилидир.

Ўлкамиздаги ижобий ўзгаришлар даврида диний идорамизнинг халқаро обрўси ҳам ниҳоятда ўсди. Барча ислом юртлари биз билан алоқаларини мустаҳкамлаш ниятида эканлигини айтмоқдалар.

Иордания қироллик академияси аъзолари ва мамлакатдаги бошқа ташкилотлар билан алоқалар ниҳоятда яхши даражада. Вақф вазирлиги ва шахсан Абдулазиз Ҳаёт ҳазратлари бизга Қуръон келтиришда катта ёрдам бердилар.

Ливия Жамоҳириясидаги «Исломга даъват қилиш» жамияти билан алоқаларимиз мустаҳкам. Улар бизга дарслик китоблар, таҳрир ҳайъатимиз ишлари учун зарур анжомлар, моддий ёрдам бериб ҳиммат кўрсатдилар.

Саудиядаги «Умумжаҳон ислом уюшмаси» бош котиби Абдулло Умар Насиф бошчиликларидаги азизлар бизнинг меҳмонимиз бўлдилар ва қайтиб боргандан сўнг ўз тарихларида биринчи марта бизни мақтаб мақолалар ёздилар ва ҳаммага яхши фикрларни айтдилар. Дунёдаги кўплаб ислом ташкилотлари раҳбарлари иштирокида ўтган мажлисда ҳамма социалистик давлатлардаги ислом ташкилотлари билан идорамиз орқали алоқа қилишларини айтдилар ва бизнинг оламдаги энг обрўли бу ислом ташкилоти аъзолигига қабул қилдилар. Шунингдек, Саудия Арабистони мамлакатлари раҳбарлари билан бўлган мулоқотларимиз ҳам самарали бўлди.

Жидда шаҳрида жойлашган барча ислом давлатларини бирлаштириб турувчи, ислом оламининг энг нуфузли ташкилоти бўлмиш «Ислом конференцияси муназзамаси» бош котиби доктор Ҳомид ал-Ғобид, бош котиб ўринбосари Сафар Муҳаммад Муҳсин ва бошқалар билан бўлган музокаралар натижасида диний идорамиз мазкур олий ислом ташкилотининг диний ишларни мувофиқлаштириш қўмитасига аъзо бўлди. Давлат бошлиқлари мажлисига кузатувчи сифатида аъзо бўлишлик эса ялпи мажлисда муназзама низомига мувофиқ ҳал қилинадиган бўлди.

Тўғрисини айтиш керак, яқиндагина бу ишлар бировнинг тушига ҳам кирмас эди.

Қувайт давлатидаги ислом ташкилотлари билан ҳам алоқаларимиз олий даражада. Мисрдаги Ислом ишлари Олий мажлисига ҳам аъзо бўлдик. Бу мажлиснинг учинчи умумий анжуманидаги иштирокимиз давомида 21 давлат вақф вазирлари, 70 дан ортиқ ислом ташкилотларининг раҳбарлари билан бўлган учрашувлар фойдали бўлди. Айниқса, Туркия, Ироқ, Жазоир, Сурия, Бирлашган Араб амирликлари ва бошқа ислом давлатлари вакиллари билан бўлган музокараларимиз самарали бўлди. Улар бизда бўлаётган ижобий ўзгаришлардан ниҳоятда хурсанд эканликларини таъкидладилар. Биздаги бу ишларни улар мўъжиза деб айтмоқдалар. Диний қардошларимиз билан амалий ҳамкорлик қилиш ҳақида шартномалар ҳам тузилди. Бундан буён ҳам бу алоқаларни янада ривожлантириш ниятидамиз.

Келажакда қиладиган ишларимиз кўп. Аввало Саудия Арабистони подшоҳи Фаҳд ибн Абдулазиз Оли Сауд жаноби олийлари совет мусулмонлари учун тортиқ қилган кўплаб нусхадаги Қуръонни СССРга келтириш устида ишлашимиз керак. Саудия ҳукумати аэрофлот самолётлари юкни олиш учун боришига рухсат берди. Энди бизнинг махсус идораларимиздан бу юкни тўсиқсиз олиб келишга ёзма рухсат кутиб турибмиз.

Диний идорамиз ўзининг босмахонасига эга бўлиши учун рухсатлар бўлган, Ғарбий Германиядан техниканинг сўнгги ютуқлари билан жиҳозланган босмахона келтириш устида иш олиб борилмоқда.

Чет элдаги ислом ташкилотлари ёрдамида 2 миллиондан зиёд бир марта ишлатиладиган шприц келтириш, оналар ва болалар маркази очиш ҳақида ҳам келишиб олганмиз.

Саудия Арабистонидаги раҳбарлар билан ҳаж масаласини ҳам ҳал қилиш бўйича битимга келдик. Энди ўзимиздаги идоралар ижозат берса биз учун ниҳоят қийин бўлган бу масалада ҳам бироз силжиш бўлар, деган умидимиз бор.

Чет эллардаги ислом ўқув юртларига талабалар юборишда ҳам Москвадаги диний ишлар кенгашининг аниқ жавобини кутиб турибмиз, холос.

Имом Термизийнинг 1200 йиллик тўйларини ўтказиш бўйича ишлар юришиб кетди. Шу анжуман давомида Душанба ислом маъҳадини очишга ҳозирлик кўрмоқдамиз.

Масжидлар кўп очилиши муносабати билан кўп жойларда махсус тайёргарлик кўрмаган кишилар имомлик вазифасини адо этмоқдалар. Бу ҳам ўзига яраша қийинчиликлар туғдирмоқда. Шу нарсаларни ҳисобга олиб имомлар ва масжид ходимларининг малакасини оширувчи давралар ташкил этиш борасида ҳам ишлар олиб бориляпти.

Хуллас, қилинадиган ишларимиз кўп, бу ишлар ҳаммаси биздан кўп ҳаракат, меҳнат ва энг асосийси ҳамжиҳатлик талаб қилади. Мана шундек масъулиятли ишларда Оллоҳнинг ўзидан мадад сўраймиз.

АНЪАНАВИЙ ҲАМЗАХОНЛИК КУНЛАРИ

ҲАМЗА: ЎТМИШ ЭМАС, ИСТИҚБОЛ

АДАБИЙ ТАНҚИДНИ суратлар кўргазмаси ҳолида кўз олдимизга келтирсак, ғалати манзараларни кузатамиз. Масалан, XX аср ўзбек адабиёти осмонидаги энг суюкли юлдуз — Абдулла Қодирий. Бироқ кам ва заиф ўрганилган соҳа ҳам Қодирий ижодидир. «Ўтган кунлар»ни ўзбек халқининг муқаддас китоби дейиш мумкин. Аммо бу асарнинг оҳанрабоси нимада эканлиги, халқ унинг нимасини бунчалик севиб, сиғиниб ўқийди — адабиёт илми бу ҳақда дурустроқ жўяли гап айтолмаётир. Энди бунинг акси бўлган мисол: Ҳамза ижоди адабиёт илмининг монокультурасига айлантирилди, ҳар қандай яккаҳокимлик каби, ғашга тегар даражага етказилди.

Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ижоди ва шахси ҳақида расмий матбуотда неча ўн йиллар давомида бетиним ўқиб келинган ҳамду саноларга кескин қарши бўлган оғзаки танқид Ҳамзанинг салбий образини яратиб келди. Бу ҳақда Н. Отахонов «Ёшлик» журналида (1989 йил, 3- сон) ёзди. Инкорлар, киноялар, латифаларнинг бир тутамгина бўлса ҳам ўқ илдизи, таъбир жоиз бўлса, ўз тарихчаси бор. У бизни Ҳамза инқилоб жангчиси сифатида бузган эски истеҳкомларга олиб боради: Ҳамза эзувчилар тузуми ва синфига қарши курашди; Туркистон озодлиги учун чоризмга қарши шеърлар ёзди; тескаричи дин ҳомийларини бебурд қилди; минг йиллик аруз анъаналаридан воз кечиб, бармоқ вазнида шеърлар битди. Кўринадики, Ҳамза ижтимоий-сиёсий ҳамда маърифат ва ижод соҳаларида кураш олиб борган, ҳаммасида бирдек беаёв бўлган. Ҳамзанинг Мажнун каби ўзидан кечиб курашиши ўша вақтда ҳам донкихотчилик деб қаралиши, кескин тўсқинликка дуч келиши табиий эди. Зеро, Ҳамзанинг ҳуррият қўшиғини ёқтирган кўплаб одамлар унинг оилаға, динга, арузга муносабатидан ранжишга ҳақли эдилар.

Ҳамзанинг инқилобий фаолияти ва ижодида романтика, романтика бўлганда ҳам болаларга хос, дарҳол ва мутлақ ғалаба қозониш истаги кузатилади. Испан халқи ўз миллий хусусияти деб ҳисоблаган донкихотчилик аломатлари бизнинг содда, самимий, жангари ўзбек халқимизда ҳам бор. Халқнинг миллий хусусияти Ҳамза феъл-атворида ёрқин акс этган. Қолаверса, ҳар қандай шоирда унинг болалик хусусиятлари сақланади, бир зарба билан аждаҳонинг бошини олиш бу тоифа одамларнинг юрагида абадий армон бўлиб яшайди. Ҳаёт эса аждаҳо эмас, балки бўғма илондир. Ҳамза инқилобий руҳ ва мешчанлик муҳити ўртасидаги зиддият қурбони бўлди. Ҳаёт шоирга муносиб бўлмагани учун Маяковский, Есенин каби сўз саркардалари ҳам уни тарк этдилар. Улар инқилобга ҳаддан зиёд ишониб қўйдилар. Жамият шахсга сиғиниш сари оғиб бораётганини, ашаддий ва қонли диктатура юзага келаётганини санъат аҳли пайқамай қолди.

Гир атрофидаги ахлат уюмларига бирданига ўт қўйган одам ўртада туриб бемалол нафас ололмайди. Димоғига тутунлар тиқилади — бўғилади. Ақл ва одоб ҳибсга олган инсон табиатидаги биологик «инс-жинс»лар шундай пайтда ғалаён кўтариб, одоб панжараларини синдириб тишга чиқади, кишини ҳижолатли аҳволга солади. Бундай ҳодисалар Ҳамзада ҳам содир бўлиши табиий эди. Зеро, беғубор ижодкор «инс-жинс»лар учун жуда осон ўлжадир.

«Маркс Гейне ижодининг мухлиси эди, — деб эслайди Карл Каутский. — У шоирнинг ўзини ҳам худди асарлари каби қизғин севарди ва унинг сиёсий заифликларига олий даражада истисно билан қарарди. Шоирлар, дер эди у, жуда ғалати одамлардир, улар ўз йўлидан боришларига халақит бермаслик керак. Уларни одатдаги ёки ҳатто ғайриодатий одамларга мос мезонлар билан баҳолаб бўлмайди». Инқилоб бўрони кўтарган чанг-тўзон пайтида шоир Ҳамзага шундай оталарча соғлом, кечиримли муносабат бўлган дейишга ҳеч бир асос йўқ, зеро, шоиртабиат кишиларни ёқтирмаслик, ишдан кеткизиш ҳаракатлари ҳозир ҳам кўп кузатилади. 20- йилларда Ҳамзанинг турмуши ниҳоятда ночор кечгани ҳозир матбуотда ошкора айтилмоқда. Ҳамзанинг замондоши Шокир Сулаймоннинг умр йўлдоши Зайнаб опа инқилоб шоири ўз асарларини нашр эттира олмай, пьесаларини саҳнага қўйдира олмай қийналганларини, изғиринли қиш кунларида чопонини елвагай қилволиб, ўғилчасини кўчама-кўча орқалаб юрганларини айтган. Ҳамза очликдан, рўзғордан қийналиб, ёрдам сўраб Йўлдош Охунбобоевга мурожаат этгани, халқ отаси шоирнинг иложсизлигини эркаликка йўйиб, киноямуз — мен ўзим ҳам маошимни ололганим йўқ, деб жавоб қайтаргани матбуотда босилди. Ҳамзаники каби илтимосномалар В. Маяковскийнинг ўн уч томлигида ҳам бор. Ҳозир кулгили туюладиган бу аризаларнинг ўша даврдаги аҳамиятини тўғри тасаввур этиш учун битта воқеани эслатамиз: Россиянинг буюк шоири Александр Блок ўша йилларда очликдан ўлган дейишади.

Инқилобнинг икки буюк жарчиси — Маяковский ва Ҳамза очлик қирғинидан омон чиқдилару, аммо катта ҳукмдан қутулолмадилар: бир йил ичида иккиси ҳам олдинма-кейин ҳалок бўлди. Бири ҳаётига ўзи чек қўйган бўлса, иккинчисига «кўмаклашдилар». С. Есенин (1925), Ҳамза (1929), Маяковский (1930) ўлимлари «Қурбонлик» деб аталган уч пардали қонли спектаклнинг узвий боғлиқ уч саҳнаси бўлиб кўринади.

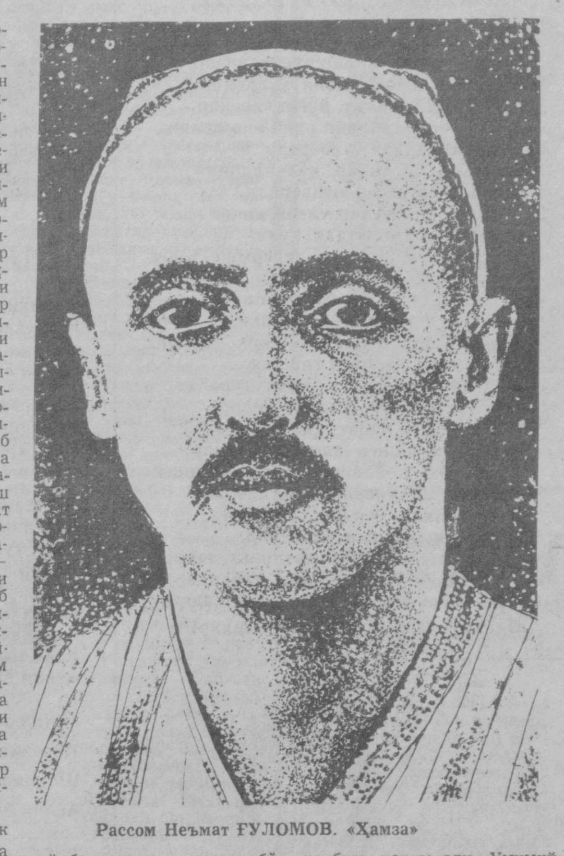

Рассом Неъмат ҒУЛОМОВ. «Ҳамза»

Сталин диктатура ўрнатишга киришиб, халқнинг инқилобий руҳини сўндира бошлаганда, унинг бу машъум мақсади, йўлидаги асосий тўсиқ — Лениннинг фидойи сафдошлари ва Маяковский, Ҳамза сингари жарчи шоирлар эди. Ленин сафдошлари — инқилобнинг онги бўлса, шоирлар, адиблар халқнинг қалбига ҳоким эди. Умумий кузатишлар асосида А. Блок, С. Есенин, В. Маяковский, Ҳамза, С. Киров, С. Оржоникидзе ва бошқа «очдан ўлган», «ўзини ўзи ўлдирган», «синфий душманлар тошбўрон қилган», «автомобиль ҳалокатида ўлган», «халқ душмани», «чет эл шпиони»» деб қатағон қилинганлар— буларнинг ҳаммаси Сталин даврида олиб борилган ёппасига қириш операциясининг турли услубларининг қурбонларидир деган фикр юзага келди. Ҳамзанинг ўлимида ҳам шу фикрни англатувчи аломатлар бор. Шулардан энг муҳими, Ҳамзанинг Хоразмда партиядан ўчирилганидир.

ҲАМЗАНИНГ ТАРЖИМАИ ҳолига назар солсак, инқилобдан кейинги яшаган ўн бир йил умри пойтахтдан йироқ — Фарғона, Хоразм, Қорақалпоғистон, Бухоро каби чекка ва хавфли жойларда ўтади. Бу «командировка»ларнинг анчасига уни «Ҳамзахонни юборсангиз» деган илтимосномалар етаклаб кетади. Исёнкор кишилар табиатида ўлим билан юзма-юз келиш, ажал билан ўйнашиш ва шундан ҳузур қилиш майллари бўлади. Биз Ҳамза табиатининг экзистенциялари ҳақида жуда кам нарса биламиз. Шу боис ўлим одам излаб юрган жойларга ўзи истаб бордими ёки инқилоб эҳтиёжи уни йўлга чиқишга даъват этдими — бир нарса дейиш мушкул. Айни чоғда бу «командировка»лар тагида «Ҳамза бирон жойда ўлим топар» деган режа яширин бўлса неажаб! Бу — даврнинг синалган «тадбирлари»дан эди. Қарангки, Ҳамза мутлақо қадрламаган, асрамаган жонни ҳеч бир душман ўқи ё қиличи ололмаган!

Ҳамзанинг ўлими воқеаси — кинобоп, спектаклнамо: шоир ўрта асрлардагидек тошбўрон қилиб ўлдирилади. Мана шу экзотика унсури «бир гуруҳ ашаддий синфий душманлар унга суиқасд қилдилар» дейилган ва терговда, судда «тасдиқланган» фактга соя ташлайди. Шахсга сиғиниш йилларидаги деярли қарийб барча тергов ҳужжатлари сохта, тўқима чиқаётган экан, Ҳамзанинг ўлими талқини ҳам қайта кўриб чиқишни тақозо этади. Шундай бир пайтда Шоҳимардон қишлоғи аҳолиси орасида юрган оғзаки тарих — Фарғонадан келган икки отлиқ Ҳамзани пичоқлаб ўлдириб кетишган деган гап ҳақиқатга даъво этади ва у давр руҳига мосроқ ҳам. Хуллас, Ҳамзанинг ўлимига оид тергов ишлари қайта кўрилиб, жиноятнинг мотиви аниқланиши, «спектакль» ишонарли бўлиши учун бегуноҳ жабрланганлар оқланиши керак.

Ҳамза ўлгани билан халқ хотирасида унинг исёнкор образи ҳамон яшар, тирик олов ловуллаб турар, асарлари курашни давом эттирарди. Диктатура учун улар ҳам душман эди. Энди Ҳамзанинг инқилобий шеърларини ҳам тинчитиш, уларга ҳам гард юқтириш, бетаъсир қилиш лозим эди.

Шоир асарлари халққа етиб боришига тўсқинлик қилиш ҳаракатлари инқилобдан кейиноқ бошланган. Ҳамза даврида тузилган ўзбек этнографик ансамблининг аъзоси Низом Холдоров бундай воқеани эслайди: «Папкадаги қоғозлар унинг асарлари экан. Лекин Наркомпрос улардан биронтасини ҳам қабул этмабди. Ҳатто мудир «Қора соч» операсини қўлига олиб, икки минутлар чамаси варақлаган бўлиб, ўша асар варақлари билан Ҳамзанинг юзига уриб: «Сенинг пьесанг ҳеч қаерда босилмайди ва қўйилмайди. Сен замонага кераксиз одамсан», деб ҳайдаб чиқарибди» («Шарқ юлдузи» журнали, 1988, 12-сон, 177-бет). «Сен замонага кераксиз одамсан!» Бу ҳукм! Замона эгасининг амри вожиби! Ҳамзанинг ижод услубини ёқтирмаган нафис санъат мухлисининг гапи бутунлай ўзгача бўларди.

Албатта, бу гапни матбуотда ёки бошқа бирон тарзда очиқ айтиб бўлмас, махфий мақсад очилиб қолиши мумкин эди. Ҳамза шеърларини инқилоб ғояларига зид дейиш шамолга қарши тупуриш эди. Кабинетларда, суҳбатларда зимдан иш олиб борилди. Матбуотда Ҳамзанинг ижоди, фаолияти улуғланаверди. Иккинчи ёқда эса Ҳамза мозорларни ҳаром қилган, мачитларни булғаган, хотинбоз деган гаплар юриб қолган. Шеърларининг оммабоплиги эса жўнлик деб талқин этилган. Хуллас, аввал шеъри бошқа, ўзи бутунлай бошқача одам деган фикр ҳосил қилинган: шоирга доғ теккизилган. Бундай одамнинг шеърлари ҳам сохта деган фикр ўз-ўзидан келиб чиқади.

«30-йиллар поэзиясида Маяковский традицияси» деган тушунча бор. Бу мавзуда ёзилган «иш»лар анча-мунча одамни ҳали ҳам боқиб ётибди. Бу аслида Ҳамза руҳининг ёш авлодлар ижодидаги йўли эди. Аммо Ҳамза ижодига темир қолип кийдирилган даврда, уни адабиётдан четлаштириш ишлари олиб борилаётган даврда фан бу гапни айтишга журъат этмади. Аксинча, адабиётда мадҳия рағбатлантирилди. Мадҳиябозлар авлоди вояга етказилди. Шу билан тарих, вақт гўё Ҳамзанинг инқилобий йўли нотўғри эканини тасдиқлади. Иккиюзламачилик даврнинг иш услуби эди.

ШАХСГА СИҒИНИШ йилларида «Ишчилар, уйғон!», «Берма эркингни қўлдан!» деб шеър ўқиш хавфли эди. Турғунлик йилларида эса Ҳамзанинг бу шеърлари кўплаб одамларда киноя уйғотди. Қайта қуриш инқилобга тенглаштирилди, ҳозир унинг бешинчи йили ўтмоқда. Аммо Ҳамза шу куннинг шоири экани ҳамон англаб етилгани йўқ. Биз инқилоб руҳини ёқтирмаётганимизнинг жиддий ижтимоий-психологик сабаби бор. Бу — мешчанликдир. Турғунлик йилларида Ўзбекистон далалари қанчалик шўрланиб, заҳарланиб кетган бўлса, одамларнинг онги ва қалби ҳам шунчалик бузилиб, заҳарланиб кетди. Мешчанлик — бу психологик турғунликдир.

Қайта қуриш жамиятнинг қонига сингиб, кундалик эҳтиёжга, одатга айлана бориши билан Ҳамзанинг инқилобий шеърлари ҳам тобора замонавийлаша боради. Ҳамза — бизнинг ўтмишимиз эмас, истиқболимиздир.

Нурмуҳаммад ХОЛЛИЕВ

ЖУМҲУРИЯТ ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИНИНГ ЎЗБЕК БОЛАЛАР АДАБИЁТИ ВА МАКТАБ ИСЛОҲОТИ МУАММОЛАРИГА БАҒИШЛАНГАН ПЛЕНУМИ ОЛДИДАН

БИР МУНОЗАРА БАҲОНАСИДА

ЎТГАН ЙИЛИ Ҳамза номидаги республика Давлат мукофотининг лауреати Ҳаким Назирнинг «Болалар адабиёти ўгайми?» («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1989, 17 март сони) сарлавҳали мақоласи эълон қилинди. Мақолада отахон ёзувчининг болалар адабиётига, унинг тақдири ва келажагига чин дилдан куюнгани сезилиб туради. Мақола ёш тадқиқотчи Р. Баракаевнинг «Дилда дардинг бўлмаса...» («Ёшлик», 1988, 11-сон) мақоласига муносабат билан бошланади.

Р. Баракаев болалар адабий танқидчилигининг сусткашлигидан ранжийди, унинг болалар адабиёти муаммолари билан изчил шуғулланмаётганидан ҳаяжонга тушиб, «бу адабиётни тадқиқ ва тарғиб қилиши керак бўлган махсус адабиётшунослик ва танқидчилик соҳаси бўлмаса-я?!» дея хитоб қилади. Албатта, бу ўринда уни ҳам тушуниш лозим. Унинг хитоблари болалар адабиётига меҳрдан туғилган. Бироқ муаллиф бироз эҳтиросга берилиб, сўнгги пайтларда адабиётшунослик ва танқидчиликнинг болалар адабиёти масалаларига эътиборини бутунлай инкор этганлигини сезмай қолади. Бу, албатта, ҳақиқатга зид. Чунки, бугунги кунда илмий текшириш институтида, олий ўқув юртлари ва нашриётларда болалар адабиёти муаммолари бўйича изланаётган мутахассислар анчагина. Р. Баракаевнинг ўзи ҳам шу соҳага мансуб ёш тадқиқотчилардан бири.

Адабий танқиддаги сусткашлик эса бошқа масала. Бизнингча, бу ҳол, ёш мунаққид таъкидлаганидек, «танқидчиликнинг ўзига хос норозилигидан далолат» эмас. Адабий танқиддаги сусткашлик бугунги қайта қуриш кун тартибига қўяётган талаблар олдидаги эсанкирашдир. Ҳозир биз танқидчилар луғат бойлигимизда фаол қўлланадиган «социалистик реализм» терминини шоша-пиша ўчириб ташлаганимиз билан муаммо осонгина ҳал бўлиб қолмайди. Аксинча, нафақат болалар адабиёти танқидчилиги, умуман, ўзбек танқидчилиги олдида турғунлик йилларида йўл қўйилган хатолардан зарур хулосалар чиқариб олиш, бундан кейин ҳар бир асарни баҳолашда сўзга жавобгарлик ҳиссини, бир сўз билан айтганда илмий ва эстетик таҳлил тафаккурини такомиллаштириш зарурати сезилмоқда.

Бу масаланинг бир томони. Иккинчи жиҳати эса қайта қуриш ва ошкоралик халқимиз олдига ҳаётимизда кўндаланг бўлиб турган жуда кўп муаммоларни қўйди-ки, бу ҳол шоиру ёзувчи, адабиётшуносу тилшуносларни, умуман, ҳар бир зиёлини жамиятимизда рўй бераётган ўзгаришларга фаол аралашишни тақозо эта бошлади. Зиёлиларда граждандлик туйғуси кучайди. Натижада сўнгги пайтларда нафақат болалар адабиёти танқидчилиги, умуман, ўзбек танқидчилигида яратилаётган асарларни хотиржам ва батафсил таҳлил қилишдан кўра ҳаётдаги воқеа-ҳодисаларга муносабат ҳолати юз бермоқда. Буни табиий жараён деб қабул қилмоқ ва қадрламоқ керак.

Ҳаким Назир мақоласида ўзбек совет болалар адабиёти етмиш йил давомида айрим камчиликларга қарамай, ривожланиш йўлидан борди, деган фикрни илгари суради. Шуни эътироф этиш лозимки, отахон ёзувчимиз фикрининг исботи тарзида кўплаб фамилияларни, асарларнинг рўйхатини тилга олмасин, уларни ўзбек совет болалар адабиётининг ажойиб намуналари деб баҳоламасин, барибир ҳақиқатнинг кўзига тик қараш пайти келди, деб ўйлайман. Етмиш йил давомида биз неча авлоднинг ёшлигини «Ҳаётимиз гулдай фаровон», «Бизлар эркин-шод авлодмиз», «Оқ пахта, оппоқ пахта. Биз сенга иноқ пахта», «Биз ёш пахтакормиз», «Биз аълочи ўқувчимиз», «Биз ёш интернационалчилармиз» каби шиорлар билан алдаб келдик. Ўзбек совет болалар адабиёти тарихининг қайси даврига назар ташламанг, уларда бадиий мукаммаликдан кўра панд-насиҳат, маърифийлик устунлик қилганини кўрамиз.

Ростини айтиш керак, ўзбек болалар адабиёти ўтган давр ичида талант билан ёзилган ва жаҳон болаларининг маънавий мулкига айланган асарларни ҳам тақдим этди. Бироқ, умуман олганда бизнинг шу давргача яратилган аксарият асарларимизда ҳайбаракаллачилик, шиорбозлик, ура-урачилик ҳукм сургани сир эмас. Буни исботлаш учун мисол қидириб ўтириш шартмас. Бу ҳолни истаган жанрдаги асарларда кузатиш мумкин.

Болалар адабиётининг шундай аҳволга тушишида адабий танқиднинг ҳам ҳиссаси катта, албатта. Турли даврларда йўл қўйилган камчиликлар, оғишлар адабий танқидда ҳам ўз асоратини қолдирди. Натижада адабий танқид бир томондан болалар адабиётининг маълум схема асосида яратилишига сабабчи бўлса, иккинчи томондан бадиий бўш асарларни кўкларга кўтариб, ҳайбаракаллачиликка йўл очди, ўртамиёначиликнинг кенг тарқалишига сабаб бўлди.

ШУНИ ҲАМ ТАЪКИДЛАШ зарурки, бу даврда П. Шермуҳамедов, М. Қўшжонов, С. Мамажонов, У. Норматов, Б. Имомов, С. Ирисхўжаева каби танқидчиларнинг айрим адабий-танқидий мақола ва тўпламларида болалар адабиёти муаммолари хусусида баҳс юритилади. Бу баҳсларда ижобий қаҳрамон, сатира ва юмор, адреслилик ва дидактика, характер ҳаққонийлиги масалалари асосида ижодкор маҳоратини кўрсатишга уринишлар сезилди. Бироқ, умуман олганда адабий танқид болалар адабиётининг тараққиётидаги асосий тенденцияларни очиб беролмади. Бунга бир нечта сабаблар бор. Асосий сабаблардан бири сўнгги даврларда санъат асари даражасидаги асарларнинг ниҳоятда кам яратилганлигидадир. Яқинда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида ёзувчи Ф. Мусажоновнинг «Кичиклар адабиётининг катта муаммолари» номли суҳбати эълон қилинди. Суҳбатда ёзувчи бугунги болалар адабиёти сифатсизлигининг биринчи сабабчиси адабий танқиднинг сусткашлигида, иккинчи сабаби эса ёзувчиларимизнинг умумий саводсизлигида, деб кўрсатилади. Бизнингча, ижодкорларимиз бугунги ўзбек болаларининг руҳиятини бутун моҳияти билан ифода этувчи бадиий мукаммал асарларни кам яратишмоқда. Эътибор беринг: Х. Тўхтабоевнинг «Сариқ девни миниб» романи эълон қилинганда танқидчилик бирдан жонланди. М. Қўшжонов, С. Мамажонов, П. Шермуҳамедов, У. Норматов ва ҳатто болалар адабиёти бўйича «профессионал» бўлмаган танқидчи Н. Худойберганов ҳам мақола ёзишди. Бу китоб ҳақида марказий матбуотда ҳам жиддий мақолалар чоп этилди. Ҳатто асарнинг жанр бўйича ўзига ҳослиги хусусида ҳам жиддий баҳслар бўлиб ўтди.

Шу жиҳатдан қараганда адабий танқиднинг вазифаси фақат бадиий бўш асарларни фош қилиш эмас, балки илмий-эстетик тафаккурнинг бир кўриниши сифатида адабиёт билан ҳаётнинг бир-бирига бўлган муносабатини, таъсирини тадқиқ ва таҳлил этишдан, умумлашмалар чиқариш орқали жамиятимизда ва адабиётимизда рўй бераётган асосий тенденцияларнинг хоҳ ижобий, хоҳ салбий бўлсин қонуниятларини очиб бериш ва шу орқали ҳам кенг китобхон оммасига, ҳам ижодкорларга муайян таъсир кўрсатишдан иборатдир. Шу маънода адабий танқид илмий-ижтимоий ва эстетик тафаккурнинг муайян ҳосиласидир.

Болалар адабиётининг жумҳуриятимизда кўзга кўринган билимдони П. Шермуҳамедов ҳозир бу соҳа бўйича мақолалар эълон қилмаётир. Шуни таъкидлаш жоизки, ҳозирги қайта қуришнинг ҳал қилувчи паллаларида болалар адабиёти қандай шаклланиши лозим, деган масалада олимнинг принципиал қарашлари ниҳоятда зарур эди. Шунингдек, С. Мамажонов, Б. Имомов, Х. Эгамов, М. Ҳусаинов, С. Ирисхўжаевадан ҳам ижодий фаоллик кутишга ҳақлимиз.

Кейинги пайтларда эълон қилинаётган мақолалар (улар ниҳоятда кам) асосан ёшлар ва ижодкорларимиз қаламига мансуб. Ҳа, ёзувчиларимиз бир-бирларининг асарларига тақризлар ёзишмоқда ва танқидчиларимизга таъналар қилишмоқда. Бу таъналарда маълум даражада асос бўлса ҳам, бу ўринда фақат танқидчиларни айблаш ўринли бўлмас. Негаки, ёш танқидчиларнинг фаоллигини ошириш учун уларга ҳам эътибор, фаолият майдони зарур. Ёзилган мақолалар газета ва журналлар ғаладонида йиллаб чанг босиб ётади. Ёки нашриётлардаги сансоларликларни айтмайсизми? Сўнгги пайтларда «Ёш гвардия» нашриёти С. Матжоновнинг «Тириклик суви» (1986), М. Сатторовнинг «Ватан осмони» (1987) ҳамда «Болалар олами» (1988) номли мақолалар тўпламини эълон қилди, холос. Бир вақтлар болалар адабиётининг ҳақиқий тарғиботчиси бўлган «Ёш ленинчи» газетаси сўнгги пайтларда болалар адабиётига оид бирорта ҳам мақола эълон қилмаётир.

С. Матжонов ва М. Сатторовнинг китобини кўздан кечирганда, мунаққидларнинг истеъдодларидан дарак берувчи кузатишларни кўриш мумкин. С. Матжонов Х. Тўхтабоев, С. Анорбоев, Ф. Мусажонов, Л. Маҳмудов, А. Обиджон асарлари таҳлили орқали сюжет ва характер, ҳаёт ҳақиқати ва бадиий мукаммаллик ҳақида қизиқарли фикрларни ўртага ташлайди. М. Сатторовнинг китобида ҳали кам ўрганилган болалар тарихий прозаси имкониятлари ҳақида гап кетади. Тадқиқотчи болалар тарихий прозасини мавзу жиҳатдан тарихий-қаҳрамонлик, тарихий-инқилобий, тарихий-биографик, саргузашт ва фантастика мавзуларига бўлиб таҳлил қиладики, китоб бу борадаги бўшлиқни маълум даражада тўлдиришга хизмат қилади.

«Болалар олами»даги С. Мамажонов мақоласи ўзбек болалар адабиётининг баъзи тенденцияларини очишга қаратилган. Мақолада проза, хусусан катта проза, шеъриятдаги айрим ютуқлар таъкидланади. Бироқ мақолада умумийлик устун, асосий тенденциялар конкрет нималарда намоён бўлади, деган масала атрофлича ёритилмайди. Тўпламдаги бошқа мақолаларда ҳам қизиқарли кузатишлар, ибратли фикрлар, таҳлиллар бўлса-да, материал маълум даражада эски. Ҳ. Назир, Ғ. Ғулом, Қ. Ҳикмат, Уйғун, Қ. Муҳаммадий, О. Ҳожиева, Ё. Шукуров, П. Муҳаммадёрова ва бошқа кўплаб ижодкорларнинг эллигинчи ва ундан кейинги даврларда ёзилган ва танқидчиликда атрофлича таҳлил қилинган асарлари қайта таҳлилга тортилади. Бироқ шу каби нуқсонларнинг мавжудлигига қарамай, мазкур тўпламнинг чоп этилишини ҳам ижобий баҳоламоқ керак. Ҳарна, йўқдан кўра...

Кейинги пайтларда газета ва журналларда болалар поэзияси бўйича С. Ирисхўжаеванинг «Сўз ва шеър», «Бурч ва масъулият», «Баркамол қаҳрамонлар керак», «Меҳр чўғи», С. Очилнинг «Шеър ва болалар тарбияси», болалар прозаси бўйича С. Мамажоновнинг «Мурғак қалбни авайлаб», «Парвозга шайланамиз», М. Маҳмудовнинг «Алдагани бола яхши... эмас», С. Матжоновнинг «Ижод масъулияти», «Қаҳрамоннинг таъсир кучи», М. Ҳусаиновнинг «Ширин ҳовунлар мамлакатида», «Мақсад бир бўлса», Р. Баракаевнинг «Болаликнинг тийрак нигоҳи», «Ўзбек болалар адабиётида рус тилидан илк таржималар», «Дилда дардинг бўлмаса...», З. Иброҳимованинг адабий эртаклар муаммосига бағишланган «Адиб эртаклари», «Кичкинтойлар эртакларидаги бир бадиий усул ҳақида» мақолалари эълон қилинди.

Бу мақолаларда Х. Тўхтабоев, Н. Фозилов, П. Мўмин, Т. Адашбоев, Ф. Мусажонов, Л. Маҳмудов, А. Обиджон, Қ. Ўтаев, А. Кўчимов, Ҳ. Имонбердиев каби шоирлар айниқса маҳорат билан ижод қилаётганликлари таъкидланади. Асосий эътибор бугунги шеъриятимизда ижтимоий руҳ кучаяётганлигига, сўз танлашдаги маҳорат, қисқалик ва ихчамликка интилиш, сатира ва юмордан унумли фойдаланиш муаммоларига қаратилади. Бироқ С. Очил ўз мақоласида таъкидлаганидек, эълон қилинаётган мақолаларда мақтов асоссиз кўпайиб кетмоқда. Лекин, менимча, адабий танқидчилик етарли эътибор бермаётган хавфли бир тенденция ҳам вужудга келмоқда. Ҳозирги ёшлар шеъриятининг тўқсон фойизини мажозий характерлар тасвирини чизиш, қолган бешўн фойизини эса ҳажвий қаҳрамонлар характерини акс эттириш таъмин этмоқда. Бу асарлар қанчалик бадиий мукаммал бўлмасин, бевосита бугунги кундаги болаларнинг руҳиятини акс эттирмаётир. Экологик инқироз ва оғир меҳнат туфайли ёшликдан майиб бўлиб қолаётган, бешўн ёшидан бошлаб юрак, жигар касаллиги нима эканлигини ўз бошидан кечираётган болалар нималарни ўйлар экан, уларнинг ҳаётга, одамларга ёки ўқишга муносабатлари қандай экан? Ёки бўлмаса жамиятимизда рўй бераётган жиноятларнинг ярмидан кўпроғи ўсмирлар ва улардан ҳам кичикроқ мактаб болалари томонидан қилинаётганлиги улар характерининг ниҳоятда мураккаблашиб бораётганлигидан далолат бермайдими? Мана шундай бир пайтда «чумчуқ айёр, чумоли меҳнаткаш» қабилидаги шеърлар ниҳоятда кўпайиб кетмаётирмикан? Ҳатто шундай бўлаётирки, экология, табиатга муносабат масалаларини ҳам оҳуларнинг жовдираб турган назари билан тасвирлай бошладик. Бироқ болаларимизнинг мутеликка маҳкум мунгли ёки бензин ҳидидан «мастона» сузилаётган кўзларини кўрмаётирмиз. Ҳа, шеъриятимизда бугунги ўзбек боласининг ҳам фожиавий, ҳам аянчли мураккаб руҳияти, характери ўз аксини топмаётир. Ваҳоланки, фақат мажозий образлар тимсолида ёки шўх ўйинқароқ болалар характери орқали асар ёзиш ижоддаги осон йўл, деб ўйлайман. Бизнингча, болалар адабиёти ижодкорлари ва танқидчилари бу ҳақда жиддий ўйлаб кўришлари, ҳаққоний таҳлиллар асосида ўзларининг ҳал қилувчи сўзларини айтишлари лозим.

БОЛАЛАР ПРОЗАСИДА ҳам ҳамон саргузашт жанри устунлик қилмоқда. Тўғри, бу жанрда муваффақият билан яратилаётган асарлар анчагина. Ф. Мусажонов, Л. Маҳмудов, А. Кўчимов, Ш. Отабоев, М. Ҳидир каби ёзувчиларнинг асарларида психологик таҳлилнинг чуқурлашаётганлиги кузатилаётир. Яқиндагина Т. Маликнинг «Ёшлик» журналида эълон қилинган «Алвидо, болалик» қиссаси эса бу борадаги янги йўналишни бошлаб берди. Бироқ, прозамиз ҳам ҳали изланишлар жараёнида эканлигини таъкидлаш зарур. Кўп ҳолларда психологик таҳлил ўрнига баёнчилик, воқеа-ҳодисаларни ҳикоя қилиб бериш устунлик қилмоқда.

Адабий танқид мана шундай асарлар тўғрисида ҳам холис баҳосини айтганича йўқ. Бу борада ҳам ёзувчиларнинг фаоллиги эътиборга лойиқ. Бу ҳол «Ёшлик» журналининг ўтган йилги сонида «Рост сўзнинг қадри» сарлавҳаси остида уюштирилган баҳсда — Х. Тўхтабоев ва А. Обиджоннинг болалар адабиёти нашри ва китобхонлик, китоб тарғиботи муаммолари хусусидаги куюнишларида, М. Аъзамнинг болалар адабиёти тушунчасини жўн тушуниш оқибатида рўй бераётган нуқсонлар ҳақидаги рост сўзларида, Т. Адашбоевнинг болалар адабиётидаги кўчирмакашликни аниқ таҳлил асосида кўрсатиб беришларида намоён бўлди.

Хулоса шуки, болалар адабиёти танқидчилиги изланишлар, қайта қуриш ва ошкоралик талаблари асосида ўз фаолиятига бир назар ташлаб, зарур хулосалар чиқариш палласидадир.

Қурдош ҚАҲРАМОНОВ,
филология фанлари номзоди

ТАКЛИФ ҚИЛАМАН

ТЕХНИКА ИЛМИГА ЙЎЛ

Ўғлим еттинчи синфда ўқиётган кезлари «Горизонты техники» деган журнални сотиб олиб бердим. Польшада нашр қилинадиган бу журнал бизнинг дўкончаларимизда мунтазам сотилади. Яхши журнал. Нима учун Польшадан болаларга аталган журнал келтирилади, деган саволни ҳозирча қўя турайлик-да, бошқа бир нарсага диққатни жалб этайлик. Мен келтирган журнал саҳифаларидан бирида оддийгина расм бор экан, ўғлим унга қизиқиб қолди. Расмда тасвирланган нарсалар: қўл чироғининг батареяси, ингичка сим зич ўралган ғалтак батареяга уланган, ғалтак ичидан мих ўтказилган, михнинг атрофида магнит куч чизиқлари тортилган. Расм электромагнит ҳодисасини кўрсатиб турибди, буни тушуниш учун ҳеч нарсани ўқиш шарт эмас.

Чамаси, ярим соат ўтгандан сўнг ўғлим кўзларида ҳайрат билан менга ўзи ясаган электромагнитни намойиш қилди. Бундай ғаройиб ҳодиса унинг учун катта янгилик бўлди. Ўша пайт ўғлимнинг қандай хурсанд бўлганини кўрсангиз эди!

Эртаси куни ўғлим электромагнитни мактабда, синфдошлари олдида намойиш этгани учун физика ўқитувчиси «беш» баҳо қўйибди. Бутун оила аъзоларимиз билан хурсанд бўлдик.

Шу воқеадан сўнг «Горизонты техники» журналини доимо оладиган бўлдик, афсуски, кейинги фойдаси кутилгандек бўлмади. Сабаби, ўғлим ўрисчани яхши тушунмас, мен эса, ўқиб, ўргатишга вақт тополмас эдим. Шу-шу, ўзича бир нарсалар ясашдан совиб кетди.

Ўғлим ўрисчани яхши ўрганиб олади, албатта, бироқ унгача ғайрат-шижоати, қизиқиши сақланиб қолмайдику! Сақланиб қолган тақдирда ҳам фурсатни бой берганини айтмайсизми! Сезиб турибманки, болаларга атаб ўзбек тилида чоп этилган техника адабиёти умуман йўқлигидан ўзбек фарзандлари кўп нарсани йўқотар эканлар. Техникани эгаллаган миллий мутахассисларимиз, ишчи кадрларимиз етишмаслигининг сабабларидан энг муҳими шу, деб биламан. Ҳозирги даврда партия ва ҳукуматимизнинг бу борада куюнчаклик кўрсатаётгани бежиз эмас: саноат соҳасида миллий ишчи кадрлар етишмас экан, ҳали-вери кўпдан-кўп ижтимоий муаммоларни бартараф қилолмаймиз. Ишчи кадрлар етишмаслигининг ўзи ижтимоий муаммо бўлиб қолди. Бунинг оқибатлари ҳақида гапиравермай, сабаблари тўғрисида ҳам қайғурадиган фурсат келди, зеро, муаммоларни бартараф этмай туриб, кутилган натижага эришиб бўлмайди.

Гап болаларни техника илмига ўргатадиган китоблар, вақтли матбуот ҳақида боради.

Рус тилида «Эврика» туркумидаги китоблар, «Юный техник» «Юный натуралист», «Рабочая смена», «ПТО — профессионально-техническое образование», «Техника — молодежи», «Школа и производство» ва ҳоказо журналлар чоп этилади. Ҳатто катталар учун мўлжалланган «Знание — сила», «Наука и жизнь» журналларининг айрим фаслларини болалар бемалол ўқиб-ўрганишлари мумкин. Шунча нашр камлик қилади, шекилли, Польшадан «Горизонты техники», «Мис», ГДРдан «Юность+техника» деган журналлар келиб туради. Ҳаммаси ўрисча таълим оладиган болаларни техника оламига бемалол олиб киради, шунинг учун ҳам рус тилида гаплашадиган халқларда ишчи кадрлар нисбатан тўлиқ шаклланган.

Хўш, ўзбек тилида қанақа китоблару журналлар чиқади? Жавобига келганда «афсус», дейишдан бошқа иложимиз йўқ. Кейинги пайтда «Юлдузча» нашриётида илм ўрганишга оид китоблар чоп этила бошланди. Нашриёт бу туркум китобларни кўплаб чиқарса савоб иш бўларди. Журналлардан «Ғунча», «Гулхан», «Ёш куч», «Ёшлик» бор. Техника илмини тарғиб қилаётгани эса фақатгина «Ёш куч» бўлиб турибди. Бу журнал саҳифаларида мактаб ўқувчиларидан ишчи-ёшлар, талабалар, ҳатто катта ёшдаги ўқувчиларгача ўзларининг ихтиролари билан қатнашиб келаётирлар. Энг яхши ихтиро учун Ўзбекистон комсомоли Марказий қўмитаси мукофот таъсис этган. 1988-89 йиллар давомида «Ёш куч» редакциясига 77 хат муайян ихтиролар билан келди, улардан 41 таси журналда ёритилди.

Кўриниб турибдики, ўзбек фарзандлари учун аталган техникага оид китоблар, матбуот органлари йўқ даражади. Бу аҳволда миллий кадрларни етиштириб бўлмайди! Болаларга аталган махсус газета ва журналларни ташкил этиш лозимлиги ўз-ўзидан кўриниб турибди. Масалан, автомобилларни ўрганувчилар учун, айтайлик, «Ёш ҳайдовчи», радиотехника ишқибозлари учун «Тўлқинлар», металларни қирқиб ишловчилар учун «Темирчи», «Дастгоҳ», пайвандчилар учун «Пайвандчи», ёғочсозлар учун «Дурадгор», «Уста» каби журналлар ёки газеталар даркор. Улар кичкина, юпқагина бўлса ҳам расмларга, чизмаларга бой бўлгани маъқул. Шу билан бир қаторда, жумҳуриятимиздаги пионер саройлари, ёш техниклар станциялари ва мактаб тўгаракларидаги ёшлар фаолияти ҳам ёритиб борилса, тарғибот иши кучайган бўларди.

Ихтисослашган газета ва журналларни чоп қилиш махсус тайёрланган журналистлар ҳам етарли бўлишини тақозо этади, ихтисослашган журналистларнинг етишмаслиги, ўз навбатида, ишни сусайтириши, гоҳо умуман иложсиз қилиб қўйиши мумкин. Агар жумҳуриятимиздаги олий ва ўрта махсус ўқув юртлари, пионер саройлари, ёш техниклар станциялари мураббийлари зиммасига матбуот материалларини тайёрлаб бериш вазифаси юклатилсаю журналистлар уларни чоп этишга тайёрлаб берсалар иш юришиб кетиши мумкин. Ана шунда фарзандларимиз учун техника илмига кенг йўл очилган бўларди.

Қудрат ДЎСТМУҲАМЕДОВ,
иқтисод фанлари номзоди

Нурилла ОСТОНОВ

БОҒЛАРНИ ТУТМИШДИР

Боғларни тутмишдир хазонлар оҳи,
Қушлар ташлаб кетмиш ўлкаларини.
Дарахтлар соҳилда чўмилган қиздек
Тоблайди яланғоч елкаларини.
Чаккамга томчилар кузак ёмғири,
бу ўтган умрнинг ёшларимикан?
Кўкда учиб юрган оппоқ булутлар
муштипар онамнинг сочларимикан?
Шаҳар — улкан тобут, сиғмайди жисмим,
дилимни ўртайди ғашлик воласи.
Бош олиб кетаман девона янглиғ —
Қайдасан, бепоён даштнинг лоласи?..

ГУЛ ИСИ

Гул иси келади ҳаводан,
кўксимга сиғмаган ул — қушдир.
Оҳ қандай сархушман, бу ҳаво
лабларинг сингари намхушдир.
Кенгликлар кўксига бош қўйиб
чуқурроқ олайлик нафасни.
Кўксимга сиғмаган ул қушча
синдириб ташласин қафасни.
Кўзларим эркалаб боради
Кўксингда йиғлаган ғунчани.
Учиргил кенгликлар томонга
Кўксингга сиғмаган қушчани...

АЛПОМИШНИ УЙҒОТГАН ҚЎШИҚ

Болам, узоқ йўлда узликкан ёмон,
Бегона жойларда кўзиккан ёмон,
Кўнгилда қолган дард — бўз экан ёмон —
Узоқ ухладинг-а, Алпомиш болам.
Элинг қул, ўтови вайрона бўлди,
Суяклар хўрланди, паймона тўлди,
Билмадим, бу қандай замона бўлди,
Узоқ ухладинг-а, Алпомиш болам.
Билмадим, кўз ёшим қай кун қуриди,
Кўзим қароғида гардун қуриди,
Кўксимда Сайхуну Жайхун қуриди.
Узоқ ухладинг-а, Алпомиш болам.

Рақиблар шод бўлди кўриб ранжингни,

Бойчибор қўмсайди шахдли қамчингни,

Кимларга ташладинг оқюз Барчинни,

Узоқ ухладинг-а, Алпомиш болам.

Уйқудан тур, болам, қаддингни тоғ қил,
Чақинни найза-ю, ойни белбоғ қил,
Кўзимда не дард бор, бир қараб боққил,

Узоқ ухладинг-а, Алпомиш болам.

ОДДИЙ ОИЛАДА

Оддий оилада оддий болалар
Оддий тақдир билан туғилаверар.
Улар беланчаги шойи атласмас
қуёш нури билан йўғрилаверар.
Оддий болаларнинг оддий кунлари
уйдами, далада ўтаверади.
Пахта қабартирар қўлчаларини
жабрми-ситамми ютаверади.
Жуда оддий бўлар улғайганида
оила тебратиб ўтади куни.
Жисмида юргизсанг тегирмон тоши
суяги ун бўлар, чиқмайди уни.
Ташвиши иборат бўлар пахтадан,
ёки, қилаверар берган ишини.
Жағига бир боплаб тушириб кўринг,
ичига ютади синган тишини.
Қандай хокисор, у, хоки туробдир,
Ишга эгни-боши ямалиб чиқар.
Бошқалар жиноят қилса, у одам
қилмаган ишига қамалиб чиқар.
Қулайроқ жойлашиб олинг бўйнига,
сал ниқтаб қўйсангиз, кетаверади.
Жар солинг, ғоялар сари олға, деб
уларга қуруқ гап ўтаверади.
Бироқ фаромушдир хотирингиздан,
ўн еттинчи йилни ёққан паллалар.
Буюк Инқилобни ахир ким қилган?
Оддий оиладан чиққан болалар!!!

Замира РЎЗИЕВА

ИЗТИРОБ

Шунча кўп ном қўйдик биз сенга,
Марду майдон дедик, олтин қўл дедик.
Изғирин буғлаган ҳар нафасингга
Мингта таъриф тиркаб «ҳа, бўл, бўл», дедик.
Қалбингни дарё деб қарсаклар чалдик,
Дарёлар ҳақида қайғурмасдан ҳеч.
Минбардан сўзлашга навбатлар олдик,
Далангга тонг кетиб қайтганингда кеч.
Унсиз ғазабингни ғайрат деб айтдик,
Юксак режа дедик ҳорғин ўй сурсанг.
Бахтдан сармаст дея имондан қайтдик,
Ўткир заҳар ҳидлаб юрганингда ганг.
Кўрдик ё кўрмадик,
жон-жонларингни
Кеч кузак ёмғири, қори савалар.

Қадоғинг, ёрилган товонларингни
Яшириб яшади ҳўл пайтавалар.

Биз ном қўявердик: ўктам, суворий,

Кўкраги фақат иш дея урган зот.
Дедик: қомати сарв, ойдир рафтори
Дунё гўзалларин қилгудайин мот.
Шунча таъриф-ташбеҳ...
шунча кўп ёзуқ...
Қоғоз билан босдик дард сирларингни.
Сен-чи, сен не дединг,
Кўзлари очиқ
Ухлаб ёзиб юрган шоирларингни...

●

Ўзимни ўзимга танитар бу кун,
Воҳким, дардлар ширин, гўзалдир ситам.
«Болам» деб кўнглини очади секин,
Қаддини эътиқод суяган Ватан.
Зах кўчалар бўйлаб юргиси келар,
Кўпдан кўринмаган иссиқ офтоблар.
Соғиниб суҳбатлар қургиси келар,
Боболарим сўзи қолган китоблар.

Борлик-йўқлигимни сўраб келади,

Армонли нигоҳи Мирзо Бобурнинг.

«Ҳар кимни алқасин юрти, элати»

Бу овозсиз оҳи Усмон Носирнинг.

Қидира бошлайман кўнгил уйимнинг
Қунботар меҳробин, саждагоҳин жим.
Чархида айланар фикр-ўйимнинг

Йўқловсиз мунғая бошлаган тилим.

Сесканаман... Ватан, суянгин менга,

Дардингни олайин мунғайма тилим.

Мен энди яшайман. Кирарман мингга,

Топсам ҳам топарман муқаддас ўлим.

Абдулла ҚЎШБОҚ

ЁЛҒИЗЛИК ҚЎШИҒИ

Фалакнинг чоклари сўкилар ҳар тун,
Юлдузлар хазондай тўкилар ҳар тун,
Фиғонли достонлар тўқилар ҳар тун
Аёлни ёлғизлик қийнаганида.

Елларга соврилган садодир юрак,
Қуйидан айрилган сатодир юрак,
Ишқ аро бир йўлсиз хатодир юрак
Аёлни ёлғизлик қийнаганида.

Кулганнинг нур тўла кўзи ҳам ёлғон,
Бахтлининг бахт деган сўзи ҳам ёлғон,
Бахт тўла дунёнинг ўзи ҳам ёлғон
Аёлни ёлғизлик қийнаганида.

Гарчи мотамсаро янграган дод йўқ,
Садоқат сарбаланд, кўнгилда ёт йўқ,
Келмаган ошиқдан ортиқ жаллод йўқ
Аёлни ёлғизлик қийнаганида.

Ҳақликнинг қўшиғи яралмай ўтар,

Инсонлар кўксига боролмай ўтар,

Шеърият қуёшга қаролмай ўтар

Аёлни ёлғизлик қийнаганида.

ҲОСИЛ БАЙРАМИ

Ғалаба!
Сендан-да баландроқ тоғ йўқ,
Сендан-да севимли, сулувроқ моҳ йўқ,
Гарчи манглайингда буток йўқ, шох йўқ,
Қаёқда юрувдинг декабргача?

Сенинг қўшиқларинг ёлғон, фол эди,
Ёз бўйи замин кўр, қуёш лол эди,
Мени топиб ўтсанг ўта қол эди,
Қаёқда юрувдинг декабргача?

Қара,
Кўзларимда ҳорғин имоним
Ҳайдар мақтовларнинг қуюқ туманин.
Тик қараш ҳуқуқим, сўзлаш имконим —
Қаёқда юрувдинг декабргача?

ҲАҚҚУШ

Бахтлиларнинг қўлларида
Тор бўлдингму, ҳаққушжон,
Бахтсизларнинг қонларида
Бор бўлдингму, ҳаққушжон,
Фалакка ёт, тупроқларда
Хор бўлдингму, ҳаққушжон,
Айтгил, қайдан келаётир
Мунгли зорланишларинг.

Менга сўзсан, менга кўзсан,
Менга оёқ, қўлдирсан,
Ҳаётимни зорли-зорли
Овозингга тўлдир сан,
Қутқариб ол ёлғонлардан,
Ҳақлик билан ўлдир сан,
Ҳаққуш, қайдан келаётир
Мунгли зорланишларинг.

На забунман, на шодонман,
Фақат ҳаққуш дегай ман,
Олам менга боқмаганда
Менга боқ қуш, дегайман,
Қора қушлар орасинда
Сени оққуш дегайман,
Ҳаққуш, қайдан келаётир
Мунгли зорланишларинг.

Ҳаққуш йўқ деб юрганларни
Ғолиб кўрдим, ҳаққушжон,
Кўп қушларни бойқушларга
Толиб кўрдим, ҳаққушжон,
Аламимни не қушлардан
Олиб кўрдим, ҳаққушжон.
Айтгил, қайдан келаётир
Мунгли зорланишларинг.

Сени топсам кўзларимни
Ўйиб-ўйиб йиғлайин,
Тасаллилар топай сендан,
Тўйиб-тўйиб йиғлайин,
Қанотингга бошгинамни
Қўйиб-қўйиб йиғлайин,
Ҳаққуш, қайдан келаётир
Мунгли зорланишларинг.

Энди билдим, менинг учун
Хаёлдирсан, тушдирсан,
Харобликлар, саробликлар
Ичра танҳо хушдирсан,
Бир замонлар кўкрагимдан
Учиб чиққан қушдирсан
Еру кўкдан келаётир
Мунгли зорланишларинг.

Беккул ЭГАМҚУЛОВ

ОЛОМОН

ҲИКОЯ

— НАЗАР ТОҒА, ҳо, Назар тоға.
— Ҳо-о-о, ким?
— Назар тоға уйдамилар?
— Уйдалар, келаверинг.
Иқбол кампир дарвозани очди.
— Вой Раҳмонжон сенмисан, яхши юрибсанми, бола-чақанг яхшими? Кел, уйга кир.
— Раҳмат хола. Иш билан келувдим. Назар тоға керак эдилар.
— Тоғанг намоз ўқияпти. Уйга кириб тур.
Раҳмон Иқбол кампирнинг ортидан эргашди. Айвондаги каравотнинг четига омонатгина ўтирди. Кампир дастурхон олиб келиш учун ичкарига кирди. Раҳмон атрофга разм солди. Ҳовли торгина эди. Бир четда молхона, унинг олдида гўнг уюлиб ётарди. Молхонанинг ўнг томонида пичан ғарами. Ғарам ёнида жоди. Ҳовли айланасидаги девор нураб қолган, у-бу жойидан бир-иккита кесак кўчиб тушган. «Охирги марта бу хонадонга қачон келувдим, деб ўйлай бошлади Раҳмон. Лекин аниқ эслай олмади. Чолу кампирнинг биттаю битта ўғли вафот этганда эди, шекилли. Ҳа, ўшанда. Шунга ҳам беш-олти йил бўлдиёв. Бир қишлоқда яшаймизу юмуш бўлмаса кириб чиқиш йўқ. Меҳр-оқибат йўқолиб бораяпти ўзи».
Кампир дастурхон ёзди. Раҳмон энди нонни ушатган эди, ичкаридан чол чиқиб келди.
— Ассалому алайкум, — деди Раҳмон ўрнидан туриб.
— Ва алайкум. Ўтиравер, ўтиравер.
Чол ҳам каравотнинг бир четига ўтирди.
— Қани илоҳи омин, тинчлик бўлсин, — деди у қўлларини юзига тортиб. Сўнг дастурхонга юзланди. — Нондан ол.
— Раҳмат, мен насибамни олдим. Шошиб турибман.
— Тинчликми?
— Тинчлик, тинчлик. Одамларни мажлисга айтиб юрибман.
— Мажлисга? Шу, жа кўп мажлис бўлаяптими?
— Сайловга мажлис ўтказмоқчимиз. Шойимни депутатликка кўрсатмоқчимиз.
— Шойиминг ким? Анови, Акром калнинг районда ишлайдиган улими?
— Ҳа, ўша.
— Кечадан олдин куни мажлис бўлди-ку. Ўзинг ҳам боридинг, шекилли. Анови Тошкентдан келган каттани сайлаймиз деб, қўл кўтардик-ку. Ё у бўмайман дептими?
— Нега бўлмайман дейди. Уни район катталари кўрсатишди. Биласиз-ку, у хушомадгўйларни. Биз ўзимизнинг номзодимизни кўрсатишимиз керак.
— Икковини ҳам сайлаймизми?
— Сайлов куни қайсиси кўп овоз олса, шуниси депутат бўлади.
— Унақа бўлса, барибир, райком кўрсатган одам ютади-да.
— Нега? Сиз, мен Шойим бўсин десак, Шойим бўлади.
— Э, улим, ҳалиям нонни нанна деб юрибсан-а, қачон райкомники қолиб, сен билан мени айтганим бўлувди.
— Ҳа, уёғини ҳали кўрамиз. Индинга соат тўртда клубга чиқинг. Иложи бўлса, Иқбол момони ҳам эргаштириб олинг. Қанча одам кўп бўлса, шунча яхши бўлади. Омин қилинг, мен тураман.
— Бир пиёла чой ич.
— Чой бўлса кейинги сафар. Ўзи кун ботиб қолди, ҳали кўп жойга киришим керак.
— Шундайми? Бўлмаса илоҳи омин, ишларинг ўнгидан келсин.

ЧОЛ ДАРВОЗАГАЧА кузатиб қўйди. Раҳмон мажлис вақтини яна бир бор эслатиб хайрлашди. Йўлнинг бу четига ўтдида, Малик пишиқнинг уйи томон юрди. Малик пишиқ мактабда директор бўлиб ишларди. Қишлоқнинг гапдон одами ҳам шу эди. Ҳар бир ишни етти ўлчаб бир кесиб қиларди. Шунинг учун ҳамқишлоқлари отига пишиқ сўзини қўшиб айтарди. Раҳмон кўк дарвозани тақиллатди. Ичкаридан ит ҳурди. Сўнг оёқ товуши эшитилди. Дарвоза «ғийқ» этиб очилди-да, устига зира беқасам тўн, оёғига хиром этик, бошига чуст дўппи кийган Малик пишиқ Раҳмон билан келиб кўришди.
— Кел, Раҳмонбой, яхшимисан?
— Раҳмат, Малик ака. Ўзингиз яхшимисиз? Бола-чақалар дурустми?
— Худога шукр, секин қимирлаб турибмиз-да.
— Олдингизга бир иш билан келувдим.
— Бўлмаса, уйга кирайлик.
— Э, йўқ, шу ерда айтсам ҳам бўлаверади.
— Ичкарига кирайлик, бемалол гаплашамиз-да, — дея қистади Малик пишиқ. — Йўлнинг устида тик туришимиз ноқулай.
Раҳмон Малик пишиқнинг ортидан ичкарига юрди. Бу ердаги манзара Назар чолникининг акси эди. Ҳамма нарса жой-жойида, саранжом-саришта. Ҳовли кўчагача яхшилаб супурилган. Пичан ғарами ҳам Назар чолникидай ҳар томонда тўзиб ётгани йўқ. Майдалаб қирқилиб бир четга яхшилаб босиб қўйилган. Атрофи сим тўр билан ўралган. Ҳовлининг бир четида гулзор. Кеч куз бўлгани учун гулзорда уч-тўрттагина очилган гул бор. Қолганлари сарғайиб ётипти.

Икковлари уйга кириб келганда Малик пишиқнинг хотини Зайнаб урчуқ йигириб ўтирганди. Меҳмон келаётганини кўрдию ўрнидан турди. Тахмондан бахмал кўрпача олиб хонтахта атрофига ёзди.
— Э, янга безовта бўлманг, мен бир минутга кирдим, ҳозир қайтаман, — деди ноқулай аҳволга тушган Раҳмон.
— Қўявер, сенинг баҳонангда бизам бир бахмал кўрпачада ўтирамиз, — деб кулди Малик пишиқ.
Раҳмон Зайнаб билан сўрашиб, ўтирди.
— Раҳмонбой, кейинги пайтларда кўринмайсан, бирор ерга бориб келдингми, дейман? Кечқурун кўчага ҳам чиқмайсан, — деди Малик пишиқ хонтахта атрофига яхшилаб ўтириб олгач.
— Йўқ, қаёққа ҳам борардик, эрталаб ишга кетамиз, кечқурун қайтамиз, кўчага чиқишга, бировни кўришга вақт қани дейсиз. Кунам бир тутам бўп қолган. Ишдан чиқиб уйга етиб келгунча ҳамма томон қоп-қоронғи бўлиб қолади. Бугун ишлар бор эди, сўраб сал эртароқ келдим.
— Тинчликми, ахир?
— Тинчлик. Районда ишлайдиган уч-тўрт киши биргалашиб бир иш қилмоқчи бўлиб юрибмиз. Билмайман, бу ёғи қандай бўлади? Лекин, сизлар қўллаб юборсаларингиз, бирор иш чиқиб қолса, ажабмас.
— Сирли гапиришингга қараганда жиддий ишга ўхшайди, — деди гапнинг нима ҳақда кетаётганини тушунмаган Малик пишиқ.
— Сирли бўлиб қаёққа борарди. Жумҳурият халқ депутатлигига ўзимиздан битта номзод кўрсатмоқчи эдик.
— Кимни?
— Шойимни.
— Шойимни? — Малик пишиқ ўйланиб қолди. — Қандай қилиб? Ахир кечадан олдин куни ҳаммамиз Бойчаевни сайлаймиз, деб ишонтириб юбордик-ку. Ҳар қалай у пойтахтда, катта идорада ишлайди.
— Тўғрику-я! Лекин Шойимни ҳам номзодлар рўйхатига киритишга эришсак, ҳар қалай яхши бўларди. Халқ кимни сайласа сайлайверади.
Бу гап Малик пишиққа ёқмади.
— Халқ барибир Бойчаевни сайлайди-да. Ўша мажлисда бормидинг, у нималарни ваъда қилди. Қишлоққа газ олиб келаман, деди. Эртагаёқ шу ишга киришаман деб, одамларга сўз берди. Сайловгача иш бошланиб кетса борми, кейин Шойим биттаям овоз ололмай, шарманда бўлади. Менимча, бекорга чиранмаган маъқул.
Раҳмон мактаб директори тушунар, бизни қўллаб-қувватлар, индинги мажлисга ўқитувчиларни бошлаб чиқар, деб ўйлаганди. Аммо Малик пишиқ у хаёл қилган одам эмасга ўхшайди. У ўйланиб қолди. Ҳатто, «Ҳа майли, кўрармиз, индинга, мажлисга ўтаверингчи», деб кетвормоқчи бўлди. Энди оғиз жуфтлаган эди, Малик пишиқ ундан олдинроқ гап бошлаб қолди:
— Менга қара, ўша Акром калнинг ули халққа нима қилиб бера олади? Бойчаевга ўхшаб газ келтириб бера оладими? Биласан, одамлар қуруқ гапдан тўйган, уларга амалий иш керак. Бу борада эса Бойчаев билан Шойимни тарозининг икки палласига қўйиб бўлмайди. Бойчаев анча оғир. Уни газ келтиришига ишонса бўлади.
Малик пишиқнинг бу гаплари Раҳмоннинг миясига яшиндек урилди, ўзини тутолмади:
— Бунча газ, газ дейсиз. Нима, қишлоқ одамлари учун газдан бошқа нарса йўқми? Хўш, газни келтириш учун Бойчаев ўз чўнтагидан бир тийин сарфлайдими? Ахир, газ халқнинг, сиз билан бизнинг пулимизга келтирилади-ку. Қачонгача биз ўзимизнинг пулимиз ҳисобига қилинадиган садақалар учун депутат сайлаймиз?! Билсангиз, газ келтириш Бойчаевнинг хизмат вазифасига киради.
Раҳмон шунчалик жўшиб гапирдики, Малик пишиқ ҳайратланиб унинг оғзига қараб қолди. Раҳмон эса Малик пишиққа гап бермай жўшиб сўзларди.
— Дунёда газдан ҳам зарурроқ нарсалар кўп. Биз тилимиз, динимиздан ажралишимизга сал қолди. Бир вақтлар халқимиз бировнинг ҳақини ейишдан ҳазар қилган. Ҳозир орамизда порахўрлар бор. Халқимиз кеча-кундуз меҳнат қилади-ю, ўзи оч яшайди. Шундайми? Шундай! Бизга шу дардларимизни ҳукуматга етказа оладиган депутатлар керак, Малик ака. Сиз бўлса нуқул газ, газ дейсиз. Бойчаевни сайламасак ҳам газ келади. Балки икки-уч йил кечикар, лекин барибир келади.
Малик пишиқ ўзини қишлоқнинг энг доноси деб юрарди. Унча-мунча одамга гап бермасди. Раҳмоннинг гапларини тинглаб, бир зум ўйланиб қолди. Ўйланди-ю қайсидир сув хўжалиги бошқармасидаги инженер унга ақл ўргатаётганидан жаҳли чиқди:
— Нима, сен айтган нарсаларга Бойчаевнинг ақли етмайдими?
— Мен Бойчаевни аҳмоқ одам деётганим йўқ, — деди Раҳмон сал пас келиб. У Малик пишиқни енгилган томонини бермайдиган сдати борлигини яхши биларди. — Лекин у биздан анча узоқда яшайди, қорни тўқ, тагида машинаси бор. Районга келса, бир-икки кун райкомнинг дала ҳовлисида дам олиб қайтиб кетади. Шойим ҳарқалай азада ҳам, тўйда ҳам бирга. Малик ака, буларнинг ҳаммасини сиз мендан ўн чандон яхшироқ биласиз-ку. Хуллас, мажлисга ўқитувчиларни олиб чиқмасангиз бўлмайди. Уч юзта одам тўпланмаса мажлис ноқонуний ҳисобланаркан. Шойимни номзодликка қўяйлик, сайланмаса ҳам майли. Ҳеч бўлмаса одамлар демократик сайловни ўрганади-ку. Сал бўлса-да уларнинг кўзи очилади.
Малик пишиқ аниқ бир гап айтмади. Эшитилар-эшитилмас овозда «кўрамиз» деб қўйди. Хотини дастурхон ёзиб, чой келтирди.
Икковлари жимгина чой ичишди. Раҳмон кета туриб директорга мажлис вақтини яна бир бор эслатиб қўйди. Малик пишиқ бориш ёки бормаслиги ҳақида аниқ гап айтмади.

РАҲМОН ЎША КУНИ кечгача қишлоқни айланди. Эртаси куни ҳам ишдан эртароқ келиб уйма-уй юрди. Ташаббускор гуруҳнинг бошқа вакиллари билан учрашди. Биргалашиб эртанги кун режаларини туздилар.
Уч-тўрт кун бурун район сув хўжалиги идорасига тафтишчилар келганди. Шунинг учун шанба бўлишига қарамай, Раҳмон районга йўл олди. Тафтишчилар билан бориб бир-иккита объектларни текширди. Ҳаш-паш дегунча кун пешиндан оғди. У шошиб колхозга жўнади. Етиб келганда мажлис бошланишига ўн беш минут вақт қолганди. Мажлис ўтиши керак бўлган колхоз клубида қандайдир ҳаваскор хонанда ашула айтар, ташқарида ўттиз-қирқ чоғли одам эгасиз қолган подадек нима қилишини билмай тўда-тўда бўлиб гаплашиб турарди. Шойим ҳам шу ерда эди. У ташаббускор гуруҳдаги бошқа йигитлар билан Раҳмон нега келмаётганидан хавотирда эди.
— Қаерда юрибсиз, Раҳмон ака? — деди Йигитали Раҳмоннинг йўлига пешвоз чиқиб. — Ишлар чатоқ. Колхоз раиси ҳам, қишлоқ шўросидагилар ҳам одамларни йиғишга ёрдамлашишмади. Одамнинг ҳаммаси шу. Анови пишиқ директорингиз, дарс пайтида ҳеч ким ҳеч қаерга бормайди, деб ўқитувчиларни юбормабди. Юқоридан қандайдир тазйиқ бўлганми, дейман-да.
Раҳмон нима қилишини билмай туриб қолди. Соатига қаради. Яна ўн минутдан сўнг мажлисни бошлаш керак. «Наҳотки, одамларга шунча тушунтирганим бекор кетган бўлса. Деярли ҳар бир хонадонга кириб чиққандим-а. Ўқитувчиларнинг ҳаммасига тайинлагандим-ку. Наҳотки, директор борма деса, гапига кириб кетаверса. Тағин зиёли эмиш. У шуларни ўйлади-ю, мактаб томонга қаради. Клуб ёнидаги йўл тўғри мактабга олиб борарди. Лекин йўлда ҳеч ким кўринмади. У безовталана бошлади. Ичкарида қанча одам бор экан, деган ўй билан клубга кирди. Ўн-ўн беш ёш-яланг, беш-олтита аёл курсиларга ўтирганча концерт томоша қиларди. Йиғилганлар ҳаммаси тахминан олтмиш-етмиштага яқин эди. Раҳмон кулишни ҳам, йиғлашни ҳам билмасди. «Одамларга ҳам ҳайронман, деб ўйлади у, бирон жойга колхоз раҳбарлари айтса боради, бўлмаса йўқ. Неча йилдан буён ошкоралик, ошкоралик, деймизу лекин одамлар ҳали ҳам уйғонгани йўқ. Юр деса юриш, тур деса туриш бунчалар уларнинг қонига сингиб кетган-а».
У шуларни ўйлади-ю бориб раис билан гаплашиб қўймоқчи бўлди. Мажлис бўлишига умид боғлаш қийин эди. Ҳеч қурса раис билан айтишиб, аламидан чиқмоқчи бўлди. Энди колхоз идораси томон юрган эди, клуб олдига раиснинг машинаси келиб тўхтади. Машинадан раис, қишлоқ шўросининг раиси, марказий сайлов комиссиясининг раиси тушишди. Қисқагина салом-аликдан сўнг раис гап бошлади:
— Раҳмонжон, мажлисни бошлаймизми? Мана масъул кишиларнинг ҳаммасини етказиб келдим.
Раиснинг гапи ёнаман деб турган оловга керосин сепиш бўлди. Раҳмон лов этиб ёниб кетди.
— Мамадиёр ака, нега одамни устидан куласиз? Ҳамма қилғиликни ўзингиз қилиб ўтирибсиз-ку.
— Раҳмонжон, нима деганингиз бу, гапингизга тушунмадим. Эрталабдан клубни очтириб қўйган бўлсак, ҳаваскорлар икки соатдан буён концерт бераяпти. Яна нима қилишимиз керак? Ёки шўронинг раиси билан уйма-уй юриб одам йиғиб чиқайликми?
— Мамадиёр ака, бизам ёш бола эмасмиз, сизларнинг мақсадларингизни биламиз. Бойчаевни сайлаб райкомга яхши кўриниш. Нега Бойчаевнинг номзоди кўрсатилган кун ҳамма келувди. Чунки райком сизга ҳаммани йиғ, деб буйруқ берган. Йиғмасангиз паттангизни қўлингизга тутарди. Бугун эса мажлис ўтмасин, деб буйруқ берган. Ёлғон денгчи?
Раиснинг юзлари қизариб кетди. Уялганидан эмас, жаҳли чиққанидан қизарди.
— Ёлғон! — деди бақириб.
Клуб ёнида йиғилиб турган барча уларга қаради. Шунда қишлоқ шўросининг раиси Қаюмов усталик қилди.
— Ўртоқлар, вақт бўлди, ҳамма клубга кирсин, — деди.
Ҳамма курсиларга жойлашиб ўтиргач, Қаюмов йиғилганларни санаб чиқди, сўнг Раҳмон, раис, марказий сайлов комиссиясининг раиси билан нималарнидир ўзаро гаплашди. Уларнинг суҳбати икки-уч минутга чўзилди. Ниҳоят, Қаюмов минбарга кўтарилди.
— Ўртоқлар, Сайлов тўғрисидаги қонунга биноан номзод кўрсатиладиган мажлисда уч юздан кўпроқ киши қатнашиши керак. Ҳозир бу ерда олтмиш уч киши иштирок этаяпти. Шунинг учун унинг қарори ҳақиқий ҳисобланмайди. Хуллас, мажлис бўлмайди!

РАҲМОН КАЙФИЯТИ БУЗИЛИБ уйига қайтди. Томоғидан овқат ҳам ўтмади. Ароқни очиб тўлдириб-тўлдириб икки пиёла ичди. Сўнг нималардир деб ўзича сўкиндию ухлаб қолди. Шу ухлаганча эрталаб хотинининг шанғиллаган овозидан чўчиб уйғонди.
— Вой, ҳалиям ётибсизми? Туринг, магазинга совун кепти. Совун йўқлигидан икки ҳафталик кирлар уюлиб ётибди. Тезроқ чиқмасангиз қолмайди. Кейин ўтган сафаргидай ғўзапоянинг кулига кир ювишга тўғри келади.
Раҳмон икки ҳафта бурун хотинининг ғўзапоянинг кулига кир ювганини кўрганди. Шунинг учун туриб ювинди. Гарчи кечаги можародан сўнг кўнглидаги ғашлик кетмаган бўлса-да, магазинга йўл олди. Қишлоқ марказига етиб бориб ҳайратдан қотиб қолди. Магазиннинг яқинига йўлаб бўлмасди. Гўё ердан одам қайнаб чиққанга, оломон ўраб олган магазин чайқалаётганга ўхшарди. Бугун қишлоқ совун харид қилгани чиққанди.

ЎЗИМИЗНИ ҲУРМАТ ҚИЛАЙЛИК

„ЎЗБЕКИСТОН ССРнинг давлат тили тўғрисида"ги Қонун кучга кирган бўлса-да, ҳали унинг биронта ҳам моддаси дуруст амалга ошмаётганини кўриб турибмиз. Хўш, бунга ким айбдор?

Қонунни амалга ошириш учун тузилган ҳукумат комиссияси бир неча бор йиғилиш ўтказди. Йиғилишлардан олинган хабарларга қараганда, вақт билан, иқтисод билан, ташкилий ишлар билан боғлиқ муҳим масалалар ҳал қилиняпти.

Жумҳурият Олий Кенгаши Қонун қабул қилган экан, ҳукумат бу қонунни амалга ошириш борасида катта ташкилий ишларни бажаришга киришган экан, айб кимда қолди? Назаримда, айб фақат ўзимизда. Менда, сизда, бошқаларда.

Ўзини ҳурмат қилмаган одамни бошқалар ҳам ҳурмат қилмайди. Ҳар ким ўзининг мулкига ўзи ачинади, ўзи авайлайди, ўзи асрайди. Бировнинг мулки билан бировнинг иши йўқ. Назаримда, биз на ўзимизни ҳурмат қиламиз, на мулкимизга ачинамиз. Майли, камтармиз, дейлик. Ҳотами тоймиз, дейлик. Булар — фазилат. Аммо ҳар қандай нарса сингари фазилат ҳам меъёрида бўлганидагина яхши. Меъёридан ошиб кетганида, у бошқача акс маъно касб этади. Уйидаги мол-мулкини, чўнтагидаги пулини бола-чақасини ўйламасдан кўча-кўйга сочиб юрган одамга қандай баҳо берамиз?

Қонун қабул қилинганидан кейин мен жуда кўп рус тилида сўзловчи ўртоқлар билан гаплашдим. Уларнинг аксарияти Қонунни маъқуллашди (эҳтимол, ҳаммаси ҳам самимий бўлмагандир), мен билан ўзбекча сўзлашишга ҳаракат қилишди. Лекин, афсуски, бошқа нарсаларнинг ҳам гувоҳи бўлдим. Яқинда бир идорада ходимлар орасида биттагина рус ўртоқ (у ҳам ўзбекчани яхши билади) бўлгани ҳолда идора бошлиғи йиғилишни рус тилида олиб борди, бошқалар ҳам рус тилида сўзлашишди.

Транспортда, магазинларда ҳам жиддий ўзгариш бўлгани йўқ. Буларни ким қилиши керак? Олий Кенгашми? Ҳукуматми? Йўқ, ўзимиз — мен, сиз, ҳаммамиз қилишимиз керак.

Олий Кенгашга раҳмат — Қонун қабул қилди. Ҳукуматга раҳмат — Қонунни амалга ошириш йўлида жуда катта ташкилий масалаларни ҳал қиляпти. Лекин биз ўзимиз қиладиган оддий ишларни ҳам бошқаларга, асосан ҳукуматга юклаб ўтирсак, уят бўлмайдими? Қани бизнинг фуқаролик туйғумиз? Қани бизнинг миллий ғуруримиз? Қани бизнинг инсонлик ҳамиятимиз?

Метрополитеннинг иккита бекати Қонун кучга кирганидан кейин ишга тушди. Лекин Навоий бекатига тушиб, Эски шаҳар томон юринг, ўқийсиз: «Чор-су» бекати, «Ғофур Ғулом бекати» деб ёзилган. (Мен ҳалиям Қонунда: «...майдонлар, кўчалар, бекатлар...нинг номлари ягона миллий шаклда берилади ва республика давлат тилида ёзилади», дейилишига қарамасдан, бу бекатлардаги ҳамма нарса икки тилда эканлигини айтаяпман). Ишончим комилки, «Чор-су» деб ҳам, «Ғофур Ғулом» деб ҳам бошқа миллат вакили эмас, ўзбеклар ёзган.

Тўғри, бу ҳолда ҳам, юқорида келтирилган идорадаги йиғилиш мисолида ҳам узоқ вақт рус тили таъсирида яшаб келганимиз, русча мутолаа, русча муҳокама юритишга ўрганиб қолганимизнинг таъсирини ҳисобга олиш керак. Бу таъсир айниқса бозорларда яққол кўзга ташланади. Бозор расталарида, масалан: «Сладкий наманганский граната» сингари ёзувларни ҳар қадамда учратасиз, ҳар қадамда ўзбек опахонлару акахонларнинг рус тилини анчагина бузган ҳолда «сочни винаград», «гарачи лепёшка» сингари хитобларига дуч келасиз. Бозордаги деҳқону олибсотарларни қўя турайлик, улар озми-кўпми, қимматми-арзонми, ҳар қалай, бизни ноз-неъматлар билан таъминлаб туришибди, бунинг машаққати ҳаммага аён, уларнинг бундан ортиши ҳам қийин. Аммо русча фикрлашга ўрганиб қолган раҳбарнинг ўз она тилида гапириши наҳотки шунчалик қийин бўлса? Метрополитендаги бекатларнинг номларини ёзган ўртоқлар наҳотки ўрта мактабда Ғафур Ғуломнинг номини тўғри ёзишга, Тошкентдаги энг катта, энг машҳур даҳанинг номини тўғри талаффуз қилишга ўрганмаган бўлишса?

Қачондир Фрунзе шаҳрида Чингиз Айтматовнинг қирғиз тилида нашр этилган «Биринчи муаллим» китобини олган эдим. Бу китоб жавонда кўзга кўринарли жойда турарди. Бир куни унинг номига аҳамият бериб қолдим: «Биринчи муғалим». Ўйлаб қарасам, Ўрта Осиё халқлари ичида биздан таъсирчанроғи, бошқа тилда қандай бўлса, шундай қабул қиладигани йўқ экан. Арабча «муаллим» сўзини фақат бизу тожиклар (тожикларнинг йўли бошқа, уларнинг тил хусусияти шуни тақозо қилади) асл ҳолича қабул қилган эканмиз. Бошқа байналмилал сўзларни олиб қаранг, биз ҳаммасини, тилимизни зўрға айлантириб бўлса-да, асл ҳолида талаффуз қиламиз, бошқа қардошлар эса барчасини ўзларининг тилларига мослаб олишган. Бунинг, бир қарашда ёмон томони йўқ, бироқ мана бу мисолга эътибор беринг. Айтайлик, данғиллама иморат қурдингиз. Унинг пештоқига нақшиндор қилиб ғишт теряпсиз. Бирдан қўлингизга бошқача, ниҳоятда чиройли бир ғишт тушиб қолди. Бу ғишт пештоқингизга узукка қўйилган кўздай бўлиб тушади. Аммо бир томонини салгина тарашлаб ташлаш керак, бўлмаса, сиғмайди. Сиз нима қиласиз — ғиштнинг бир томонини салгина тарашлаб ташлайсизми ёки бутун пештоқни бузиб, ўша ғиштни қўясизми? Бизнинг таъсирчанлигимиз ўша ғиштни тарашлаб ташлашдан қўрқиб, бутун пештоқни бузишни тақозо қилади. Лекин аниқки, ўзини билган ҳар қандай одам бу ғиштни ўша жойга мослайди (бу билан ҳеч нарса йўқолмайди) ёки уни ишлатмай қўя қолади.

Таъсирчанлигимиз шу даражага бориб етганки, бир даврларда боласини ҳам сизлаб гапирадиган, турган-турмуши одобу назокатдан иборат бўлган халқимиз вакилларининг аксарияти гапирганда уялиб ерга қарайсиз. Чунки каттами-кичикми, оғзидан боди кириб-шоди чиқади. Биз рус халқининг ибрат бўларлик томонларини эмас, аксинча, танқид қилиш лозим бўлган хатти-ҳаракати, сўзларини ўрганишга берилиб кетганимиздан шу ҳолга тушиб қолдик.

Таъсирчанлигимиз шу даражага бориб етдики, она сутимиз билан эмган тилимизнинг табиатига зид иш қила бошладик, яъни уни бошқача, сунъий тарзда истеъмол қилишга тушдик. Бир мисол. Бир куни уч яшар қизим: «Қаёққа кетяпмиз?» деб сўраб қолди. «Меҳмонга», дедим. «Меҳмонга? — деб қайта сўради қизим. — Ахир, меҳмон келади-ку!» Шунда бу сўзнинг русчадан таржима эканини сезиб қолдим. Болалигимизда қишлоқда ота-онамиз бирон жойга борадиган бўлишса, «қидириб кетяпмиз», дейишарди. Бошқа жойларнинг шевасини билмайман, лекин менга «қидириш» сўзи жуда ёқади. Инсон учун яхши кўрган одамини, азиз одамини қидириб боришдан муқаддасроқ иш борми? Тил табиатига оид бундай мисоллар жуда кўп.

Таъсирчанлигимиз шу даражага бориб етдики, қизларимиз ўзимизнинг гўзал либосларимизда эмас, бир кунга ижарага олинган европача либосда куёвга чиқадиган бўлишди (мен никоҳдай муқаддас амални сунъийликдан, бировлар кийган либосни кийишдан бошлашнинг маънавий томонини айтиб ўтирмайман), ўликларимизни европача тобутларда дафн этадиган, меҳмонни анъанамизга ёт бўлган нон-туз билан кутиб оладиган бўлдик. Бир йили Гуржистонда олий меҳмонни кутиб олиш маросимини кўрдим. Бир ҳурматли чол билан ҳурматли кампир меҳмонни елкасига шойи камар ташлаган ҳолда кутиб олишди. Бизнинг ўзимизда меҳмон кутиш расм-русуми йўқми? Йўқ бўлса, нон-тузсиз кутиб олсак бўлмайдими? Бунинг учун биров бизни сўкадими?

БИР ПАЙТЛАР атоқли фаластин шоири Муин Бсисунинг шеърий китобини таржима қилган, бинобарин, унинг ижоди моҳиятидан руҳланиб, бир неча шеър ёзган эдим. Бу шеърларнинг бири миллатни ким йўқотади деган саволни ўртага ташлар, миллатни йўқотиш эҳтимоли бўлган омиллар саналарди-да, шеър мана шундай якунланар эди:

... Дарахтни қурт,
темирни ер занг.
Четдан келмас
бошингга бало,
Ҳар бир бало чиқар
ўзингдан...

Халқимиз, тарихимиз, маданиятимиз, умуман мулкимиз, хусусан, бугунги кундаги энг долзарб жабҳа — тилимизга бўлган муносабатни кўриб, ана шу сатрлар эсимга тушиб кетаверади.

Гапларим бироз асабий, бироз аччиқ бўляпти. Начора, «Дўст ачитиб айтади», деган мақол бор. Қолаверса, мен ҳам ўзбекнинг биттасиман. Халқ дегани, миллат дегани шу халқнинг, шу миллатнинг барча намояндаси бир бўлгандагина ўзининг ҳақиқий маъносини касб этади. Бизки, ўзимизга шу қадар ҳурматсизлик қилиб ўтирганимиздан кейин, ким бизни ҳурмат қилсин? Жумҳуриятимиздаги рус тилида чиқувчи айрим ахборот воситаларининг халқимизга, тилимизга нисбатан жуда кўп марталаб ҳурматсизлик қилганига ким айбдор? Шу ўринда бир гапни айтиб кетай. Латвия ёшларининг «Советская молодёж» газетасини оламан. Бу газета ниҳоятда эркпарварлигидан ташқари ҳар сонида турмушда ишлатиладиган латишча сўзларнинг русча таржимасини бериб боради. Нега бизнинг русча газеталаримиз бундай қилишмайди? Сабаби маълум: биронта ўзбек бўлмаган ўртоқ бизга ўзбекча муомала қилса (ҳозир шундай ҳоллар кўп), биз уни қийнамаслик учун рус тилига ўтиб кетамиз. Демак, бошқа миллат вакилларида ўзбек тилини ўрганишга эҳтиёж сезилмаяпти.

Юқорида айтилди, тилимиздек хазинамиздан жудо бўлиб қолишимизда ўзимизгина айбдор эмасмиз. Даврни ҳисобга олмасак бўлмайди. Ана шу ДАВРнинг энг катта хатоларидан бири — «Русча — ўзбекча луғат» деб биламан. Бу луғатни моҳият эътиборан — «Русча — ўзбекча луғат» эмас, «Рус тилининг ўзбек тилидаги изоҳли луғати» деб аташ керак. Чунки бу луғатнинг ярмидан кўп қисми русча сўзларнинг ўзбекча таржимаси эмас, рус сўзларининг ўзбек тилидаги изоҳи, холос. Бу луғатни қайтадан, ҳақиқий русча — ўзбекча луғат қилиб нашр этиш лозим. Луғат қайтадан тузилганда, масалан, «америка», «американский», «американец» «американка» сўзлари билан тўрт сатрни тўлдириш шарт эмас. Бунинг ўрнига ҳозир луғатда йўқ бошқа сўзларни киритса бўлади, шунда ҳам луғат ҳозиргидагидек семиз эмас, анча ихчамлашиши мумкин.

Йил бошида болаларни арча байрамига олиб бордим. Қонун кучга кириши муносабати билан арча атрофидаги томошаларда ўзбекча сўзлар ҳам ишлатиладиган бўлибди. Бундан кўпчилик хурсанд. Лекин мен хомуш қайтдим. Биринчидан, бир-иккита ўзбекча сўзлар ишлатилгани билан томоша ўзбекча бўлиб қолмайди. Иккинчидан, болалар барча қўшиқни русча айтишади, русча айлана ўйинга (хоровод) тушишади ва ҳ. к. Учинчидан... Арча байрами бизнинг халққа, бизнинг табиатимизга (ҳақиқий табиатни назарда тутяпман) хосми? Масалан, бизда ўрмон йўқ (ҳозирги сунъий ўрмонлар бошқа), арча тоғда ўсади. Қорбобо билан Қорқиз-чи? Табиатимиз, иқлимимиз Қорбобо билан Қорқизнинг бўлишини тақозо қилганида, улар илгаридан бўлмасмиди? Нега биз Янги йилни ўзимизга, ўзимизнинг табиат, иқлимимизга мос қилиб кутиб олмаймиз? Бутун христиан олами, жумладан, Болтиқбўйи халқлари ҳам Янги йилдан кўра ундан сал олдин келадиган Таваллуд байрамини тантаналироқ нишонлашади-ку?! Ҳар бир халқнинг ўз Янги йил қаҳрамонлари (масалан, Америка қитъасида — Санта Клаус) бор-ку! Шу муносабат билан мен барча болалар муассасаларининг ходимларига, болалар ёзувчиларига мурожаат қилардимки, Янги йилни Ўзбекистоннинг табиати, анъаналари, урф-одатлари, ўзбек халқининг табиатидан келиб чиқиб байрам қилишнинг йўлини топайлик. Бизнинг яхшигина болалар адабиётимиз бор. Унинг истеъдодли намояндалари бу ишни уддалашига ишончим комил. Умид қиламанки, 1991 йилни биз ҳам, фарзандларимиз ҳам бошқача кутиб олишади. Урф-одатлар бўйича маслаҳат лозим бўлса (албатта Янги йилга боғлиқ эмас, бизнинг Янги йил мартда киради-ку, миллий бўлса, бас), маслаҳат берадиган олимларимиз ҳам анчагина.

Шаҳарларнинг, бўлак турар-жойларнинг маъмурлари кўчалардаги лавҳалар, шиорларни миллий тарзда ёздиришдан қўрқмасликлари лозим. Бунинг учун улар мансаб курсисини йўқотишмайди. Бунинг кафолати — жумҳурият Олий Кенгаши чиқариб қўйган Қонун. Улар бу Қонунга итоат этмаган тақдирдагина мансабидан ажралишларини ўйласинлар.

НИҲОЯТ, сўнгги тилагим. Биз агар халқ бўлсак, халқнинг манфаатини, яъни ўзимизнинг манфаатимизни ўйласак, ўзимизни халқ сифатида жиндай ҳурмат қилсак, майда-чуйда, ўткинчи манфаатлардан воз кечиб, халқлигимизни намоён қилишимиз керак. «Тенглар аро тенг» деган ибора бор эди. Бу ибора турғунлик даврига хослиги учун ҳозир ишлатилмаётган бўлса ҳам, тенглар орасида тенглигимизни исботлаш учун ўзимизнинг қадримизни билишимиз лозим. Шундагина бошқалар бизнинг қадримизга етади, тенгларга тенглашамиз.

Машраб БОБОЕВ

СУРАТЛАР КОНКУРСИ 90

Наврўз кунларида

В. ТЎРАЕВ суратга олган

ИКРОМНИНГ АЙТАР СЎЗИ

СИР ЭМАС, Икром Отамуродовнинг ижодий изланишлари нотекис, ҳатто зиддиятли кечаётир. Шоирнинг деярли барча тўпламларида яхши шеърлар билан бирга кишини қониқтирмайдиган назмларнинг ҳам мавжудлиги шундан далолатдир. Лекин зиддиятнинг ҳар икки томони ҳақида ҳам холисона фикр юритиш мақсадга мувофиқ.

Икром Отамуродов илк қатраларидан бирида ўз шеърларини «даштдан учган тўрғайлар» деб атайди. Кейинчалик бу маъно бошқача бир метафорада ҳам ифодаланиб, шеърларини «жануб қушлари» деб таърифлайди. Бунинг сабаби шуки, ёш шоир ўзининг илк шеърларидаги маъно ва образли тасвирни она юрти — Қарши дашти кенгликларидан, дашт одамларидан топди. Шоирнинг дашт манзаралари ва дашт одамларига доир шеърларининг савияси бир хил эмас. Улар орасида дашт кенгликларидан «бир нималар» излаган болаликнинг юзаки-юпун таассуротларига асосланганлари ҳам бор. Бунинг устига шоир тўрғай, чучмома, қўзигул сингари дашт нишоналарини бемеъёр такрорлаб юбориб, қандайдир даражада эзмаликка ҳам йўл қўяди. Бироқ ота хотирасига бағишланган «Тўрғайли манзиллар», «Дашт одамлари» шеърлари, урушда ҳалок бўлган ўғлини умрининг сўнгигача кутиб, «кўзларида йўллар сурати акс этган» Норжон момо ҳақидаги шеър — шоирнинг дардлари ва ҳаёт ҳақидаги ўзига хос ўйларидир. Дашт ҳақидаги балладалар ҳам ўқувчига нимадир беради.

Мен юқорида Икром ижоди қандай мавзудан бошланганлиги хусусида гапирдим. Кейинги шеърлари эса ранг-баранг мавзуларда. Уларда муҳаббат, табиат, она юрт ҳақидаги ўйлар ва туйғулар ифодаланган. Шоир тарихда ўтган улуғ шахсларга шеърлар бағишлаган; халқаро сиёсатга доир воқеа ва ҳодисалар ҳам айрим шеърларига асос бўлган.

Мавзулар ҳар хил бўлиши мумкин. Аммо шоир ижодини ичдан яхлитлаштирувчи, унга бетакрор бир қиёфа бағишловчи бир меҳвар ҳам борки, бу — оламга, одамга бетакрор бадиий нуқтаи назардир. Икром Отамуродовда бундай нуқтаи назар бор ва у аста-секин теранлашиб бормоқда.

Масалан, «Вақт ранглари» шеърида шоир вақтнинг моҳияти ҳақида ўйлайди, моҳиятни идрок этишга интилади. Моҳиятни эса «ранглар»да кўради. «Ранг» унинг таъбирида анча ранг-баранг ҳолатларни англатади. Одамлар қисмати, воқеа ва ҳодисалар, ҳолатлар ва фактлар, табиат ва инсон руҳиятининг кўринишлари — ранглардир. Ҳатто «одамларни англаш мумкин — овозларини эшитиб», дейди шоир. Овоз ҳам — инсон қиёфасини гавдалантирувчи ранг.

Бундай нуқтаи назар унинг илк шеърларида бироз содда, ҳатто юзаки шаклларда намоён бўлди. У, масалан, шеърларидан бирида «Ойга термуламан», дейди. Ойга бизнинг — ўқувчининг ва мусаввирнинг диққатини жалб этади. Ой кулиб турган кеча, булутсиз, тиниқ осмон тасвирини қалбга, руҳга жо этайлик, дейди. Томошабинлик, юзаки романтик сурурни ифодалаган бу шеър табиийки, айниқса ҳозирги экологик ларзалар даврида яшаётган ўқувчига анча юпун туюлади.

«Тоғлар — буюк сукунат» шеъри шоир қарашларида силжиш юз бераётганини кўрсатади. Шоирнинг назарида, тоғларнинг дафъатан кўзга ташланадиган ранги — буюк, азим сукунат. Бироқ энди унинг нигоҳи бошқа белгиларни ҳам илғайди: нега тошларда томчилар сирғалади? Нега ибтидосини тоғлардан олган дарёлар йўл бўйи шиддатли тўлғонади? Шу тариқа, шоирнинг тоғни кўришида диалектик бир руҳ кўзга ташланади. Энди тоғлар фақат «буюк сукунат» эмас, балки:

Сукунат бағри қат-қат
Дардлар, дардлар — тош
қотган.

«Тоғлар — буюк сукунат» шеъри ҳаётнинг асл моҳиятини тушунишга интилаётган қалб суратидир.

Ҳаётнинг мураккаб моҳиятига доир кузатишлар одамлар тақдирига доир қатраларда янада бўртиб кўринади.

ШУНДАЙ ҚИЛИБ, шоирнинг поэтик тафаккурида муайян силжиш юз берганлигини юқоридаги каби митти шеърлар ҳам кўрсатиб турибди. Энди уни «вақт — рангларда кўринади» деган бир чизиқли ақида қониқтирмайди. Уни «рангига мос келмас нарсалар» ҳам ўйлата бошлайди. Шу жиҳатдан «Бир одам» туркумига кирган шеърлар айниқса диққатга лойиқ. Уларнинг ҳар бирида «бир одам»нинг ички сурати чизилади. Шу маънода уларнинг ҳар бири — маънавий ҳаётимиз ҳақида ўзига хос алоҳида бир ҳукм. Аммо гап шундаки, туркумга кирган шеърларда инсоннинг ташқи ва ички қиёфасидаги зиддиятлар шоирни ҳайратга солади. У ўғрилар ҳалоллик ҳақида лоф уришидан қийналади. Унга энди «жилмайиш, бу — қувонч эмас», аксинча таъмагирлик, товламачилик каби инсоний иллатларнинг ҳам аломати эканлиги равшан бўлади. Айрим шеърларда, гарчи сўз «бир одам» устида кетса-да, аммо шоирнинг назари чуқурроқ ҳақиқатларни ҳам илғайди. «Бир одам бор қишлоғимизда...» деб бошланадиган шеърда одамлар жанжаллашса — қувониб, улар ўртасидаги иноқликни кўрса — дили хуфтон бўладиган кимсанинг қиёфаси кўрсатилгач, шоир давом этади:

Кўрдим, бир кун давра
тўрида,
Иноқликдан ваъз айтиб
турар.
Минг афсуски, унинг
сўзига
Ишонарди даврадагилар.

Бу кузатиш-фикр энди фақат «бир одам» ҳақида эмас, балки умуман одамлар ҳақида, маънавий либераллликдек ижтимоий иллат ҳақида.

Икром Отамуродовнинг ижодий изланишларида унинг «Ярадор умид отлари» достони алоҳида ўрин тутади. Гарчи бу достон воқеалари Фаластин элига тааллуқли, гарчи унинг марказида фаластин халқининг улуғ шоири Муин Бсису образи турса-да, булар орқали ёш шоир ўз достонида она юртга фидойилик, гражданлик, шеъриятнинг юксак вазифаси ҳақидаги ўй ва туйғуларини анча таъсирчан ифодалайди. Худди шу жиҳатлари билан достон ҳозирги шеъриятимизнинг муносиб ютуқлари қаторидан ўрин олади. Достоннинг ғоявий-бадиий фазилатлари, оригиналлик хусусиятлари таниқли мунаққид Умарали Норматовнинг ҳозирги достонлар ҳақидаги мақоласида батафсил талқин этилган. Шундай бўлса-да, достоннинг яна бир жиҳати устида тўхталмасдан бўлмайди. Маълумки, ҳозирги кунда шеъриятда публицистик ифоданинг ўрнига доир баҳслар бўлаётир. Бундай баҳслар тиғи яқин ўтмишдаги шеъриятда кенг томир отган ошкора публицистик услуб, хитоббозлик, декларативликка қарши қаратилганлиги ўзини оқлайди, албатта. Шу билан бирга, шеъриятда умуман публицистик ифоданинг ўрни камситилса, бундай фикр билан асло келишиб бўлмайди. Ҳолбуки, баҳсларда шундай оҳанг ҳам кўзга ташланиб қолаётир. Шеъриятдан публицистик руҳни суриб чиқариш ҳақида даъватлар эшитилмоқда. Бундай позициянинг бир ёқламалигини ҳозирги шеъриятнинг ўзи исботламоқда. Аслида, бутун шеъриятнинг руҳи янгиланаётгани каби, бугун ифода ва тасвир имкониятлари, жумладан публицистик ифоданинг табиати ҳам тубдан ўзгариб бормоқда. Шеъриятда кескин драматик нафас ва фалсафий мушоҳада публицистик ифоданинг қон-қонига сингиб, уни янги сифатларда кўрсатаётир. Бугун публицистик ифода шеъриятнинг реализмини, гражданлик фаоллигини оширувчи воситалардан бири бўлиб қолди. Бунинг далилларини совет шеъриятидан кўплаб келтириш мумкин. Қолаверса, ҳозирги ёшлар шеъриятимизнинг айрим ажойиб намуналари, жумладан Икром Отамуродовнинг публицистик достони ҳам шундай фикрга асос беради.

Тўғри, Икром Отамуродовнинг публицистик нутқга эрк бериб юборилган, эски декларатив поэзиянинг ёқимсиз анъаналарини эслатадиган шеърлари ҳам бор. Унинг «Тинчлик ҳақида нутқ», «Маяковскийга» шеърлари чиндан ҳам ошкора, умумий нутқ. Бироқ шоирнинг достони публицистик ифоданинг яхши имкониятларидан далолат беради.

Публицистик ифода — «Ярадор умид отлари» достонининг услуби, шоирнинг достон воқеаларига нуқтаи назарининг руҳий ибтидоси, белгиловчи оҳангдир. Шугина эмас, достон композицияси, структурасининг ўзида публицистик принцип ҳоким. Шоир Фаластин халқининг ва шоирнинг ҳаётидан конкрет, ҳужжатларга асосланган фактларни олиб, достон марказига қўяди.

АБДУЛЛА ОРИПОВ ёш шоир дўстининг «Тўрғайли манзиллар» китобига ёзган муқаддима сўзида унинг ижодий ютуқ ва камчиликларини таҳлил этиб, айни пайтда Икром «шунчаки адабиёт учун шеър ёзмаётганлиги»ни айтган эди. Ҳа, Икром Отамуродовнинг шеърият тилида ҳаёт ва одамлар ҳақида ўз айтар сўзи бор. Унинг энг яхши шеърлари ва «Ярадор умид отлари» достони шундан далолат беради.

Михли САФАРОВ

НИГОҲ

ТИЛ ВА ТАРАҚҚИЁТ

ЛУҒАТ—ТИЛИМИЗ КЎЗГУСИ

ЎЗБЕК ТИЛИНИ биладиган хорижлик бир киши билан суҳбатлашиб тургандик. Бир аёл гап орасида ногаҳон «узбечка» иборасини ишлатиб юборди-ю, шу ондаёқ меҳмондан дакки эшитди.

Ҳақиқатан ҳам бадиий тилимизда бундай сўз йўқ. Қолаверса, она тилида тўғри сўзлаша билиш ҳар қандай маданиятли киши учун ўзига хос фазилат ҳисобланади. Юқоридаги мисолни келтиришдан муддаом ўша аёлнинг нутқидаги нуқсонни кўрсатиш эмас.

Гап шундаки, фаннинг турли жабҳаларида муваффақиятли ишлаётган мутахассис олимларимизнинг аксарияти ўз соҳалари бўйича ўзбек тилида равон сўзлаша олмайдилар. Бундан ўқув юртлари педагоглари фаолияти ҳам мустасно эмас. Сабаби — ўз вақтида турли соҳалар бўйича ўзбек тилидаги адабиётлар нашр этилмади, изоҳли луғат тузилмади, қолаверса, биз тилимизни фанлар соҳасида ривожлантиришга интилмадик. Масалан, геология соҳасида ҳам шунга ўхшаш кўплаб муаммолар бор.

Ҳолбуки, олий ва ўрта-махсус ўқув юртларида етук мутахассисларни тайёрлаш, илмий тадқиқот ишларини тубдан яхшилаш, назарияни амалиётга татбиқ қилиш партия ва ҳукуматимизнинг мутасадди ташкилотлар олдига қўйган доимий талаби бўлиб келди. Шундан келиб чиқиб, туб аҳоли фарзандларининг она тилларида дарс тинглашларидан ташқари, уларни ўзбек тилида геология фанлари бўйича дарсликлар ва қўлланмалар билан таъминлашни кучайтириш керак. Бироқ муаллифларнинг ҳаммаси ҳам махсус атамаларни бир хил талқин қилавермайдилар ёки баъзи камчиликларга билвосита йўл қўйилади. Шунданми, ҳозир чоп этилаётган геологияга оид адабиётларда атамаларга муносиб маъно берадиган сўзлар ишлатилмаётганлигининг гувоҳи бўласиз. Камчиликлардан қутулиш чоралари эса, ҳар бир фан соҳаси бўйича изоҳли луғат тузиш, атамаларнинг имкон борича ўзбекча муқобилларини топиш ва ниҳоят уларни маълум илмий тартибга бўйсундиришдан иборатдир. Умуман олганда, фан соҳалари бўйича изоҳли луғат тузишдан мақсад муайян фаннинг ҳозирги тараққиёт босқичида унга мос келадиган атамаларга, тушунчаларга ва махсус номларга асосли таъриф беришдир. Бу муаммоларнинг ҳал қилиниши ўқув қўлланмаларида, илмий-оммабоп адабиётларда атамаларни ягона ёхуд маълум бир маъноларда талқин этилишини таъминлайди, талабаларнинг фанни чуқурроқ тушунишига кўмаклашади. Шу нуқтаи назардан қараганда, О. Содиқовнинг «Геология луғати» (Тошкент, Ўзбекистон ССР Фанлар академияси нашриёти, 1958 й.) аҳамиятини шарҳлашга ҳожат йўқ. Бу қўлланма геология илмининг терминларини тартибга солганди. Лекин кам нусхада чиқарилганлиги, нашр этилганига қарийб 30 йил тўлганлиги сабабли ҳозирги кунда уни топиш жуда қийин.

Жумҳуриятимиздаги олий ва ўрта махсус ўқув юртларини ҳар йили минг-минглаб ёшлар битирадилар. Уларнинг сафида геолог, кончи, гидрогеолог каби соҳаларни эгаллаган мутахассислар ҳам бор. Бинобарин, геологик адабиётга, чунончи, геологик луғатларга талаб катта. Бу масаланинг бир жиҳати. Энди нашриётларнинг ишига бир назар ташлайлик. Уларда ҳар замонда бўлса-да, ўзбек тилида геологияга оид адабиётлар чоп этиляпти. Аммо, луғатлар йўқлиги туфайли уларда бир хил атамалар турлича аталиб, турлича талқин қилинмоқда. Масалан, **бурение — бурғилаш, пармалаш; скальная порода — шахтош, қоятош; складчатость — букилмачанлик, бурмаланишлик; водораздел — жўн, сувайирғич** ва ҳоказо.

Кези келганда, атамаларни ўзбекчалаштиришдаги камчиликларни ҳам айтиб ўтиш лозим. Чунки, улар камайиш ўрнига кўпайиб бормоқда. Бунда мутахассисларнинггина эмас, балки муҳаррирлар билан журналистларнинг ҳам ўзларига яраша «ҳиссалари» бор. Қолаверса, кўпчилик нашриётларда геология соҳаси бўйича муҳаррирлар деярли йўқ. Газета-журналлар редакцияларида ишловчи журналистлар орасида ҳам геология фанлари билан таниш кишилар камдан-кам учрайди.

Яна бир гап, ўқув қўлланмаси ва луғатнинг ўқувчи қўлига етиб боришига қадар бўлган қийинчилик ҳақида муаллиф ёзган китобини минг чиғириқдан ўтказиб, нашриёт эшигига келтиргунча руҳан чарчаб бўлади. Боз устига у тираж йиғиши керак. Борди-ю, 3000 тадан оз тираж йиғса, иши чатоқ. Нашриётлар китобни даромад келтирмайди, деб қабул қилмайди. Менимча, ўзбек тилидаги қўлланмаларни, луғатларни чиқаришга бундай ёндашиш тўғри эмас. Уларни камида 5000 нусхада чиқариш кифоя. Наҳотки, чиққан ҳар қандай китоб бир йил ичида сотилиши шарт бўлса?!

Мен юқорида баён этилган фикрларим асосида қуйидаги таклифларни кўпчилик ҳукмига ҳавола қилмоқчиман:

1. Изоҳли луғатлар тузишга тегишли ташкилотлар, мутасадди раҳбарлар жиддий аҳамият беришлари лозим.
2. Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Тил ва адабиёт институтининг луғат сектори кенгайтирилиб, унинг сафи фаннинг турли соҳаларида фаолият кўрсатаётган мутахассислар билан тўлдирилса, «Русча—ўзбекча» луғатимизнинг янги нашри янада мукаммалроқ, сифатлироқ бўларди.
3. Нашриётлар, редакцияларда турли соҳалардан хабардор ижодкорларнинг ишлаши мақсадга мувофиқдир.
4. Савдода ўзбекча машинкаларнинг бўлиши, хизмат — беминнат фирмасида машинкада ёзиб бериш хизматини йўлга қўйиш керак.

БУ ТАКЛИФЛАР амалга ошса, тилимизнинг равнақ топишида, мутахассислар малакасини оширишда озми-кўпми хизмат қилади деган умиддаман. Бу ўринда изоҳли луғатнинг аҳамияти ниҳоятда катта.

Ғафур РАШИДОВ,
геология-минералогия фанлари номзоди

ЯНГИ НАШРГА ЭҲТИЁЖ

Биз бугун ўзлигимиз ва ўзимиз кўриб турган бу ёруғ оламнинг беҳисоб сир-асрорларини яхши биламизми? Афсуски, жуда кам биламиз. Шу боис ўз жисмимиздаги мавжуд имкониятларни руҳий таъсир орқали ишга солган Кашпировскийнинг «мўъжиза»ларидан ҳайратга тушамиз. Экстрасенсларнинг «каромат»идан ажабланамиз. Сеҳргарларнинг фавқулодда абжир ҳаракатларини кўриб лол қоламиз. Ҳолбуки, биз учун ақл бовар қилмасдек туюлувчи бу сирли ҳодисалар илм-фан тараққий этган ўлкаларда (чунончи, ўрта асрлар Шарқида, яъни Хоразмий, Фарғоний, Форобийлар давридан то Бобур, Акбар ва Шоҳ Жаҳонлар замонига қадар) мутлақо сирли туюлмаган. Бугун ҳам улар жаҳоннинг ривожланган мамлакатларида ғоят оддий ҳодисалар сифатида изоҳланади.

Бунинг энг муҳим сабабларидан бири — ўша мамлакатларда чоп этилаётган жами китобларнинг ярмидан кўпроғини билдирувчи адабиёт (познавательная литература), илмий-бадиий, илмий оммабоп адабиётларга кенг йўл берилганидадир. Бизда эса, бундай адабиёт эндигина шаклланмоқда.

Минг афсуски, шахсга сиғиниш ва турғунлик йилларида кетма-кет рўй берган қатлу қирғинлар, имло ўзгаришлари, илм-фанни рус тили асосидагина ва рус тили орқалигина ўзлаштиришлар сабаб, халқимиз ўзининг минг йиллик билимлар хазинасидан ҳам, жаҳон фани ва техникаси ютуқларидан ҳам бебаҳра қолди. Устига устак, «Вокруг света», «Знание — сила», «Наука и жизнь», «Природа», «Здоровье» каби «миянинг тархини очувчи» кўпгина оммабоп нашрларнинг биронтаси она тилимизда чоп этилмади. Борлари(масалан, «Ер юзи» журнали) ёпиб қўйилди.

Хайриятки, қайта қуриш ва ошкоралик шарофати билан бу борада аҳвол бир қадар яхшиланай деди. Масалан, «Фан ва турмуш» журнали сезиларли даражада жонланди. «Ёш гвардия» нашриёти «Сирли олам» деган умумий ном остида ҳозирга қадар бешта тўплам чоп этди.

Бу ўринда мазкур китоблар билан танишиш асносида кўнглимда уйғонган бир орзуни сиз — ҳурматли газетхонлар билан ўртоқлашмоқчиман: қани энди шундай бир журнал ташкил этилсаки, унда «Вокруг света», «Знание — сила», «Природа», «Здоровье» каби қатор марказий журналларнинг йўналишлари жамланса! Журнал юқорида айтилган тўпламлар номидан келиб чиқиб, «Сирли олам» дея номланадими, бугунги кунда энг ақл бовар қилмас мўъжиза ва ғаройиботларни ёритишга қаратилиб, «Мўъжиза ва ғаройибот» деб аталадими, Одам ва Оламга хос беҳисоб тилсимларни очувчи «Тилсимлар калити» ёхуд «Одам ва олам» дейиладими, — бунисини бамаслаҳат ҳал қилиш мумкин, албатта. Муҳими, бу шундай бир журнал бўлсаки, ундан юртдошларимиз ўзларини қизиқтирган саволларга лўнда ва аниқ жавоб топа олсалар. Бу шундай бир журнал бўлсаки, «Огонёк», «Аргументы и факты», «Московские новости» каби машҳур газета-журналлар билан соғлом рақобатга кириша олса. Бу журналда билдирувчи адабиётнинг энг сара намуналари, энг қизиқарли илмий-фантастик, илмий-оммабоп ва саргузашт асарлар чоп этилса. Бу шундай бир журнал бўлсаки, у ҳар бир юртдошимизнинг ақлини пешлаб, қалбида акс-садо, ҳайратомуз хитоб уйғотса.

Раҳимжон ОТАЕВ

ҚИРОАТХОНАЛАР МАДАДГА МУҲТОЖ

БУНДАН БИР НЕЧА йил аввал мазкур газетада чоп этилган Ашурали Жўраевнинг «Маънавий хазина калити» мақоласида жумҳуриятимиз кутубхоначилик ишидаги муаммолар хусусида атрофлича фикр юритилганди. Аммо ўшанда муаллифнинг танқидий мулоҳазалари тўғри тушунилмади. Бугун турғунлик даврида китоб нашри, китобхонлик борасида йўл қўйилган кўзбўямачиликлар тўғрисида ҳаққоний гаплар айтилмоқда. Ҳақиқатан ҳам, турғунлик йилларида кутубхона — кутубхоначи — китоб — китобхонлик тўғрисида баландпарвоз гаплардан нарига ўтилмади. Бугунги кунда китоб танқислиги, кутубхоналарда китобхонлар сийраклиги, айниқса кутубхоначи - библиографларнинг танқислиги кўпчиликни ташвишлантирмоқда.

Қироатхоналар ишини намунали йўлга қўйиб, иш мазмуни ва сифатини яхшилаш асосан кутубхоначиларга боғлиқ. Аммо жумҳуриятимиз зиёхоналарини юқори малакали кутубхоначи-библиографлар билан таъминлаш иши қувонарли эмас. 1988 йилда Ўзбекистон ССР Маданият министрлигига қарашли давлат оммавий кутубхоналарида 11386 киши меҳнат қилган бўлса, шундан 2184 нафари ёки 19,2 фоизигина махсус олий маълумотга, 3830 нафари ёки 33,5 фоизи махсус ўрта маълумотга эга бўлган, холос. Махсус олий маълумотли кутубхоначилар Сурхондарёда 9,1 фоиз, Қашқадарёда 10,9 фоиз, Бухорода 12,2 фоиз эканлигини нима билан изоҳлаш мумкин?

Жумладан, биргина Наманган музофотида 1975 йилда жумҳурият Маданият нозирлигига қарашли оммавий кутубхоналарда 448 нафар кутубхоначи меҳнат қилган. Улардан 15 нафари ёки 3,3 фоизи махсус олий ихтисос эгаси, 15 киши ёки 3,3 фоизи бошқа соҳанинг олий маълумотли мутахассислари бўлган. 214 нафар кутубхоначи эса ўрта махсус маълумотли бўлиб, қолган 204 кутубхоначи кутубхоначиликка тегишли бўлмаган мутахассислар эди. 448 нафар кутубхоначидан 87 нафари бир йилгача, 212 кутубхоначи эса бир йилдан беш йилгача узлуксиз иш стажига эга бўлган. 1988 йилда худди шу музофотнинг ўзида ЎзССР Маданият нозирлигига қарашли давлат оммавий кутубхоналарида меҳнат қилган кутубхоначилар сони 793 кишини ташкил қилган. Шулардан 161 нафари ёки 20,3 фоизи олий маълумотли бўлиб, уларнинг 150 таси ёки 18,9 фоизи махсус ихтисос билимига эга бўлмаган олий маълумотлилар эди: 632 ёки 79,7 фоиз киши ўрта махсус маълумотли бўлиб улардан 370 таси кутубхоначилик ихтисосига тегишли бўлган мутахассислар; беш йилгача узлуксиз меҳнат қилган кутубхоначилар 234 кишини ёки 29,5 фоизни ташкил этган.

Демак, орадан ўтган ўн уч йилда Наманган музофоти бўйича махсус ихтисос билимига эга бўлган олий маълумотли кутубхоначилар миқдори 17 фоизга кўтарилган. Бир қарашда қироатхоналарни олий маълумотли мутахассислар билан таъминлаш иши яхши кетаётгандай. Аслида эса музофотдаги бу ҳолатни ижобий баҳолаб бўлмайди. Чунки 1979 йилда Наманган шаҳрида Тошкент Давлат Маданият институтининг комплекс факультети очилиб, у 1987 йилгача фаолият кўрсатди. Шу орада юзлаб олий маълумотли мутахассислар етишиб чиқди.

Ҳозирги кунда Абдулла Қодирий номидаги Тошкент Давлат маданият институтида кутубхоначилик факультети мавжуд. Шунингдек, бешта маданий оқартув техникуми фаолият кўрсатмоқда. Афсуски, кутубхоначи кадрлар, тайёрлашдаги камчиликлар ҳали бисёр. Бу ҳол кутубхоначилик иши самарадорлигига ҳам салбий таъсир кўрсатмоқда. Кутубхоначилик факультети ўқув режалари Европа дидактикаси, кутубхоначилик ва библиография иши, матбаа тарихи ва ихтисос бўйича турли хил қўлланма, кўрсатмалар асосида тузилган. Унинг ўқув режаларида ўзбек матбааси, кутубхона ва китобхонлик тарихини ўргатишга етарлича эътибор берилмаган. Талабалар рус матбааси тарихини «мароқ» билан ўрганишади. Аммо ўзбек матбаачилик ва хаттотлик иши тарихи мутлақо ўқитилмайди. Ахир олий маълумотли ўзбек кутубхоначисининг жаҳон аҳлини ҳайратга солган Абдураҳим ибн Муҳаммад Фозил Кошғарий, Султон Али Машҳадий, Ҳожи Ёдгор, Али Бинни Нур, Абдулмакорим Абдулваҳҳоб ал-Ҳижозий, Амин Ҳолавий каби юзлаб хаттотлар тўғрисида ҳеч қандай тушунчага эга эмаслигини қандай тушунмоқ керак? Ўттизинчи йиллардан бери мерос бўлиб келаётган халқни ўзлигидан айириш, тарихи, маданиятини атайин эл кўзидан яширишдек манқуртизм бу ерда ҳали ҳам давом этиб келаётганлигига нега бефарқмиз? Дейлик, ўзбек кутубхоначиси рус матбаачилик тарихини билиши керагу, лекин нима сабабдан V—VIII асрда ҳали Европадаги кўпгина мамлакатларда ёзма адабиёт йўқ пайтда яратилган қадимги туркий ёзма адабиёт тарихини билмаслиги керак? Шу маънода СССР Халқ таълими давлат комитетининг раиси Г. А. Ягодиннинг қуйидаги сўзларини эслаш ўринлидир: «Таълим ва тарбияни миллий маданиятдан ажратиш болаларни авлоди ва насли йўқ кишиларга айлантириш билан баробардир. Миллий ўз-ўзини англашнинг шаклланмаганлиги, миллий маданиятлар масаласида тайёр эмаслик, кўпинча миллатлараро муносабатларни деформациялаш учун, миллий эгоизмни келтириб чиқариш учун қулай шароит яратади».

Шу пайтга қадар факультетда талабаларнинг тил ўрганишни тўғри ташкил қилинмаган. Рус тили ва рус маданиятини маъмурий йўл билан ёйиш кенг тус олган кезларда ҳеч бир асос, далилсиз ўзбек тили кафедраси ёпиб қўйилди. Факультетда талабаларга тил ўргатиш масаласига бугунгидан ҳам бошқачароқ ёндашиш керак. Бизнингча араб алифбосига асосланган ўзбек ёзувини ўргатишни кенг йўлга қўйиш зарур. Чунки бу ёзувга тушунмаган кутубхоначи кутубхоналарнинг нодир китоблар бўлимида ишлай олмайди. Қолаверса, Ўзбекистон ССРнинг Давлат тили ҳақидаги қонунида: «Қадимий ўзбек ёзувида адабий-тарихий ёдгорликлар, китоблар, газета ва журналлар нашр этилади», деган кўрсатма бор. Шундай экан, энди кутубхоналар араб алифбосида чоп этилган кўплаб китоб ва вақтли матбуот нашрларини қабул қила бошлайди. Шу нуқтаи назардан бўлажак кутубхоначиларга араб алифбосига асосланган қадимий ўзбек ёзувини фан сифатида ўқитиш таъминланмас экан, тайёрланган мутахассислар йиллар ўтиб кутубхоналарда тўлақонли фаолият кўрсата олмай қолади. Факультетда хорижий тилларни ўқитиш ҳам қониқарсиз аҳволда. Студентларнинг даражаси бугунги кун талабларига жавоб бера олмайди. Хорижий тилларни мукаммал билмаган кутубхоначи жумҳурият, вилоят кутубхоналарининг чет эл адабиётлари бўлимида ишлай олмаслиги турган гап. Қолаверса, жумҳуриятимизда чет эл адабиётлари кутубхонасини ташкил қилиш пайти келди. Бу эса ўз-ўзидан хорижий тилларни ўргатиш билан боғлиқ масалани кун тартибига қўяди. Шунинг учун чет тилларни чуқурроқ ўқитиш мақсадида алоҳида группалар жорий қилиш лозим. Эҳтимол, бундай усул билан ҳам талабалар хорижий тилларни етарлича ўзлаштира олмас. Шу сабабли Тошкент давлат чет тиллар институтида тайёрланган мутахассисларни мазкур соҳага жалб қилиш мумкин. Уларни икки йиллик махсус курсларда қайта тайёрлаш лозим. Кутубхоналарни тасодифий кишилардан тозалаш керак. Бизнингча, бирдан бир адолатли йўл — кутубхоналарда 5-10 йил узлуксиз меҳнат қилган, ихтисоси мазкур соҳага тегишли бўлмаган кутубхоначиларни иккинчи ихтисос бўйича қайта тайёрлашни йўлга қўйишдир. Ўрта махсус маълумотли кутубхоначиларни кутубхонашунослик факультетининг 2-3 курсидан қабул қилинса тўғри бўлади. Ёки уларни алоҳида группаларда ўқитиш, ўқиш муддатини 4—4,5 йилга белгилаш лозим.

Кўпчиликни ташвишлантираётган муаммолардан бири кутубхоначи-библиографларнинг бошқа соҳаларга ўтиб кетаётганлигидир. Мисол учун Тошкент Давлат маданият институтининг кутубхоначилик факультетида 10 йил мобайнида 4449 кутубхоначи-библиограф, бешта маданий-оқартув техникумлари томонидан эса 1972 — 1982 йилларда 5898 ўрта махсус маълумотли мутахассис тайёрланди. Аммо мутахассисларнинг эллик фоизи тегишли жойларда меҳнат қилаётгани йўқ. Баъзан, шу соҳани тамомлаб заводда, қишлоқ хўжалигида ёки қурилишда ишлаётган, шофёрлик қилаётган йигитларни учратамиз. Уларга нима учун ўз соҳангизда ишламадингиз? — деб мурожаат қилсак, «ишлаб кўрдик, бу соҳада ишлаб оилани боқиб бўлмайди, шароитлари яхши эмас», деган жавобни оламиз. Аслида қандай? Ҳақиқатан ҳам, кутубхоналарда аҳвол оғир. Жуда кўп район қироатхоналари мудирлари 130 сўм атрофида маош олади, холос. Оддий кутубхоначиларнинг маоши тўғрисида гапирмаса ҳам бўлади. Қатор кутубхона бинолари иситиш ва совитиш ускуналари билан яхши таъминланмаган. Маданият нозирлигига қарашли давлат оммавий кутубхоналарининг фақатгина 64 таси махсус мослама бинога эга, холос. 252 кутубхона биноси аварий ҳолатида, 1705 кутубхона биносини қайта созламай туриб фойдаланиб бўлмайди.

Кутубхоначилик ишини интенсивлаштириш учун ишни кутубхона ходимлари маошини ошириш ва иш шароитини яхшилашдан бошлаш керак. Шу билан бирга кутубхоналарда кутубхоначиларнинг мунтазам ишлашини таъминлашга эришиш лозим.

1990 йилдан бошлаб барча маданий-маърифий муассасалар қаторида кутубхоналарни ҳам янги хўжалик юритиш шароитига ўтказиш мўлжалланмоқда. Эҳтимол, иш юритишнинг бу янги усули мазкур муаммони ижобий ҳал қилиш учун хизмат қилар. Шояд, узоқ йиллардан буён амал қилиб келинаётган жумҳурият кутубхоналаридаги штатларнинг маош миқдорини марказдан белгилашдек яроқсиз қоида барҳам топса. Лекин кўзда тутилаётганидек зиёхона ходимлари сонини камайтириш ва шунинг ҳисобига кутубхоначилар маошини ошириш йўлидан борсак, қаттиқ янглишамиз. Бунинг ўрнига қишлоқлардаги филиал кутубхоналарини мактаб кутубхоналарига қўшиб юбориш ва унинг доимий ишлашини таъминлаш керак. Кутубхонанинг хизмат кўрсатиш доираси фақат ўқувчи ва ўқитувчилар билан чекланмай, балки унинг оммавий кутубхона хусусиятини сақлаб қолиши лозим. Шунда қишлоқ кутубхоначисининг маошини оширишга эришиш мумкин бўлади.

УЗОҚ ЙИЛЛАРДАН буён ечимини топмаётган муаммолардан бири — кутубхоначилар учун махсус матбуот нашрини жорий қилиш. Биз ҳозирги пайтдаги қоғоз тақчиллигини назарда тутиб «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталигига кутубхоначилик ва библиография ишини кенгроқ ёритиб бориш мақсадида «Зиёкор» (ёки бошқача) рубрикасини ташкил қилиш мақсадга мувофиқ деб биламиз. Маълумотларга қараганда жаҳонда ҳар йили 600 мингдан ортиқроқ номда китоб, 9 миллион мақола, 400 минг патент ва авторлик гувоҳномаларининг ихтирочилик тасвирлари нашр этилади. Сир эмаски, бизда жуда кўп китобхонлар библиографик қидирув қоидаларини яхши билишмайди. Библиографик билимга эса ҳар бир китобхон ўз фаолияти давомида эҳтиёж сезади. Машҳур совет олими, академик С. В. Обручев «ҳар қандай геологик разведкадан олдин библиографик разведка олиб борилади» деб ёзган эди. Шундай экан, умумий ўрта таълим мактабларида «Кутубхоначилик ва библиография асослари» фанини жорий қилишни таъминлаш керак. Бу ишни йўлга қўйиш учун кутубхоначи педагоглар тайёрлаш зарур. Айниқса 8 мингдан ортиқ мактаб кутубхоналари учун бундай мутахассислар жуда-жуда керак. Шунингдек, жумҳуриятимизда «Кутубхоначилар» жамиятини ташкил қилиш пайти келди.

Биз мазкур мақолада тўпланиб қолган айрим муаммолар устида тўхталдик, холос. Халқни чинакам маърифатга бошловчи қироатхоналар ҳозирча кучли мадад ва таянчга муҳтож бўлиб қолмоқда.

Абдулла АБДУҚОДИРОВ,
Иброҳим ЙЎЛДОШЕВ

Лутфулла АБДУЛЛАЕВ, Ўзбекистон ССР халқ рассоми

ТАСВИРДА ЗАМОНДОШЛАР

ОКТЯБРЬ ИНҚИЛОБИДАН кейин ўзбек мактабларида араб алфавитида дарс берила бошланди. Ҳатто болаларни мактабга жалб қилишда ота-оналарнинг розилигига қараб биринчи йиллари намоз ўқиш жорий қилинган эди. Мен ҳам 1920 йилнинг бошидан бошлаб совет мактабида ўқидим. Шу билан бирга, отам диний мактабга ҳам ўқишга бердилар. Қуръонни ҳам ўқийдиган бўлдим. Ўша вақтда ҳамма китоблар, газеталар, журналлар ва бошқа ёзувлар араб алфавитида битиларди. Афсуски, бу кўп давом этмади. 1929 йилдан бошлаб ҳеч бир сабабсиз лотин алфавитига ўтилди. Шу билан кўп асрлардан бери бойиб келган тарихимизни араб ҳарфида ўрганиш учун яратилган манба дарвозаси беркитилди. Кейинчалик лотин алфавити ҳам барҳам еб, рус алфавитига ўтказдилар. Мана, 60 йилдан бери араб ёзувида яратилган бой тарихимизни ўрганишдан маҳрум бўлиб келдик. Минг шукрлар бўлсинким, 1989 йилга келиб ўзбек халқининг узилган ёзув ипи яна уланадиган бўлди. Жумҳуриятимизда ўзбек тилига давлат мақоми берилди.

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ

Яқинда севимли ёзувчимиз Абдулла Қодирий ҳовлисида адибнинг «Меҳробдан чаён» романи яратилганига 60 йил тўлиши муносабати билан катта йиғин бўлди. Унда Абдулла Қодирийни яқиндан билган, ишлашган кекса отахонлар сўзладилар. Шулар қатори мен ҳам сўзладим. Абдулла Қодирийнинг «Меҳробдан чаён» ва «Ўтган кунлар» асарларига ишлаган расмларим, «Ўзбекфильм»да шу асарлар асосида суратга олинган бадиий фильмларга ишлаган эскизларимдан шу ерга келганлар учун кўргазма ташкил қилдим. 15 роман, қиссаларга безаклар ва муқовалар ишладим. Улар орасида Ойбек, Ғафур Ғулом, Абдулла Қаҳҳор асарлари, ҳинд ёзувчиси Б. Бҳаттачариянинг «Очарчилик», хитой ёзувчиси Ба Цзиннинг «Оила», арман ёзувчиси Г. Севунцнинг «Теҳрон» романлари ва бошқа ёзувчиларнинг асарлари бор. «Ўтган кунлар», «Меҳробдан чаён» романлари асосидаги фильмларга либослар ва типажларга эскизлар чизиб бердим. Шуларга асосланиб фильмлар яратилди. Отабекнинг поча-пўстини, тулки телпаги ҳам рассом эскизи бўйича тикилган.

ШИМОЛИЙ ТОШКЕНТ КАНАЛИДА

Улуғ Ватан урушининг иккинчи, 1942-йили: шиддатли жанг кетаётган пайт. Тошкентнинг шимолида канал қуриш ишлари бошланиб кетди. Бу қурилишда ҳамма қатнашди. Рассомлар уюшмаси 6 кишидан иборат тарғибот-ташвиқот бригадаси тузиб, мени бригадир этиб тайинлади. Каналда биз плакат, шиорлар ёзиб, деворий газеталар, илғор қурувчиларнинг портретларини чизиб, шу канал трассасида, ертўла ва баракларда намойиш қилардик. Шунингдек, бу портретлар ва бошқа рассомларни жумҳурият газета-журналларига юбориб турардик. Шу билан бирга, ижодий ишларимиз учун ҳам шу расмлардан фойдаланардик. Бир куни газетада Совет Иттифоқи Қаҳрамони Қўчқор Турдиевнинг расми босилиб чиқди. Шунда мен «Агитатор Шимолий Тошкент каналида» деган картина яратдим ва бу полотнода Қ. Турдиевнинг катта портретини бердим. Каналга Усмон Юсупов ва Йўлдош Охунбобоев тез-тез келиб турар эдилар. Бир куни каналга улар билан бирга машҳур ёзувчи Алексей Толстой келиб, трассада катта мажлис ўтказдилар. Усмон аканинг канал қурувчилар ичида айтган бир гапи ҳеч ёдимдан чиқмайди: «Гитлер — кўршапалак, у доим қоронғиликни истайди, бундай кўршапалакларни чиққан жойига қайтариб киритиб юбориб, янчиб ташлаш керак!» деган эдилар.

АБДУЛЛА ҚАҲҲОР

Самарқанд рассомлик техникумида ўқиётганимда ҳар йили ёзда Тошкентга каникулга келар эдим. Бир куни (1934 йили) мени Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмасига чақиртиришди. У вақтда уюшма Қизил майдон ёнидаги Братск кўчасида, бир қаватли уйда жойлашган эди. Уюшмага киргач, мени Абдулла Қаҳҳор хонасига бошлаб киришди. Салом-аликдан сўнг Абдулла ака: «Сизга бир иш бор эди. Мен «Сароб» деган роман ёзмоқдаман, «Ўзбекистон Шўро адабиёти» журналида (ҳозирги «Шарқ юлдузи») асардан парча бериб борамиз, шунга расмлар чизиб берсангиз. Сизни биламиз, газета ва журналларда расмларингиз билан қатнашиб турасиз», дедилар. Мен рози бўлиб, «Сароб»га расмлар ишлаб бердим. Ўшалардан фақат бир донаси қўлимда сақланиб қолган.

ТЎЙЧИ ҲОФИЗ

Муллатўйчи ҳофиз Тошмуҳамедов образини яратиш орзуси менга тинчлик бермасди. Бир куни ҳофизнинг уйига бордим, салом-аликдан сўнг мақсадимни айтганимда, у киши рози бўлдилар. Ўшанда 1937 йил эди. Шайҳовандтаҳурдаги уйларига бориб, ишни бошлаб юбордим. У кишининг ҳамкасблари ва улфатлари кўп бўлиб, тез-тез келиб турарканлар.

Бир куни дарвоза томондан «Тўйчи... ҳо... Тўйчи, бормисан...» деган овозлар эшитилди. Уларнинг кимлигини сўрасам, «Улфатларим, улар олдига чиқмасам бўлмайди. Қани, ўғлим, энди бироз ҳордиқ чиқарайлик. Сиз ҳам дам олинг», деб меҳмонларга пешвоз чиқдилар. Ҳовлиларида жой солинган супа бор эди. Ўтириб, бироз аския-ҳазил қилдилар-да, сўнг наяки бошланиб кетди. Кейин суҳбатга уланди. Суҳбат ашулага, ашула яна суҳбатга айланиб, узоқ ўтиришди. Уларни кузатгач, портретларини давом эттирдим. Шундай қилиб, ҳофизнинг портретини 10 кунда тамомладим. Яна иккинчи портретини салла ўраган вариантда ҳам ишладим. Бу портретлар Ўзбекистон ССР Давлат Санъат музейида шу кунгача намойиш қилиниб келади.

КЕЙИНГИ 4 ЙИЛ ичида «Замондошларим» деган катта полотно яратдим. Бу полотнода Ўзбекистон адабиёти ва санъати арбобларидан бир даврда ижод қилган замондошларим: Ўрол Тансиқбоев, Мақсуд Шайхзода, Абдулла Қаҳҳор, Шукур Бурҳонов, Саид Аҳмад, Ойбек, Мирмуҳсин, Зоҳид Ҳақназаров, Шуҳрат Аббосов, Ғафур Ғулом, Эркин Воҳидов, Ҳабибий, уста Маҳмуд Усмонов ва камина тасвирланган. Асар қандай чиққани томошабинга ҳавола.

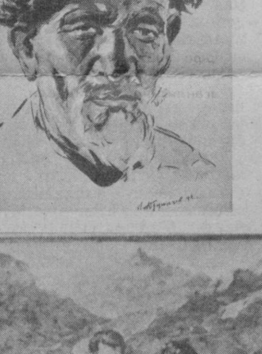

Л. Абдуллаев. «Замондошларим», «Канал қурувчи Йўлдош ота Тошматов».

БЕҲАЁЛИК ЭВИ БИЛАН-ДА!

АЙТАЙЛИК РАФИҚАНГИЗ ё бўйи етган ўғил-қизларингиз билан кинога тушдингиз. Турли воқеалар кечаётган экранда кутилмаганда эркак ва аёл яланғоч беҳаё қилиқлар қилаётгани намоён бўлди, дейлик. Шунда қандай ҳолатга тушасиз?.. Эҳтимол бундай «ажойиб» саҳналар ғарблик томошабинга эриш туюлмас. Лекин ор, номус, ҳаё каби инсоний фазилатлар руҳида тарбия топган шарқлик одамга ёқмайди. У бундай саҳналарни кўрганда фақат ёнидагилардан эмас, ўз-ўзидан ҳам уялади. Узоқ вақт хижолат тортиб юради.

«Дам олиш куни ўғлим ва қизим билан Санъат саройига бориб, «Менинг исмим Арлекино» бадиий фильмини кўрдик, — деб ёзади тошкентлик инженер Ҳикмат Махсумов. — Тўсатдан экранда ҳаёсиз, шармандали эпизодлар бошланди. Кино экрани телевизор эмаски, шартта ўчириб қўйсангиз. Фарзандларим олдида ер ёрилмадики ерга кирсам. Кинога тушганларимга минг пушаймонлар едим. Кинодан сўнг кўчада ҳам, уйга келганимизда ҳам болалар кўзига қарай олмадим. Бундай фильмлар болалар тарбиясига ёмон таъсир ўтказади. Уларни ахлоқсизликка, беҳаёликка, худбинликка ўргатади».

Тошкент Давлат дорилфунуни талабаси Дилфуза Зарипова ҳам сўнгги йилларда пойтахт кинотеатрларида намойиш этилаётган «Менинг исмим Арлекино», «Кичкина Вера», «Қадрли Елена Сергеевна», «Интерқиз» фильмларидаги беҳаё кўринишларни жиддий қоралаб ёзади. «Санъат саройида «Бир куни Америкада» бадиий фильмини кўргач, бир гуруҳ ўртоқларнинг илтимосларига кўра ушбу хатни ёзаяпман, — деб бошлайди редакцияга йўллаган мактубини Т. Жабборов. — Ёшимиз 50дан ошиб бунақанги беҳаё фильмни шаҳар кинотеатрларида кўрмаган эдик. Ҳатто ёнимизда ўтирган бошқа миллат вакиллари ҳам шармандали кўринишлар намойиш этилаётганда лаънат дейишди.

Бундай фильмлар ёшлар маънавий оламини тубанлаштиради, оилага кўнгилсизлик олиб келади». Худди шундай мазмундаги куюнчак мактублар республикамизнинг бошқа шаҳарларидан, вилоятларидан ҳам тез-тез келиб туради. Уларда асосан қишлоқ клубларида беҳаё фильмларни намойиш этмаслик қайта-қайта таъкидланган. Лекин моддий манфаат, план кетидан қуваётган кинопрокатлар раҳбарлари томошабинларнинг ҳақли эътирозларига қулоқ солишмаяпти. Ёки уларнинг жиловини тортиб қўядиган бирор мутасадди идора топилмаяпти.

Чет эллик кинематографчиларга фильмни ундоқ олинг, бундоқ олинг ёки миллий анъаналарга риоя қилинг, деб кўрсатмалар беришга ҳақимиз йўқ. Фақат улар яратаётган фильмларни танлаб намойиш этилиши тарафдоримиз. Лекин яқинда республика Киночилар уйида премьераси бўлиб ўтган «Самарадаги учрашув» тўла метражли фильми ҳақида ўз фикр-мулоҳазаларимизни баён этишни лозим, деб ўйлайман. Чунки бу фильм «Ўзбекфильм» киностудияси қошидаги ёшларнинг «5-студия» ижодий тажриба бирлашмасида яратилган. Фильмнинг сценарий муаллифи ва режиссёри Нозим Аббосов. Бу унинг кинодаги илк қадами. Бош ролларни москвалик актриса Е. Медведева билан Б. Зокиров ижро этганлар.

Фильм биз томоша қилиб юрган кинолардан мавзу ва тасвир жиҳатлари билан фарқ қилади. Воқеалар макони, даври номаълум. Агар бозор манзаралари, қоровул чол ва фильм сўнгида намоён бўладиган кампирни ҳисобга олмаганда фильмнинг ўзбеклар ҳаётига ҳеч қандай алоқаси йўқ. Ёш режиссёр фильм воқеаларини кўпроқ мавҳум манзаралар, ҳаёт ва табиат кўринишларини эса имо-ишоралар тарзида кўрсатишга ҳаракат қилган.

Хуллас, муаллиф кинода янги йўл танламоқчи бўлган. Бу янгилик баъзи ўринларда яхши самара берган. Инсон нафақат табиатга путур етказди, балки унинг маънавий олами ҳам таназзулга юз тутди, деган фикрларга ишора қилинган саҳналар томошабинда қизиқиш уйғотади. Афсуски, инсон қалбидаги турли-туман ғалаёнларни кўрсатиш ниятида лентага туширилган бу фильмда ортиқча эпизодлар, кераксиз воқеалар, беҳаё ва шарманда қилиқлар ниҳоятда кўп. Масалан, фильмда намоён бўладиган барча аёллар фоҳишабозлик билан шуғулланадилар ё уларнинг ҳаракатида шунга ишоралар бор. Уч-тўрт кўринишда эса бош қаҳрамонлар қип-яланғоч бўлиб, беҳаё ишларни бажаришади. Ё тавба, деб ёқа ушлайсан киши. Фильм воқеаларига мутлақо алоқаси йўқ бундай саҳналар ғарблик кинематографчиларга тўғридан-тўғри тақлид тарзида яратилган. Тақлид бўлганда ҳам жуда ёмон тақлид! Ахир шундай беҳаё саҳналар фильм воқеалари учун зарур экан, уни имо-ишоралар орқали ёки бир эпизодда кўрсатиш мумкин эди-ку! Ўзини оқламайдиган бундай саҳналарни лентадан бемалол қирқиб ташлаш мумкин. Ҳирс қондириш кўринишларисиз ҳам фильм воқеаларини англаб етса бўлади.

Адабиёт ва санъатда новаторлик зарур. Умрини тугатган, моҳиятини йўқотган йўллардан, услублардан воз кечиш керак. Лекин бу ғарбга тақлидчилик, қайсидир оқимларга кўр-кўрона эргашиш, таниш воқеа-манзараларни тўғридан-тўғри лентага кўчириш, дегани эмас. Новаторлик миллий заминдан ўсиб, шаклланиши ва бошқаларни ҳайратга солиши керак. Шундагина у чинакам янгилик бўлади.

Шу ўринда бирлашма бадиий раҳбари, истеъдодли кинорежиссёр Темурмалик Юнусовдан ва фильм ижодкорларидан илтимос қилардикки, мазкур фильмни кинопрокатларга чиқаришдан олдин ундаги беҳаё саҳналарни иложи борича олиб ташлаш ё кескин қисқартириш керак. Ахир фильмни опасингилларимиз, укаларимиз, ёр-биродарларимиз томоша қилишларини кўз олдимизга келтирайлик. Ота-оналаримиздан уялайлик. Халқимиз ор-номусини, шармҳаёсини йўқотгани йўқ. Йўқотмайди ҳам! Ахир беҳаёлик ҳам эви билан-да! Ҳамма нарсанинг чегараси бўлганидек ҳаёсизлик, шармандалик, бузуқликнинг ҳам чегараси бор. Премьера куни кўпчилик томошабинлар фильм тугамасданоқ зални тарк этдилар. Муҳокамада эса ҳеч ким қатнашмади. Шунинг ўзиёқ фильмга бўлган муносабатни билдириб турибди.

Бу мулоҳазалар билан ёш режиссёр Н. Аббосовнинг кинодаги изланишларини батамом қоралаш фикридан йироқмиз. Дастлаб камчиликлар бўлиши табиий. Ҳамма гап ижодкорнинг ўз хатоларини тушуниб етишида, уларни қайтармаслигида. Ўйлаймизки, ҳали у ўзининг яхши, миллий руҳ билан суғорилган фильмлари билан киномухлисларни хушнуд этади.

Умуман, «5-студия»нинг очилганлиги ўзбек киноси тараққиёти учун яхши бўлди. Студия ижодкорлари яқинда республикамиз пойтахтида бўлиб ўтган Ўрта Осиё ва Қозоғистон республикалари ёш кинематографчилари семинар-кенгашида муваффақиятли қатнашдилар. Келажакда мазкур студия миллий экран асарлари яратишда жиддий ишларни амалга оширишига ишонамиз. Бунинг учун қадамларни ҳозирдан тўғри ва аниқ олиш керак.

Ашурали ЖЎРАЕВ

ДОИРА РАҚСЛАРИ ҚЎЛЛАНМАСИ

Ўзбекистон ССР халқ артисти, Ҳамза номидаги республика Давлат мукофотининг лауреати Розия Каримованинг «Доира зарбларига рақслар» китоби «Ўқитувчи» нашриёти томонидан чоп этилган.

Китобда ўзбек мусиқа асбоби доира жўрлигида ижро этиладиган рақслар ҳақида маълумот берилади. Доира зарбларида рақслар дарсининг муаллифлари асли СССР халқ артисти Тамарахоним ва Ўзбекистон ССР халқ артисти Уста Олим Комилов бўлиб, музика жўрлигидаги махсус усуллар Уста Олим Комилов томонидан сайқаллаштирилган. Бу сабоқ Фарғона услуби ҳаракатларига ҳамда шу ҳаракатларга мос зарб (ритм)га асосланган.

Дарсликда доира зарбларига рақслар сабоғи асосан ўзининг асли ҳолида қайта тикланган. Шу билан бирга, баъзи ўринларда такрорланган ҳаракатлар қисқартирилиб, улар ўрнига М. Турғунбоева ҳамда Р. Каримова томонидан тавсия қилинган зарбларга мос янги ҳаракатлар киритилган.

Доира дарсининг қимматли томони шундаки, у ҳозирги ўзбек рақс санъатининг асоси бўлиши билан бирга, Фарғона услубидаги халқ рақсларининг барча оммавий ҳаракатларини ўзида жамлаган. Дарслик ўзбек рақсларини ўрганишга киришган

ҳар қандай талаба учун алифбе сифатида катта қимматга эга.

Китоб муқовасига ажойиб рақќоса Мукаррам Турғунбоева сийрати туширилган. Лекин дарслик сифатида нашрдан чиққан бу қўлланманинг муқоваси нимагадир жуда юпқа. Агар қўлланмани қайта-қайта нашр этиш қийинлиги, бир неча йилларга хизмат қилиши кераклигини ҳисобга оладиган бўлсак, тузукроқ нашр лозимлигини таъкидлашга ўрин қолмайди.

Розия Каримованинг ўзбек рақси соҳасидаги барча мажмуалари рус тилида битилган. Бунинг яхши томонини ҳам эътироф этиш лозим, яъни бу қўлланмалардан фойдаланувчилар доирасини кенгайтиради. Айниқса, унинг қўлланмаларидан чет элларда, ҳатто Америка Қўшма Штатларида, Хитойда фойдаланилаётганлиги фикримизнинг далилидир. Шу билан бирга, республикамиздаги санъат билим юртларида ўзбек рақси бўйича таълим олаётган ўқувчиларнинг аксарияти маҳаллий миллат болалари эканини ҳисобга олиш лозим. Шу маънода ўзбек тилидаги қўлланмаларга эҳтиёж жуда катта. Биз Розия Каримовага соғлиқ ва баркамол ижод тилаш билан бирга, улардан ўзбек тилидаги қўлланмаларни кутамиз.

Дилфуза РАҲМАТУЛЛАЕВА

КОНКУРСГА МАРҲАМАТ!

Апрель ойида республикамизда биринчи марта ўзбек рақсларининг «Нафосат— 90» деб номланган кўрик-конкурси бўлиб ўтади. Шу муносабат билан Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитетининг ижодкор ёшлар билан ишлаш секторининг мудири ФЕРУЗА ШОМУЗАФФАРОВА мухбиримизга қуйидагиларни гапириб берди:

— Мазкур конкурсни ўтказишдан мақсад миллий рақсларимизни янада умрбоқий қилиб, ёш авлодни гўзаллик руҳида тарбиялашдан иборат. Сўнгги йилларда миллий рақсларга бўлган талаб бироз сусайганлигини ҳисобга оладиган бўлсак, конкурснинг аҳамияти ўз-ўзидан аён бўлади. Конкурс асосан уч даврада бўлиб ўтади. Конкурс программасида ижрочи бирор миллий рақс ёки мақом куйларидан бирига ўйинга тушиши, Фарғона, Хоразм, Бухоро ва қорақалпоқ рақс услубларидан бирини ижро этиши, шунингдек фольклор ўйинлардан бирини ҳам ўз репертуарига киритиши керак. Конкурсга тақдим этиладиган ўйин лирик, қаҳрамонлик ва ҳазил мутойибадан иборат бўлиши мумкин.

Конкурсни баҳолаш учун таниқли санъаткорлар, балетмейстер ва педагоглардан иборат ҳакамлар ҳайъати тузилган. Ҳайъат биринчи, иккинчи ва учинчи ўринлар учун лауреатларни аниқлайди, айни пайтда ғолибни Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофотига тавсия қилади. Конкурс ҳужжатлари 10 апрелгача Тошкент шаҳар Ёшлар уйида қабул қилинади.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ХАЛҚ АРТИСТИ СОБИР РАҲМОНИЙ 80 ЁШДА

ЗАРГАР

Рассом Ж. РАҲМОНОВ. «Собир Раҳмоний портрети»

Собир Раҳмоний Алишер Навоий номидаги Наманган вилояти мусиқали драма ва комедия театрининг ташкилотчиларидан бири. Олти ойлик фирқа мактабини битирган Собир Раҳмоний Раззоқ Ҳамроев, Соли Раҳмонов, Бойдада Эминов, Абдураҳмон қори Тошбоев, Файзулла Эгамбердиев, Сиддиқ Умарий қаторида театрга ишга қабул қилинади.

Наманган вилоятида профессионал театр ташкил бўлгунча «Шарқ труппаси» фаолият кўрсатарди. Собир Раҳмоний шу труппада ҳам фаол қатнашган. Труппа режиссёри Насриддин Розиқий, кекса санъаткор Бойдада Эминов Собир Раҳмонийни санъат даргоҳига етаклаган устоз ва дўстларидир.

Наманган вилояти театрининг илк спектакли — «Интилиш»даги (Р. Ҳамроев ва А. Султонов) Ботир ролини Собир Раҳмоний ижро этди. «Интилиш» пьесаси саҳналаштирилгандан кейин театр коллективи тез орада К. Яшиннинг «Ўртоқлар» драмасини саҳналаштиради ва пьесадаги Меливой роли Собир Раҳмонийга топширилади. Собир Раҳмоний содда батрак йигит образини тўлақонли ярата олди.

Театр ташкил бўлган йилларда турппада фақат эркаклар бор эди, холос. Баъзан эркак актёрлар аёл образида ҳам чиқишига тўғри келарди. Жумҳуриятимиз театрларида кўпчилик эркаклар аёллар ролини ижро этишган, лекин улар ҳақида маълумотлар кам. Наманган вилояти театрида биринчи бўлиб аёллар образини яратган санъаткорлардан бири ҳам Собир Раҳмонийдир. Хуршиднинг «Фарҳод ва Ширин» драмасида Ёсуман образини катта маҳорат билан ижро этди.

30-йилларда жумҳуриятимиз вилоятларида ташкил топаётган театрларга ҳукумат раҳбарлари тез-тез ташриф қилишарди. Наманган вилояти театрига ташриф қилган Усмон Юсупов Собир Раҳмонийни Тошкентга, жумҳурият мусиқали драма театрига таклиф қилади.

Муқимий номидаги театрда бир ярим йил ижод қилган ва ўзининг ўткир юмористик роллари билан пойтахт томошабинлари меҳрига тушган Собир Раҳмоний, 1941 йили она шаҳри Наманганга қайтади.

Улуғ Ватан уруши ва урушдан кейинги йилларда К. Симоновнинг «Рус масаласи» драмасида Мерфи, Ҳамзанинг «Майсаранинг иши» комедиясида Мулладўст, Уйғун ва И. Султоннинг «Алишер Навоий» драмасида Абулвоси ролларини ижро қилиб, томошабинлар руҳини кўтаради. Наманган вилоятининг ноҳияларида бўлиб ўзининг қизиқарли чиқишлари билан меҳнаткашларга мадад беради, урушда ғалаба қилишимизга ишонч билдиради.

Театрда саҳналаштириладиган комедияларда томошабинлар албатта Собир Раҳмоний чиқишини интиқ бўлиб кутишарди. Гоголнинг «Ревизор» комедиясида Хлестаков, А. Қаҳҳорнинг «Шоҳи сўзана» комедиясида Қўзиев, Соловьевнинг «Насриддин Афанди» комедиясида Насриддин, Шекспирнинг «Қирол Лир»ида масхарабоз, К. Яшиннинг «Нурхон» мусиқали драмасида Ҳузурхўжа каби ўнлаб ролларни ўзига хос маҳорат билан яратди. «Майсаранинг иши», «Армуғон», «Аршин мол олон», «Ғунчалар» каби асарларни саҳналаштириб режиссёрлик истеъдодини ҳам намойиш қилди.

Халқ меҳрини қозонган, истеъдодли актёрга 1961 йилда «Ўзбекистон ССР халқ артисти» фахрий унвони берилди.

Театр жамоаси, устоз санъаткорнинг табаррук 80 ёши билан чин дилдан қутлаб у кишига узоқ умр ва мустаҳкам соғлиқ тилаб қолади.

М. АСҚАРОВ,
П. ВАЛИЕВ

ЙИЛЛИК ИЖОДИЙ ҲИСОБОТЛАР

ТАНҚИДДА ДАВР ЭПКИНЛАРИ

Адабий танқид — ижтимоий фикр. У халқнинг онгини уйғотиши, миллатга ўзлигини танитиши зарур. Бинобарин, адабий танқид ва адабиётшуносликнинг савияси миллий тафаккурнинг савиясини кўрсатувчи мезонлардан биридир. 2 март куни Ҳ. Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси танқид ва адабиётшунослик кенгашининг 1989 йил якунига бағишланган анъанавий ҳисобот йиғилиши бўлиб ўтди. Мажлисни кенгаш раиси **Озод ШАРАФИДДИНОВ** қисқача кириш сўзи билан очди. У ўтган йили адабий танқид ва адабиётшунослигимизда бир қанча ёдда қоларли воқеалар содир бўлганини, масалан, «Қутадғу билиг»нинг 920 йиллиги, «Қутлуғ қон» романининг 50 йиллиги, «Меҳробдан чаён» романининг 60 йиллиги кенг байрам қилинганини эслатиб ўтди: фаол танқидчиларимиздан Умарали Норматов, Норбой Худойберганов, Иброҳим Ғафуровнинг Ҳамза номидаги республика давлат мукофотига сазовор бўлгани ҳам қувончлидир, деди.

Шундан сўнг Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг биринчи котиби **Одил ЁҚУБОВ** ислоҳотлар даврида адабий танқидчилик олдида турган вазифалар, ёзувчиларнинг халқ ҳаётидаги ўрни ва масъулияти ҳақида сўзлади.

Ўтган йили матбуотда босилган адабий-танқидий мақолалар ҳақида **Маҳмуд САЪДИЙ** маъруза қилди.

— Адабий танқид тўғрисида гап кетганда, уни аналитик танқид, публицистик танқид, фалсафий танқид, биографик танқид ва ҳоказо хилларга ажратадилар, — деди М. Саъдий. — Бугунги ўзбек танқидчилигига келсак, менингча, бизда асосан икки хил танқид — ижтимоий-эстетик танқид ҳамда мафкуравий ёки ғоявий танқид йўналишлари бор. Биринчи йўналиш кучсизроқ. Ғоявий танқиднинг позицияси эса анча кучли.

Сўнгра маърузачи XX асрдаги ўзбек ижтимоий-эстетик танқиди тарихидан баъзи ҳодисаларни тилга олди ва ўтган йили илғор позицияларда туриб яратилган М. Қўшжонов, С. Қосимов, У. Норматов, И. Ғафуров, Н. Худойберганов, М. Намозов, М. Аъзам, Х. Дўстмуҳаммад, И. Ҳаққул, В. Раҳмонов, Б. Қосимов, С. Мелиев, Х. Султонов, М. Олимов, Х. Исматуллаев ва бошқаларнинг мақолалари адабий танқидчилигимизда из қолдирганини таъкидлади. Шу билан бирга, у газета-журналларимизда ўқувчига бирон-бир янги фикр бермайдиган сийқа, мазмунан жуда саёз, зерикарли, баёнчиликдан иборат материаллар ҳаддан ташқари кўп босилаётганини кўрсатди. У айниқса ёш мунаққид ва адабиётшуносларга ғамхўрлик, уларни тарбиялаш масаласига алоҳида эътиборни қаратди.

Маърузачи ўтган йилги танқидчилигимизда жанрлар қашшоқлиги кўзга ташланганини айтди ва адабий-танқидий соҳани ривожлантирамиз десак, **адабий танқид журнали ташкил этиш, «ЎзАС» ҳафталиги ҳажмини 16 саҳифага етказиш жуда зарур,** деди. У мунаққид ва адабиётшунос меҳнати ҳақида сўзлаб, бу соҳа вакиллари меҳнати қадрланмаётганини, бинобарин, уларни ҳам моддий жиҳатдан, ҳам маънавий жиҳатдан рағбатлантиришни ҳаёт тақозо этаётганини таъкидлади.

М. Саъдий республика Ёзувчилар уюшмасининг танқидчилик ва адабиётшуносликка бериладиган йиллик мукофотини улуғ аллома, адабиётшунос олим, мунаққид ва адиб Абдурауф Фитрат номи билан аташни таклиф этди.

Филология фанлари номзоди **Нусратулла ЖУМАЕВ** маърузасини «Танқид ва адабиётшуносликда қайта қуриш эпкинлари ҳамда турғунлик асоратлари» деб номлабди. Ўтган йили нашр этилган адабий-танқидий китоблар докладчи нуқтаи назарининг тўғри эканини кўрсатиб турибди.

— 1989 йили жумҳуриятимиз танқид ва адабиётшунослиги соҳасида каттаю-кичик талай китоблар босилиб чиққан, — деди Н. Жумаев. — Бироқ сувдан кўтарилган ғалвирда қоладигани — янгича нуқтаи назар, янгича талқин, замон руҳи билан йўғрилган китоблар жуда кам.

О. Шарафиддиновнинг «Ҳақиқатга садоқат», И. Ҳаққуловнинг «Занжирбанд шер қошида», «Ёш гвардия» нашриётида чиққан «Камалак» адабий-танқидий мақолалар тўплами, С. Олимов ва А. Матёқубовнинг «Лермонтовнинг ўзбек таржимонлари», М. Содиқов, Н. Раҳмонов, Қ. Содиқов, Б. Тўхлиевнинг «Ўлмас обидалар», Р. Қўчқоровнинг «Истеъдод қадри» сингари китобларини ўтган йилнинг яхши китоблари деб айтиш мумкин.

Нега тадқиқот китоблар оз? Бу муаммо кўпчиликни ташвишлантирса керак. Илмий китобларни нашр этиш йўлида катта идоравий тўсиқлар бор. Қўлёзма нашриётга келиб етгунча кечадиган расмиятчиликлар муаллиф умрининг бир парчасини юлиб кетади. Нашриётларимизда «Ёш шоирнинг биринчи китоби», «Ёш ёзувчининг биринчи китоби», «Ёш мунаққиднинг биринчи китоби» сериялари жорий этилган, бироқ «Ёш олимнинг биринчи китоби» туркумини чиқариш ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмайди. Қизиқ, ёш олим ижодкор эмасми? Ҳолбуки, китоб чиқмагунча ёш тадқиқотчининг косаси оқармайди, унинг ижодий камолотига халал етади.

Бизда ғалати одат бор: илмий савияси ҳаминқадар китоблар зарҳал муқоваларда, чиройли нақшу нигор билан зийнатланган ҳолда (масалан, Умурзоқ Жуманазаровнинг китобларига ўхшаб) нашр этилади; «Ўлмас обидалар» сингари етук китоблар эса пала-партиш, нописандлик билан, устига устак нусха кўпайтириш дастгоҳида, кам нусхада (атиги 800 дона) босилади. Умуман республикамизда халтура, ўртамиёна китоблар кўп чиқиб кетмоқда.

Нурулла Аҳмедовнинг «Тарихий шахс талқини», Олимжон Жўраевнинг «Мажозий-дидактик талқинлар», Умурзоқ Ўлжабоевнинг «Ўзбек ҳарбий прозасида характер яратишнинг баъзи масалалари», Бухор Мамедовнинг «Муҳаббат ва садоқат достони» каби китоблари юзакилиги билан диққатни тортади. Бу китоблар танқид ва адабиётшунослигимиз ҳамон турғунлик даври асоратида эканидан далолатдир. Ҳамон халтуранинг қўли баланд. Умумий адабиётшунослик савиясидан 40-50 йил орқада қолган китоблар кўп. Шундай аҳвол давом этаётган бир пайтда чинакам истеъдод, ижод самараси бўлган китоблар ҳам борки, ана шулар истиқболга умид уйғотади.

Маърузалар юзасидан музокараларда **Раҳим ОТАЕВ, Ортиқбой АБДУЛЛАЕВ, Яшар ҚОСИМОВ, Нажмиддин КОМИЛОВ, Норбой ХУДОЙБЕРГАНОВ, Умарали НОРМАТОВ, Шаҳобиддин ОДИЛОВ, Ўктам ҲАКИМАЛИ, Раҳматулла ЗОКИРОВ** (китобхон), **Очил ТОҒАЕВ, Абдуқодир ҲАЙИТМЕТОВ, Барно ЭШПЎЛАТОВ, Матёқуб ҚЎШЖОНОВ, Тоҳир МАЛИК** сўзладилар. Очиғини айтиш керак, нотиқларнинг кўпчилиги, юмшоқ қилиб айтсак, «шахсий мулоҳазалар»ини изҳор этиш билан машғул бўлди, уларни ҳозирги танқид ва адабиётшунослигимиз муаммолари у қадар қизиқтиргани йўқ; бу адабиётчилар маърузаларда ўртага ташланган фикрларга ҳам муносабат билдирмадилар. Н. Комилов, У. Норматов, А. Ҳайитметов, Р. Зокиров, Б. Эшпўлатов, М. Қўшжонов сингари айрим нотиқлар бугунги адабий жараённинг муҳим масалалари юзасидан ўринли мулоҳазалар билдирдилар. Улар классик адабиётимиз муаммоларини алоҳида, кенг равишда муҳокама қилиш, адабиётимизнинг жаҳон, хусусан, қўшни Шарқ мамлакатлари билан алоқаларини ўрнатиш, эркин, ҳур фикр учун курашиш, методология, адиблар ибрати, аҳиллик, классик адабиётни нашр этадиган нашриёт ташкил қилиш, филологлар тайёрлаш ишини замон талаби даражасида уюштириш, адабиётда холислик сингари масалалар ҳақида фикр юритдилар.

АНЪАНАВИЙ АНЖУМАН

13 март куни ЎзФА Тил ва адабиёт институтида Ҳамза ижодини ўрганишга бағишланган XXVIII илмий анжуман бўлиб ўтди.

ЎзФА мухбир аъзоси С. Мамажонов анжуманни очиб, ҳамзашуносликда амалга оширилган ишлар ҳақида ахборот берди ва олдинда турган баъзи масалаларга тўхталди. У кишининг таъкидлашича, илгари унчалик эътибор берилмаган Ҳамза ва дин муаммоси, шу пайтгача деярли ўрганилмаган қўшиқлар тўпламлари, ахлоқ ҳақидаги фикрлари, мафкуравий томонига кўп эътибор берганимиздан изланишлардан четда қолган поэтика муаммолари, «Февраль инқилобига муносабат каби масалалар бугунги кунда долзарб аҳамият касб этди. Уларнинг ҳал қилиниши Ҳамза ижодини қайта идрок этишимизга ёрдам беради.

Хафиз Абдусаматовнинг Ҳамза ва Чўлпон мавзуидаги маърузаси ҳам кўпчиликда қизиқиш уйғотди. Илло, бўлтур «Ёшлик» журнали саҳифаларида эълон қилинган Сувон Мелиевнинг мақоласига адабиёт аҳли ҳамзашунослардан жавоб кутган эди. Бу маъруза илк жавоб бўлди десак хато бўлмас.

«Майсаранинг иши» комедиясининг таржимаси ҳақида Н. Владимирова маъруза қилди. Адабиётшунос Ғ. Мўминовнинг маърузаси шу дамгача Қўқон мухториятига бағишланган деб ҳисоблаб келинаётган «Туркистон мухторияти» шеъри аслида Февраль инқилобига бағишланганини ҳақида бўлди.

А. Жабборовнинг «Бой ила хизматчи» асарининг тикланган нусхаси ҳақидаги фикрлари янгича моҳиятга эгалиги билан диққатни тортади. Адабиётшунос олима М. Абдураҳмонова ҳам асарни қайта ишлаш катта меҳнатни талаб қилишини қайд этди.

М. НАМОЗОВ

ҲАҚИҚАТНИ АЙТАЙЛИК

Адабиётнинг ҳозиржавоб жанри бадиий мақоланавислик қайта қуриш йилларида улкан ижтимоий моҳият касб этди. Узоқ йиллик карахтликдан кўз очган бу жанр «касб қилиб олинган» юзакилик ва маддоҳлик қусурларидан халос бўла бошлади. У ижтимоий-маънавий ҳаётимизда кечаётган жараёнларда ўзининг муносиб ўрнини эгаллади.

6 март куни Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида бўлиб ўтган Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси бадиий мақоланавислик кенгашининг йиллик ҳисобот йиғилишида шу ҳақда сўз борди. Йиғилишни Ёзувчилар уюшмаси ҳайъатининг котиби, ёзувчи Тоҳир Малик очди. У ўз сўзида публицист ёзувчиларимизнинг фаоллиги ўтган йили Бўстонлиқни муҳофаза этиш, унинг мусаффо табиатини сақлаб қолишда муҳим аҳамиятга эга бўлганлигини таъкидлади. Бу борадаги адабий публицистик ижоди ва ижтимоий фаоллиги учун ёзувчи Дадахон Нурий Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмасининг Ойбек номидаги йиллик мукофотига сазовор бўлганлиги билан қутланди. Йиғилишда ёзувчи Дадахон Нурийга шу мукофот тантанали равишда топширилди.

Шундан сўнг ўтган йили яратилган публицистик асарлар хусусида бадиий мақоланавислик кенгаши раиси, филология фанлари доктори Очил Тоғаев маъруза қилди. Нотиқ ўтган йили публицистика соҳасида жумҳуриятимиз ёзувчилари баракали меҳнат қилганлигини, хусусан, Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Одил Ёқубовнинг марказий матбуот ва СССР халқ депутатларининг съездидаги чиқишлари халқимиз қалбидаги дардларни, кескин муаммоларни Иттифоқ ва умумжаҳон даражасида қўйиш йўлида катта қадам бўлганлигини таъкидлади. Пиримқул Қодиров, Муҳаммад Солиҳ, Шукрулло, Жамол Камол, Маҳкам Маҳмудов сингари кўплаб адибларимиз эса республикамиз ижтимоий-маънавий муаммоларига умумиттифоқ масалалари нуқтаи назаридан ёндашиб, халқимизнинг маънавий савиясини юксалтириш борасида катта хизмат қилдилар. Ўтган йили публицистика соҳасида эришилган ютуқлар фақат пахта якказироатчилиги ёки экология муаммоларини кескин равишда кун тартибига қўйишнинг ўзи билангина чегараланмайди. Ўтган йили кенг адабий-илмий жамоатчилик ҳам, публицист ёзувчиларимиз ҳам меҳнаткаш халқимизни узоқ йиллардан буён қийнаб келаётган тил тўғрисидаги ғоят муҳим масалани жумҳурият Олий Совети ва ҳукумати даражасида қўя олдилар. Давлат тили лойиҳалари ва қонунини яратиш, уни муҳокама қилишда, Қонуннинг қабул қилинишида умумхалқ саъй-ҳаракати, ёзувчиларимизнинг, публицистларимизнинг жонкуярлиги алоҳида қимматга эга бўлди. Бу муҳим ишда Мирза Кенжабоев, Муҳаммад Солиҳ, Муҳаммад Али, Ўткир Ҳошимов, Жамол Камол, Абдуқаҳҳор Иброҳимов сингари ўнлаб адибларимиз, кўпгина олимларимиз фаоллик кўрсатдилар. Бу саъй-ҳаракатлар натижаси давлат тили тўғрисидаги Қонуннинг қабул қилиниши билан тақдирланди.

Ўтган йили Фарғонада бўлиб ўтган қонли фожиалар ҳам публицистик чиқишларнинг мавзуига айланди. Лекин муайян сабабларга кўра бу борадаги бор ҳақиқат халққа бориб етмади. Марказий матбуот, хусусан, «Огонёк»даги бир ёқлама чиқишлар эса халқимизнинг ғазабини қайнатиш билан бирга, бошқа жумҳуриятларда бизнинг хокисор меҳнаткаш халқимизга нисбатан нотўғри тасаввурлар туғилишига олиб келди. Афсуски, бундай бир ёқлама чиқишларга ўз пайтида зарба беришга муваффақ бўла олмадик.

Ўтган йили тарих ва маданий меросга муносабат, тарихий ҳақиқатни ойдинлаштириш юзасидан ҳам катта ишлар қилинди. Бўрибой Аҳмедов, Бегали Қосимов, Ҳайдарбек Бобобеков, Тоҳир Қаҳҳор ва бошқа ижодкорларнинг бу борадаги хизматлари таҳсинга сазовордир. Марҳум ёзувчимиз Ҳабибулла Қодирийнинг «Абдулла Қодирийнинг сўнгги кунлари» публицистик қиссаси эса 37-йилги қора кунларни фош этишда, халқимизнинг севимли ёзувчисига нисбатан уюштирилган игво ва фисқу фасодларнинг эгаларини халққа ошкор этишда муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Бироқ, ҳисобот йиғилишида таъкидлаб ўтилганидек, ҳали ҳам кўп масалаларда ҳақ сўз камёб бўлиб турибди. Аввалги йилларда «пахта иши», «ўзбеклар иши» сингари уйдирмалар тўқиб чиқарилганидай, оддий меҳнаткашларга «экстремист» ёрлиғини тақашга уриниш ҳам сезилиб қолди. Ҳар доим бўлганидек, бунда ҳам марказий матбуотнинг устомон ва қитмирликда устаси фаранг мухбирлари қўли баланд келди. Бундай қинғир сўз ўз қилмишини қилди. Ўзбекларга нисбатан шаклланиб қолган янглиш тасаввурлар ҳарбий қисмлардаги вазиятни носоғлом қилиб қўйди. 430 дан ортиқ ўзбек йигитларининг уйига тобут бўлиб қайтганлиги, қанчадан-қанча йигитлар калтакланиб, хизматдан уйларига қочиб келишга мажбур бўлганлиги бунинг далилидир.

Йиғилишда сўзга чиққан Ш. Каримов, М. Пирматов, Ж. Камол, А. Иброҳимов, М. Али, М. Самадов, Қ. Йўлдошев, Ҳ. Олимжонов, М. Абдуллаев, А. Эгамназаров, С. Умиров, Ғ. Ғафуров, Х. Саидов, А. Юнусов, Ҳ. Бобобеков, Ш. Холмуродов ва бошқа ижодкорлар халқимизни тўлқинлантириб турган муҳим масалалар ҳақида фикр юритдилар. Ўзбекистон марказий газеталарининг ҳар бир жумҳуриятда ўз мухбири бўлиши зарурлиги айтилди.

Бадиий мақоланавислик кенгашининг режалари ва навбатдаги вазифалари ҳам муҳокама қилинди. Кенгашнинг янги аъзолари сайланди.

ОЗАРБОЙЖОН ТИЛИДА

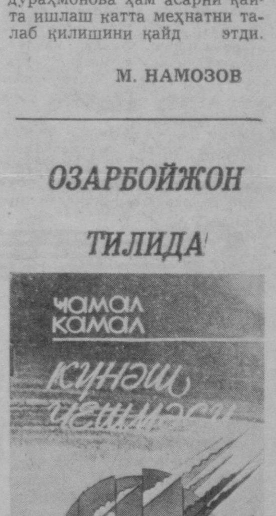

Таниқли шоир Жамол Камолнинг шеърлари мамлакатимизнинг турли халқлари тилларига таржима қилинган. Яқинда Бокудаги «Ёзувчи» нашриёти унинг шеърлар ва достонлар тўпламини озарбойжон тилида босмадан чиқарди. «Қуёш чашмаси» деб номланган бу тўпламга Озарбойжон ССР халқ шоири, олим Бахтиёр Ваҳобзода сўзбоши ёзган. «Таъсирли ўзбек шеъриятининг кўркамли намояндаси Жамол Камолнинг шеърларини ҳам оригиналда, ҳам рус матбуотидан катта ҳавас ва мамнуният билан ўқиганман, бир қисмини тилимизга таржима қилганман. Унинг шеърлари ҳамиша менинг қалбимда акс садо уйғотади. Чунки бу шеърларда ўз ҳиссиётимни, фикр ва туйғуларимни топдим», деб ёзади сўзбоши муаллифи.

Китобдан жой олган асарларни Бахтиёр Ваҳобзода, Халил Ризо, Аҳад Мухтор таржима қилган.

Мусаввирлар Н. Алиакбаров ва И. Нуралиев китобга безаклар ишлаган. Тўпламга С. Мустафоев муҳаррирлик қилган.

ЎЗБЕК МАДАНИЯТИ МАРКАЗИ

Қардош Қозоғистоннинг Чимкент вилоятидаги Сайрам райони аҳолисининг асосий қисмини ўзбеклар ташкил этади. Ўтган якшанба куни район марказидаги маданият уйи эрта тонгдан бошлаб, карнай-сурнайлар билан кўпчиликни бу ерда ташкил этилаётган ўзбек маданияти марказига чорлади. Маданият маркази очилишига бағишланган қурултойга районнинг Қорабулоқ, Манкент, Сайрам каби ўнлаб қишлоқларидан вакиллар ташриф буюришди. Унда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасидан таклиф этилган бир гуруҳ адиблар ҳам меҳмон сифатида иштирок этдилар.

Қурултойда сўзга чиққан сайрамлик Н. Мирхолдоров, Ирисмат Сарварий, ўқитувчи Турсуной Худойберганова, Манкент мачити имоми Маърифхон Иристой, Сайрам район ижроия комитетининг раиси Зикрилла Убайдуллаев ва бошқалар кўп йиллардан буён йиғилиб қолган муаммолар, ўзбек маданиятини тарғиб этиш, икки халқ ўртасидаги дўстлик алоқаларини мустаҳкамлаш, райондаги маданий обидаларни асраб-авайлаш хусусидаги кўпгина масалалар ҳақида фикр юритдилар. Чунончи, районда истиқомат қилувчи ўзбек миллатига мансуб кишиларни ўзбек тилидаги китоб ва дарсликлар билан таъминлаш соҳасидаги муаммоларни ҳал этиш зарурлигини айтилди. Чимкент вилоятида 300 мингдан ортиқ ўзбеклар яшаётганига қарамай ҳанузгача ўзбек театри, ўзбек тилидаги вилоят газетаси йўқлиги, шунингдек, Чимкент педагогика институтида ўзбек тили бўйича фаннинг турли соҳаларида мутахассислар тайёрловчи биронта факультет очилмаганлиги куюнчаклик билан ўртага ташланди.

Ўзбек маданияти маркази очилишига бағишланган ана шу анжуманда ёзувчи Саъдулла Сиёев, шоир Мирпўлат Мирзаев, танқидчи Раҳимжон Отаев, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси бўлим мудири Мурод Абдуллаев бундан буён йўлга қўйилажак маданий-маърифий алоқалар, ўтказилажак тадбирлар ҳақида сўзладилар.

Москвада таржимонлар йиғини

Яқинда Москвадаги Марказий адабиётчилар уйида Иттифоқ Ёзувчилар уюшмаси бадиий таржима кенгашининг ташаббуси билан таржимонларнинг умумиттифоқ тўртинчи кенгаши бўлиб ўтди. Совет Иттифоқи Ёзувчилар уюшмасининг биринчи котиби В. Карпов кенгаш қатнашчиларини табриклаб, бадиий таржима усталари фаолияти жаҳон меросини ўзлаштиришда, янги номлар ва бутун-бутун адабий қатламларни кашф этишда, кўпмиллатли мамлакатимиз адабиётини бойитишда юксак байналмилал вазифани адо этишда муҳим ва қудратли восита бўлганлигини алоҳида уқтирди.

Кенгашда бадиий таржима муаммолари, таржимон ҳуқуқлари ва ноширлик масъулияти, таржима танқиди, таржимон кадрлар тайёрлаш йўриқлари каби кўплаб долзарб масалалар муҳокама қилинди. Анжуманда Совет Иттифоқи Ёзувчилар уюшмаси таржима кенгаши номидан Э. Ананишвили (Москва) «Қайта қуриш даврида бадиий таржима» мавзуида маъруза қилди. Кенгаш қатнашчилари КПСС МК ва СССР Министрлар Советининг «Халқлар дўстлиги» нашриётини ташкил этиш ҳақидаги қарорини хурсандчилик билан кутиб олдилар ва бу нашриёт барча миллий жумҳуриятларда яратилаётган энг яхши асарлар билан Иттифоқ ва жаҳон китобхонини таништиришига умид билдирдилар. Йиғилиш қатнашчилари Озарбойжон, Грузия, Қозоғистон, Ўзбекистон ва Молдавияда Бадиий таржима марказлари тузилганлигини мамнуният билан қабул қилдилар. Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби, профессор С. Н. Иванов (Ленинград) Совет Иттифоқидаги ҳар еттинчи фуқаро туркий тил эгаси бўлиб, таржимонлар улар олдида кўп жиҳатдан қарздорлиги, туркий адабиёт ўн асрлик ёзма анъаналарига эга, турк эпослари бошқа барча адабиётлар эпосларига нисбатан кўплиги, бироқ улар профессионал таржима қилинмаганлиги ҳақида куюниб гапирди.

1991 йилда тараққийпарвар инсоният Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллигини нишонлайди. Унинг ғазалларининг атиги тўртдан бири русчага ўгирилган, холос, бу таржималарнинг аксарияти танқидга лойиқ. Алишер Навоийнинг ҳар бир байти афоризмдир. Суфийлик рамзлари кўпмаъноли эканлигини назарда тутсак, уларни таржима қилиш катта иқтидор ва маҳоратни талаб қилади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси қошидаги Бадиий таржима ва адабий алоқалар марказининг илк одимлари ва истиқбол режалари ҳақида марказ ходими Йўлдош Пардаев сўзлади. У марказ ташкил этилгандан кейинги қисқа муддат ичида ўзбек адабиёти таржимонларининг халқаро учрашуви ўтказилганлиги, турли жумҳуриятдаги марказлар билан алоқа ўрнатилгани ўз даврий нашр органи «Ер юзи» журналини чиқариш ижобий ҳал бўлиш арафасида эканини айтди.

Самарқанд Давлат дорилфунуни доценти М. Холбековнинг чиқиши ўзбек адабиётининг хорижий тилларга таржимаси ва хорижий тиллардан бевосита ўзбек тилига таржима муаммоларига бағишланди.

Андижонлик таржимашунос Комил Жўраевнинг маърузаси ўзбек классик шеъриятининг русчага таржималари, Л. Пеньковский, С. Липкин, С. Н. Иванов каби атоқли таржимонлар маҳоратига бағишланди. Шоир ва таржимон Ҳамид Исмоилов ғазал таржимаси ҳақидаги ўз нуқтаи-назарлари билан ўртоқлашди. У асл нусхадаги ғазал шавқидан баҳраманд бўлган шеърхоннинг русчага ўгирилгандан кўнгли тўлмаслиги, қониқмаслиги сабабларини изоҳлаб, бу таржимоннинг нафақат жанр хусусиятини англамаслиги, шунингдек, тил хусусиятлари, сўзларнинг жойлашиши — структураси билан боғлиқлигини, буни таржимонлар ҳамма вақт ҳам инобатга олавермасликларини қайд этди.

Кенгаш кунларидан бирида ўзбек адабиётининг дўсти — Александр Наумовнинг ижодий кечаси бўлди. Буни ўзбек шеърияти кечаси, дейилса, муболаға бўлмас. Чунки А. Наумов 40 йил мобайнида ўзбек адабиётидан қилган таржималарининг энг саралари шу оқшом жаранглади. Ижодий кечада адабиётшунос, «Литературная учеба» журнали ходимаси Лола Содиқова таржимоннинг ижодий йўли ҳақида мухтасар маъруза қилди. Кечани Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, таниқли шоира Римма Казакова бошқарди.

Амалий ва манфаатдорлик руҳида ўтган таржимонларнинг IV Бутуниттифоқ кенгаши истиқбол режалари бўйича аниқ қарорлар қабул қилди.

Шавкат КАРИМОВ

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ»

Журналнинг 3-сони Наврўзи олам арафасида муштарийлар қўлига тегади. Шу муносабат билан Усмон Қорабоевнинг халқимизнинг байрамлари, ўзига хос удумлари ҳақида ҳикоя қилувчи «Умримизнинг қувноқ онлари» мақоласи эълон қилинган.

Аёл қалби... У дунё ташвишлари билан ухлаб, шу ташвишлар билан уйғонади. Муҳтарама Улуғова, Мақсуда Эргашева, Замира Рўзиева шеърлари бедор юракларнинг, уйқусиз кечаларнинг бадалига дунёга келгандек туюлади.

Ёзувчи Шойим Бўтаевнинг «Шамол уйини» қиссаси қишлоқларимиз ҳақида ҳикоя қилади.

Бу сонда Ёқутхоннинг «Нурли кунлар сояси», Жамила Эргашеванинг «Ойжамол», Ҳуснинисо Аҳмедованинг «Буви» ҳикоялари билан ҳам танишасиз.

Маматқул Ҳазратқуловнинг «Эшиклар очиқ» қиссасининг давоми, Ўткир Ҳошимовнинг «Ўзбек иши» ҳикояси эълон қилинган. Азиз Абдураззоқ ўзининг «Босқин яроғлар синди» мақоласида Мақсуд Шайхзода ҳақидаги хотиралари билан ўртоқлашган.

Анъанавий навоийхонлик рукунини олим Нажмиддин Комилов давом эттириб, ҳазратнинг «Аҳд қилдим: ишқ лафзин тилга мазкур этмайин» деб бошланувчи ғазалини шарҳлаб берган.

«Қайта қуриш ва тарихий мерос» рукунида профессор Алибек Рустамов ва муфти Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф сўзбошиларидан сўнг Қуръоннинг «Фотиҳа» ҳамда «Бақара» суралари билан танишасиз.

Шунингдек, бу сонда Фозила Сулаймонованинг «Юлдузлардай сочилмиш тарих», Аркадий Марнинг «Келажак олдида масъулмиз», Зиё Бунёдовнинг «Ўрта Осиё мироблариннг суди» мақолаларини ўқийсиз. Озод Шарафиддинов, Сирожиддин Аҳмедов, Салоҳиддин Мамажоновнинг адабий-танқидий мақолалари ҳам шу сондан ўрин олган.

Ю. АБДУЛЛАЕВ

МУСИҚА ҲАФТАЛИГИ

Март ойининг бошида мамлакатимиз бўйлаб Бутуниттифоқ мусиқа ҳафталиги бўлиб ўтди. Унда кўплаб ёшлар ўз иқтидорларини намойиш этдилар. Жумладан, жумҳуриятимиз пойтахтида ҳам бу анжуманга ўттиз санъат ва мусиқа мактабларининг ўқувчилари қатнашдилар.

Мусиқа ҳафталигининг ёпилиш маросими М. Ашрафий номидаги 11-болалар мусиқа мактабида бўлди. 6-болалар мусиқа мактабининг дуторчилар ансамбли ўзбек халқ куйи «Кўнгил гулдастаси»ни (раҳбари М. Ҳакимжонова), 29-мактабнинг 5-синф ўқувчиси Ҳ. Тўраев Уста Олим Комиловнинг «Занг» куйини, 11-мактабнинг 5-синф ўқувчиси, М. Қориёқубов номидаги жумҳурият ёш созандалари конкурсининг лауреати Ж. Турдиев О. Холмуҳамедовнинг «Рақс» куйини (ўқитувчиси Ж. Усмонов) маҳорат билан ижро этдилар. Бошқа ўқувчиларнинг ҳам чиқишлари уларнинг санъатни мукаммал эгаллаш учун жиддий ҳаракат қилаётганликларидан далолат берди.

БИЛДИРИШ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси қошидаги «Адолат» комиссиясининг ўзбек совет адабиёти асосчиларидан бири, атоқли адиб ва олим Абдурауф ФИТРАТнинг адабий ва илмий меросини ўрганишга бағишланган илмий анжумани ўтказилади.

Илмий анжуман 1990 йил 19 март эрталаб соат 10 да Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида (Пушкин кўчаси, 1-уй) бошланади.

Барча қизиққан ўртоқлар таклиф этилади.

Марказий нашрларда

«ЛИТЕРАТУРНАЯ ГАЗЕТА»

Газетанинг шу йил 28 февраль сонида таниқли адабиётшунос олим Озод Шарафиддиновнинг «Узилган занжир» сарлавҳали мақоласи эълон қилинган. Мақола машъум 37-йилги қатағон қурбони улуғ ўзбек адиби Абдулла Қодирий ҳақида. «Абдулла Қодирий 1939 йил 4 октябрь куни отилган. Унинг устидан «суд» эса... 5 октябрь куни бўлиб ўтади. Мана, ўша йилларга хос ғайриқонуний ваҳшийликларнинг яна бир далили», деб ёзади олим. Саҳифада Абдулла Қодирий сурати ҳам берилган.

«НАВРЎЗНОМА»

«Меҳнат» нашриёти Умар Хайёмнинг «Наврўзнома» рисоласини олтмиш минг нусхада чоп этди. Буюк мутафаккир Умар Хайёмни рубоийнавис шоир сифатида бутун дунё билади. Унинг «Наврўзнома» асари узоқ тарихимиздан, Наврўз байрамининг келиб чиқишидан, шунга боғлиқ аждодларимизнинг урф-одатларидан ҳикоя қилади.

Ушбу рисола «Нур» ижодий ишлаб чиқариш бирлашмасининг буюртмаси асосида нашр этилган. Таржимон Урфон Отажонов. Филология фанлари номзоди Асрор Самаднинг «Умар Хайём Наврўзни муборакбод этади» сарлавҳали кириш сўзида аллома ҳақида ва унинг асари борасида мухтасар маълумот берилган. Мажмуада «Наврўзнома»дан ташқари шоир рубоийларидан намуналар ҳам берилган. Рубоийлар «Наврўзнома» руҳига мос тарзда танланган. Рисола бир қадар кенг изоҳлар билан ҳам таъминланган.

Ўйлаймизки, бу китобнинг Наврўз арафасида чоп этилгани «Меҳнат» нашриёти ходимларининг юртдошларимизга муносиб совғасидир.

Р. МИРЗАЕВ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ва СССР Адабиёт жамғармасининг Ўзбекистон бўлими СССР Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси Қамчибек Кенжага отаси

Кенжабой УМРЗОҚОВ

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қиладилар.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси редакциясига!

Шу йил 3 март куни Паркент районн аҳолиси билан ички қўшин аскарлари ва милиция ходимлари ўртасида қонли тўқнашув юз берди. Бу ҳақда марказий ва айрим жумҳурият матбуот органлари томонидан берилган хабарлар бирёқлама ва нохолис бўлганлиги районнинг кўп минг сонли ва кўп миллатли аҳолисини беҳад ғазаблантирмоқда. Ҳатто айрим мухбирлар воқеа содир бўлган жойга келмасдан, одамлар билан учрашмасдан ёлғон маълумотларни тарқатишгача бориб етдилар. Меҳнаткаш халқ шаънига маломат ёғдирувчи бундай кимсаларни судга беришга қарор қилдик.

Фожиа сабабларини ҳар томонлама ўрганиш мақсадида район ижроия комитети қошида махсус жамоатчилик комиссияси тузилди. Паркентда юз берган қонли фожиа билан боғлиқ тафсилотларни аниқлаш ва ҳалол ёритиш учун ўз вакилингизни юборишларингизни илтимос қиламиз. Редакция ходимлари бевосита воқеа содир бўлган жойдаги гувоҳлар, қонли тўқнашув иштирокчилари, ярадорлар, жамоатчилик комиссияси аъзолари билан учрашиб, уларнинг қўлидаги ҳужжатлар ва ашёвий далиллар билан танишгачгина, холис фикрга келиш зарур, деб биламиз.

Жамоатчилик комиссияси аъзолари: Олимов, Ҳасанов, Нишонбоев, Ҳожиматов ва бошқалар, Жами 20 имзо.

БУЙРУҚ БЕРГАН КИМ?

ПАРКЕНТ ВОҚЕАЛАРИ ХУСУСИДА

ЎЗБЕКИСТОНДА яна қон тўкилди. Қўқондаги шаҳидларнинг гўри совумай туриб тўрт йигитдан айрилдик...

Паркентда мотам. Оналар кўк кийди. Тожиқул Алматовнинг тўрт етими чирқираб қолди.

Халқ кўксини алам ўртайди. Қарияларнинг қовоғи солиқ, болаларнинг кўзлари жовдирайди, келинлик либосини кийишга улгурмаган лобар қизларнинг дийдаси тўла ёш.

Милиция биноси батамом ёниб кетган. Фожиа юз берган сой бўйи бўм-бўш. Бу жой болаларнинг севимли сайлгоҳи эди. Қош қорайгунча қувламачоқ ўйнашарди. Ҳозир у ерга ҳеч ким бормайди. Сой бўйида одам ўлди.

Хўш, Паркентда нима юз берди? Учинчи мартдан бери редакция телефонлари тинимсиз жиринглайди. Адабий жамоатчилик, Паркент аҳли «Адабиёт» газетаси нега жим, ҳақ сўзни айтинглар, бўлган ишни бўлганича ёзинглар», деб ҳақли равишда талаб қилмоқда. Жумҳуриятимизнинг бошқа шаҳар ва вилоятларидан ҳам шу мазмунда қўнғироқлар бўлиб турибди. Биз оқсоқоллар, муаллимлар, ишчилар, ҳуқуқшунослар, талабалар, қаламкашлар, шифокорлар, беморлар, раҳбарлар, колхозчилар билан суҳбатлашдик. Халқ комиссияси аъзолари тўплаётган ҳужжатлар билан танишдик. Кўз ўнгимизда зоҳиран ваҳшиёна, ботинан сир-асрор тўла мудҳиш бир манзара намоён бўлди.

... 3 март. Шанба. Шаҳар одатдагидек гавжум. Паркентнинг етти кентидан келган одамлар шаҳарни тўлдириб, марказ орқали ҳар томон йўналади. Биров бозорга йўрғалайди, биров касалхонага, биров ишга ошиқади, биров ўқишга. Соат ўнларда катта кўча бўйида ҳаммомга етмай бир тўп одам тўпланиб қолди. Одамларнинг феъли маълум, тўртта киши йиғилган ерга, нима гап экан, деб бешинчиси ҳам келади. Халқни бир ерга жам қилган нарса — тепада, район партия қўмитаси биноси олдида турган оқ қалқонли, дубулға кийган аскарлар эди. Паркент аҳли умри бино бўлиб бунақа «темиртан»ларни кўрмаган эди. Хўш, райком биноси олдида аскарлар нима қилиб турибди?

Район касалхонаси жарроҳлик бўлими мудири Собит Икромов: — Эрталабданоқ ҳамма ёқ милиционер ва аскарларга тўлиб кетди. Нима гап, деб сўрасак «профилактика» дейишди.

Шу тариқа шивир-шивир, миш-миш кучайди. Ўтган-кетган тўхтаб, халққа халқ қўшилди. 50—60 чоғли одам йиғилиб қолди. Тепадаги аскар йигитлар шуни кутиб тургандек, бирдан пастга туша бошлади. Уларни Паркентнинг қадрдон милиция ходимлари бошлаб келарди. Кимдир алҳазар, дегандек жўнаб қолди. Кўпчилик тарқалмади. Аскарлар қайга бораркан, дегандек, ҳайратланиб уларга қараб туришди. Бекорчига текин томоша керак эди.

— Аскарлар саф тортиб, кўча бетини эгаллашди, — дейди Тошкентдаги 2-вагон депоси ишчиси Тоҳир Минаваров. — Олдинга милиция подполковниги чиқди. Қўлига мегафон олди.

— Халойиқ! Дарҳол тарқалинглар! — деди дўқ уриб. — Уч минут вақт бераман, яхшиликча тарқалмасанглар, аяймиз!

Одамлар, «Биз бу кишига нима ёмонлик қилдик, индамай бир ерда турибмиз-ку, дегандек елка қисдилар. Бир неча киши тўпдан чиқиб кета бошлади. Шу пайт подполковник, «бир, икки уч!» — дедию ортига ўгирилди, елкасидан нафас олиб, ҳужумга шай бўлиб турган ҳарбий офицерга им қоқди. Офицер қўлини чулғади, «Олға!» деб бақирди. Аскарлар резина калтакларини кўтариб, халқ устига ташланди. Ёш демай, қари демай, ёппасига савалай кетди. Уларнинг важоҳати ёмон эди...

Одамлар сой томонга қочди. Аскарлар ҳамон бостириб келар, тик турганларни аёвсиз урар, йиқилиб ётганларни тепиб ўтарди. Милиция ходимлари эса қочолмай қолганларни пешма-пеш машинага тиқиб, ҳибсга жўнатиб туришибди.

— Оломон чекиниб, сой бўйига етди, — дейди Паркент шаҳар ижроқўми раиси Солижон Тўйчиев. — Уларни бу ерга урҳо-ур қилиб тақашганидан сўнг ёшлар қўлига тош олди. Шунда мен қўлимни кўтариб одамлар олдига бордим: «Тошни ташланглар, улар қуролланган» деб ёшларни тинчлантириб, аскарлар томонга келаётсам, ўқ отилиб қолди. Улгуролмадим...

Аскарлар «Қуролга қарши — қурол!» дегандек, автоматга қўл чўздилар. Дастлабки ўқ Мирсоли Миртурсуновни йиқитди. У оҳ дейишга улгурмади. Ўқ эндигина йигирма олтига қадам қўйган йигитнинг миясини тешиб ўтган эди.

Ўқ товушини эшитиб, чор атрофдан одамлар югуриб кела бошлади. Халқ ўзини ҳимоя қилишга ўтди. Энди қочиш навбати аскарларга келди. Улар чекина-чекина райком биносига, сўнгра янги тушган универмаг ичига кириб яшириндилар. Ҳақоратга чидамаган халқ райком биноси томон кўтарилди. Тинч аҳолига ўқ отган қонхўрлар сардорини талаб қилди. Жавоб бўлмади. Жавоб ўрнига эшик-тешикдан ўқталган автоматлар кўринди. Одамлар бир неча ойнани уриб синдириб, изига қайтди. Шу ур-сурда сўқоқлик Тожиқул Алматов ҳам ўққа учди.

Мелисахона рўпарасига, тикув фабрикаси дарвозасига баҳайбат БТРни кўндаланг қилиб қўйдилар. У ўқтин-ўқтин осмонга ўт очиб, фабрикада ишлаётган аёлларнинг, боғчадаги болаларнинг ўтакасини ёриб турди.

Халқ мелисахона олдига тўпланди. Бекорга калтак еб, яна ҳибсга тушган фарзандларини талаб қилди. Ички ишлар ходимлари ўз фуқаросининг олдига чиқиб, одамга ўхшаб гаплашиш ўрнига хона-ма-хона бекиниб олдилар. Бу ҳам камлик қилгандай, гоҳо деразадан ўқ узиб, битта-яримтани ярадор қилиб туришди. Табиийки, бунақа пайтда халқнинг қони қайнайди. Қўриқчиларнинг номардлигидан, зўрликдан, ҳақоратдан сийнаси чок бўлган оломон мелисахонага ўт қўйди. Биз бу ишни оқламоқчи эмасмиз, зулмнинг дояси зулм, деган кўҳна нақлни эслатмоқчимиз, холос.

Осмонда ҳарбий вертолёт пайдо бўлди. Бу Паркентдаги «исён»ни бостириш учун юборилган қўшимча куч эди. Ҳавода дағдаға қилиб, кўздан ёш оқизувчи сертутун портлагичлар учди.

«Тартиб» ўрнатувчилар шунчалик қизишиб кетишган эдики, ҳатто кўчама-кўча юриб, «боши бузуқларни» излай бошлашди. Уларнинг наздида ҳар бурчакда бир «экстремист» бекиниб тургандек эди. Бўлмаса, Музаффар Ҳамидовнинг ўлимини қандай изоҳлаш мумкин? Уни уйининг ёнида отиб кетдилар. Ҳамидовнинг уйи қайдаю мелисахона қайда! Ораси бир чақиримдан ортиқ.

Шу ерда ўринли бир савол туғилади. Район раҳбарлари қаерда эди? Улар фожианинг олдини олишолмадими? Район раҳбарлари жунбушга келган оломоннинг ичида эди. Эркин Рўзматов бир кунгина аввал район ижроия қўмитасига раис этиб сайланган эди. У киши «ҳай-ҳайлаб» халққа пешвоз чиқди, ёшларни тинчитишга уринди, гоҳо аламдийда одамлар тўдасини тўсиб, гоҳо ҳарбийлар билан тиллашиб, фожиа ўчоғини сўндиришга уринди. Шаҳар ижроия қўмитаси раиси Солижон Тўйчиев ҳам ғазабнок оломон билан тиккама-тикка гаплашди. Оқсоқоллар, район фаоллари, муаллимлар, Паркентнинг нуфузли кишилари халқ талабини эшитиб, уларни осойишталикка чорлади.

Хўш, район партия комитетининг биринчи котиби-чи? У йўқмиди? Бор эди. Пастда ўнлаб одам ярадор бўлиб, шаҳидларнинг қони тўкилиб ётганда Исмоил Салимов тепада, ўз кабинетида ўтирарди. Эҳтимол, у хотиржам ўтирмагандир, эҳтимол воқеанинг боришини кузатиб, ғалаённинг тинчишини кутиб тургандир? Ёки халқ олдига тушгани чўчигандир? Ақл бовар қилмайдиган ҳолат! Бу ёқда 84 минг аҳолининг тақдири ҳал бўлаётган бўлса-ю, райкомнинг биринчи котиби халқ олдига отланиш ўрнига кабинетидан чиқишни ўзига лозим кўрмаса! Ахир, уни паркентликлар яқиндагина жумҳурият халқ депутатлигига сайлаган эдилар.

...НИҲОЯТ, БИРИНЧИ котиб журъат қилиб, оломон олдига келди. Бироқ энди кеч бўлган эди. Мелисахона ёнган, аскарларни олиб келган автобуслар ёқилган, ўладиганлар ўлиб, ярадорлар сони ўттизга яқинлашиб қолган эди. Тушдан кейин халқ бироз тинчиди. Жумҳурият ҳамда вилоят раҳбарлари кўмагида қўшин олиб чиқиб кетилди. Неча кундирки, Паркентда осойишталик ҳукмрон. Шаҳарда битта ҳам милиционер зоти кўринмайди. Районни халқнинг ўзи бошқармоқда. Халқнинг ишончли, нуфузли фарзандларидан иборат комиссия ишлаб турибди. Унга янги сайланган райкомнинг биринчи котиби Эркин Рўзматов раҳбарлик қилаяпти. Халқ орасидан чиққан кўнгилли посбонлар кўчаларни, дўконларни, банк, идора, касалхона, боғча, мактаб каби жамоат мулкини туну кун қўриқлаб турибдилар. Ўтган кунлар ичида биронта тартибсизлик, безорилик, ўғирлик рўй бермади. Паркент халқи ориятли, меҳнаткаш халқ. Сабрли, инсофли. Шунинг учун ҳукумат раҳбарларини ишонтирди. Ўз районимиз шаънини ўзимиз ҳимоя қиламиз, бошимизда калтак ўйнатиб, милтиқ ўқталиш шарт эмас, дедилар. Сўзларининг устидан чиқишди.

Паркент сойи икки кун лойқаланиб, яна тингандек бўлди. Келинг, биз ҳам (олий мартабалик носиҳларимиз айтмоқчи!) эҳтиросга берилмай, бир мулоҳаза қилиб кўрайлик. Фожианинг олдини олиш мумкинмиди? Мумкин эди. Ҳамма балонинг бошини месхети туркларига олиб бориб тақашади. Тўғри, «Кумушкон» санаторийсига олти юзга яқин турк жойлаштирилган эди. Бироқ уларга ҳеч ким тегмади.

— Месхети туркларидан бирор киши бизга тиббий ёрдам сўраб мурожаат қилгани йўқ — дейди район шифохонаси бўлим мудири Собит Икромов.

Паркентликлар сабр қилди. Вақти-соати билан олиб кетишар, деб ўйлашди. Турклар шаҳарга тушиб, дўконларда савдо қилар, Паркентни бемалол айланиб юрарди. Ҳеч ким уларга озор бермади-ку! Ҳатто ўша тўс-тўполон куни туркларни жунбушга келган халқ орасидан намойишкорона олиб ўтишганда ҳам на бир ёмон сўз айтилди, на ёнғоқдек тош отилди. Бу гапимизни истаган паркентлик тасдиқлаши мумкин.

Хўш, шундай экан, ички қўшин аскарлари ва милиция қўшимча кучлари Паркентга нима мақсадда олиб келинди. Бунга ким буйруқ берди? Халқ мана шуни билишни истайди.

Улуғ Ватан уруши ногирони Арслон Азимхўжаев:

— Мен икки марта мелисалар олдига бориб, бу қуролланган аскарларни ким бошлаб келди, олиб кетинглар, дедим. Лекин улар қулоқ осмадилар. Ўша куни ҳалок бўлган милиция ходими аввал ўт ичида қолиб, сўнгра ўзини иккинчи қаватдан пастга ташлади. У отган ўқлардан одамлар яраланиб, бир йигит нобуд бўлгани учун ҳам аяб ўтирмадилар.

Паркент шаҳар ижроқўми раиси Солижон Тўйчиев:

— Одамлар умуман мажлис ўтказиш учун йиғилишмаган эди. Митинг ўтказиш ҳақида район ва шаҳар ижроқўмларига бирорта ариза тушгани йўқ. Бунга ҳаракат ҳам бўлгани йўқ. Мен қонли фожиалар рўй берган жойда эдим. Шу нарса ажабланарлики, митинг ўтказиладиган жой бошқа, одамлар отилган, калтакланган жой бошқа. Ҳайронмиз...

Биз Паркент район касалхонасида ётган ярадорлар билан ҳам суҳбатлашдик.

Нишонбой Хабиев, «Навбаҳор» совхози ишчиси: — Ўша куни Паркентнинг марказий кўчасидан туғруқхонага, кўзи ёриган аёлимни кўргани ўтаётганимда ўқ тегди.

Миркомил Собиров: — Ўша кўчадан касалхонада ётган отамга овқат олиб ўтаётганимда ярадор бўлдим.

Фахриддин Эрматов (ўқитувчи): — Ёнаётган бино ичидан отилган ўқ сонимдан тешиб ўтиб кетди...

Ҳа, ўша куни 24 киши милиция ва ички қўшин аскарлари отган ўқлардан яраланди. Дастлабки куни улардан уч киши ҳаётдан кўз юмган эди. Етти кундан сўнг оғир яраланган ўсмирлардан яна бири — 16 ёшли Зуҳриддин Эшматов ҳам касалхонада жон берди. Шифокорлар яна 20 дан ортиқ йигитнинг ҳаёти учун курашмоқда. Улар орасида енгил жароҳат олганлар ҳам, таёқлар зарбидан ер тишлаганлар ҳам, ҳаёти қил устида турганлар ҳам бор. Ҳа, шундай, тўппончалар, автоматлардан отилган ўқлар бу йигитларнинг оёқ ва қўлларига тегди. Аммо халқнинг нафрати ўқ узганларнинг юрагига тегишига шубҳа йўқ.

Паркент аҳли район партия комитетидан, хусусан унинг биринчи котиби И. Салимовдан қаттиқ хафа. Ахир, бир кун олдин, 2 мартда Паркент четига юздан ортиқ жанговар аскарлар олиб келиниб, ҳунар-техника билим юртига жойлаштирилганидан у хабардор эди-ку? Ўша куни райсоветнинг сессияси бўлди. Аммо И. Салимов сессия иштирокчиларига ёки бюро аъзоларига буни бир оғиз билдириб қўймади. Бюро аъзолари хабар топганларида саҳар кўчага чиқишмасмиди, аскарларнинг олдини тўсиб, халқни ўлимдан, жароҳатдан ва энг хунуги, узоқ йиллик бадномликдан асраб қолишмасмиди?

Муваққат халқ вакиллари комиссияси аъзоси, район газетаси муҳаррири Маҳмуджон Тоиров дардчил, аммо тўғри бир гап айтди. «Ўзбекистоннинг сувини ичиб, нонини еб катта бўлган баъзи қаламкаш «дўстларимиз» яна ёлғон-яшиқ нарсаларни ёзиб, ўзбекларни бутун дунёга ёмонотлиқ қилишмоқда. Уларга ҳай, дейдиган одам йўқми?!»

Ҳақ гап. Марказий матбуот, марказий радио, телевидение ходимлари тағин жамоатчиликка уйдирма тарқатди. Биз эса, тақдирга тан бериб, тағин миқ этолмай турибмиз. Паркентда митинг бўлганмиш. Қанақа митинг? 40-50 киши йўл бўйида тўпланиб, умрида кўрмаган совутлик аскарларни томоша қилса — шу митингми? Митинг бўлса, нега шаҳар ижроия қўмитаси, бошқа мутасаддилар билишмайди?

Телефон симлари узилиб, симёғочлар қулатилган эмиш. Ғирт ёлғон! Битта ҳам далил йўқ.

«Боши бузуқлар» райком биносини эгалламоқчи бўлганмиш. Туҳмат бу. Халқ истаса, ҳамма ёқни вайрон қилиши мумкин эди. Ҳолбуки, кичкина сув дўконига ҳам шикаст етмади. Фақат ўз халқини ўзгаларга боғлаб бергани учун одамлар милицияга ғазабини сочди.

Паркент район партия комитетининг шу воқеалардан сўнг сайланган биринчи котиби Эркин Рўзматов:

— Ўша куни биз паркентликлар учун ички қўшин аскарларининг ҳам, қўшимча милиция кучларининг ҳам кераги йўқ эди. Башарти бирон йиғин бўлган тақдирда ҳам биз ўз халқимиз билан осойишта гаплашишга тайёр эдик. Аслида эса одамлар йиғилиб митинг ўтказади, деган биронта ишончли гап йўқ эди. Миш-мишлар бўлса бўлгандир. Ўша куни аскарлар ва милиция қўшимча кучлари ташланишига буйруқ берган одамда бирор «хавф» тўғрисида маълумот бор экан, нега район ва шаҳар ижроқўми раҳбарлари бундан ўз вақтида огоҳ этилмади?

Нима мақсадда бу нарса сир тутилди? Тушунолмаяпмиз. Одамлар йиғилиб бирон жойга ҳужум қилса экан, эҳтиёт чораси кўрилган эди, деб баҳона қилиш мумкин эди. Борингки, бирор хавф-хатар олдидан аскарлар ва қўшимча милиция кучлари олиб келинсин ҳам дейлик. Барибир, ўқ узишни оқлаб бўлмайди. Рухсат этилмаган митинглар учун жавобгарлик тўғрисидаги фармонда ҳам жамоатга қараб ўқ отилсин, улар калтаклансин дейилмаган-ку? Марказий матбуот ёлғонни ёзди. Биз 4 мартдаги мотам йиғилишимизда одамлар билан 6 соат гаплашдик. Бирортасидан на ҳукумат, на раҳбарлар шаънига ҳақоратли гап чиққани йўқ. Нега районга аскар киритилди? Тинч аҳолига ўқ узишга ким ҳуқуқ берди? Халқ мана шуни аниқлаш учун комиссия тузди. Халққа ҳақиқат керак. Элни тинчитиш, осойишта ва хотиржам этишнинг бундан ўзга йўли йўқ.

...БИЗ БОРГАН куни Паркентда жала ёғди. Жала дўлга айланди. Паркентликлар табиатнинг бунақа нағмасига ўрганиб кетишган. Аммо 15 кундан бери заҳматкаш, содда халқ бошига ёғаётган маломат тошларига кўниколмай ҳасратда. Қарияларнинг соқолида ёш, болаларнинг боши ҳам, оналар кўк либосда. Меҳнатчининг қўли ишга бормайди. Улар бир нарсани — ҳақиқат бўлишини истайдилар. Халқ амри — вожиб. Унга қулоқ солмаслик бугунги кунда хиёнатдан бошқа нарса эмас.

Саъдулла СИЕЕВ,
Мурод АБДУЛЛАЕВ

РЕДАКЦИЯДАН: Паркент воқеаларини атрофлича ўрганиш ва аниқ бир фикрга келиш учун Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг комиссияси тузилди. Унинг таркибида жумҳурият халқ депутатлари, таниқли ёзувчи ва олимлар, ҳуқуқшунослар иш олиб боришмоқда. Умид қиламизки, бу мўътабар комиссия қонли тўқнашув сабабчилари ва одамларга ўқ узишда айбдор бўлган шахсларни халққа номма-ном, рўй-рост айтади. Биз газетхонларимизни комиссия хулосалари билан ҳам таништириш ниятидамиз.

Куюнчак газетхонлардан хатлар

ҚАЙДАСИЗ, ДЕПУТАТЛАР?

Мен бир деҳқон сифатида, кейинги тўрт-беш йилдан катта умидлар кутиб яшадим. Бироқ, ҳалигача ойлик маошимиз 40—50 сўмдан ошмади. Фақат, одатдагидек, сув қўйилган бир-икки ой давомида 100 сўмдан 150 сўмга қадар етди, холос. Каттагина оиланинг йиллик даромади 1000 сўмга етмас экан, тирикчилик қандай ўтади? Бор даромад гўшт билан ун сотиб олишга ҳам етмайди. Бизнинг Киров номли колхозда томорқага бериладиган ерлар 13 сотихдан ошмаяпти. Ахир, 25 сотих ер биз каби каттагина оилага, колхозчига берилмаса, кимга берилади?

Шароит оғирлашиб бормоқда, деб бежиз айтмаяпмиз, ахир! Дўконга колхозчи кирганда сотувчи билан ёқамаёқа бўлса ҳам бир халта (50 килограмм) унни 16 сўмдан камига ололмайди. Ҳозир талон билан сотилаётган совун ҳам устама ҳақ берсангиз хоҳлаган пайтда топилади. Ҳатто болалар кўзини қувонтирадиган шарга ҳам устама ҳақ қўйишяпти! Касал бўлишдан, операция столига ётишдан худонинг ўзи асрасин. Мўмай пул бўлмаса ҳолингизга вой!

Олтмиш-етмиш хўжалик яшайдиган қишлоғимиз ичимлик сув билан таъминланмаган, ваҳоланки, водопровод минораси бизнинг қишлоғимизда. Суюлтирилган газ етказиб бериш ҳам йўлга қўйилмаган, газ магистрал қувури ёнимиздан ўтиб район томонга кетган. Болалар боғчаси учун мўлжалланган майдон ҳалигача ҳувиллаб ётибди.

Очиғи, ўзгаришларни кутавериб тоқатимиз тоқ бўлди. Шунинг учун ҳам дардимни тўкиб солдим. СССР депутатлигига сайлов арафасида номзодлар бундай камчиликларни «бир зарб билан бартараф қилиш» ҳақида кўплаб ваъда берган эдилар. Орадан бир йил ўтди. Лекин нима ўзгарди? Қайдасиз, депутатлар?

Сақлақул СУЛТОНОВ

Хатирчи

ШУМ БОЛАНИНГ ЧОЙХОНАСИ

ТУРДИ ТУРПФУРУШНИНГ ҲАМРОҲИ

ТЕМУРИЙЛАР қабрини танчадан бери зиёрат қилғоним йўқ эрди, шул боисдан Самарқандға отландим. Йўлда сочини типратикон қилиб олғон Қобилбек исмли студент-сиёсатдон ҳамроҳ бўлди. Унга ўзимни илм аҳлиданлиғимни билдириб қўйиш мақсадинда бобокалоним бўлмиш Калвак махзум тўғрисинда сўзлаб бердим. Гап энди бобокалоним ва унинг мирзоси Жулқунбой баъзи хўтиктабиат қаламкашлар иғвоси туфайли отилиб, ғўр кетғониға, қанча илм хор бўлғониға келгонда ул баччағар сўзни илиб қочди:

— Мана, қайта қуришни ҳам бошлаб юбордик, энди олдинлари запрешўн бўлган китобларинияам печать қилаверамиз.

— Сен «қайта қуриш» дедингми, «қайта уриш», дедингми? — деб сўрасам, у: кантуженроқмисиз, деб бурнини жийирди. Кексани эрмаклаш мана бунақа бўлади, деб қаншарига бир тушургум бор эдию, ёш ниҳолга шикаст етказгани кўнглим бўлмади. Авзойимнинг бузулғонин кўриб ялтоқлана бошлади:

— Сиз мани тушумадингиз бобой. Қайта қуриш бу ...қандай тушунтирсам экан... вот, уйни олайлик, агар у жуда хароб бўлса, яшашнинг ҳеч иложи бўлмаса, бузиб қайта қурамиз. Агар у ер-бу ерининг сувоғи кўчган бўлса, яхшилаб ремўнт қиламиз...

— Ремўн қилғонинг билан биронтаси сарххушлиғида сув тўкса, ё бебош болалар тепа-теп қилса, эски ҳаммом-эски том бўлмасму?

— Йўқ, ундай эмас, — дея эътироз билдирди типратикон, — Сиз айтаётган безориларга энди жамиятимизда ўрин йўқ. Шахсан ўзим бошчилигимда қанчадан-қанча порахўру юлғичларнинг қўлига кишан солганмиз. Аслида кишан солиб ўтирмай, шарта-шарта чопиш керак эди. Сиз биласизми, йўқми, Америкада ё Англияда шу усулни қўллашади. Шунинг учун ҳам у ёқларда ўғрилар жуда оз.

Бу Қобилбек дегонлари шундай зўр олим эрканки, ўзиям сиёсатни сув қилиб ичворган кўринади.

Бир савол мени кўпдан бери қийнаб келарди, пайт пойлаб гапнинг орасида секин шуни қистирдим:

— Ўғлим, икки гапнинг бирида китоблардин мисол келтиряпсан, мабодо, билмайсанми, домла Чўлпонни гумдон қилиш режаси қачон пайдо бўлғон?! — У праграм максимун, праграм минимун, чап қанот, ўнг қанот... яна бир балолар деб, бир соатча гапирдию, худо ҳаққи, ҳеч нарсаға тушунмадим. Ўқимағоннинг аҳволи шу-да!

Вақт ҳам алламаҳалга бориб қолғонда сиёсатчи типратикон, ётадиган вақт бўлиб қолди, деб тепага чиқиб ёнбошлади. Менам, ётдим «ё олло»ни айтиб болишға бошни қўйдим.

Эрталаб турсам, йўлда қўшилғон шляпадор йиғлағудай бўлиб ўтирибди — пулини кимдир уриб кетибди. Астойдил ачиниб, беш сўм берай, ҳеч бўлмаса эшигигача етиб олсун деб, чорсинқнинг қатини титкиладиму, рангимдан қон қочди — ҳамён не...

Кеча праводник кўзимга сал бежороқ кўрингонди. Чой олиб келгонида пул берсам, пулингиздан дуоингиз афзал, деб чорсидаги пулға олаюб қарағон эрди. Типратикон кечаси тушиб кетибди, ё шу эплаштирдимикан? Йўғ-э, нималар деяпман ўзи, бу ўша меншавой, бадхў праводникнинг иши...

Баҳром ОБИДЖОН

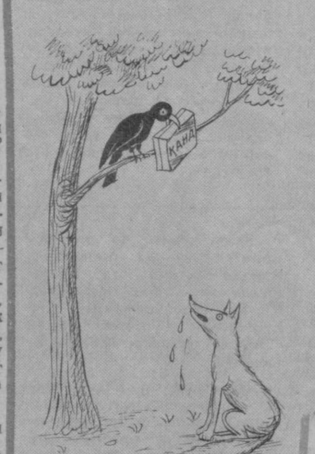

Рассом А. ҲАКИМОВ

Рассом И. ЖИЯНОВ

Асрор МУМИНОВ

ОҚИБАТ

Бола пайти бирон юмушга,
Уринса у «қўй» дедик дарров.
Ўсмирликда мустақил ишга
Интилса у, «қўй» дедик дарров.

Катта бўлди, лаёқати йўқ,
«Қўй» сўзига кўниккан тамом.
Ҳа дейишга ҳаракати йўқ,
Унга ҳоким «қўй» деган калом.

САВОЛ

Менга қатъий айтасиз доим,
Яшаш — кураш дегани, ука.
Тегирмондай айланар бошим,
Толиқтирди курашлар, ака.

Фақат айтинг, безовта юрак,
Қуролларни қачон ташлаймиз?
Умр бўйи курашиб юрсак,
Бу дунёда қачон яшаймиз?

Ўйнадан чиқалама

ТУРТКИЛИКЛАР

«Сабр таги — сариқ олтин», дейди
Шарқ.
Бу қадим ҳикматга келтирмайлик шак.
Ҳар қалай сабр таги олтинлиги рост,
Фарқи, милён-милён «Оқ олтин»,
холос.

●

Тоғдаги айиқни бизники, деймиз,
Сувдаги балиқни бизники, деймиз.
Бундайин насия гапларни қўйинг,
Қачон ҳалқумдаги луқмани еймиз?

Қадам САИДМУРОДОВ

ҒАРОЙИБ ТУШЛАР

НОКНИНГ ТУШИ

Хомман, десам боқмади,
Шошма, десам шошди у.
Қолавердим вой-войлаб
Ҳаддидан кўп ошди у.
Кор қилмади сўзларим,

Ташламади тошини,
Бир зарб билан ёрдим
сўнг
Шумтаканинг бошини...

ТОВУҚНИНГ ТУШИ

Одам эмас докторлар,
Докторлар жаллод.
Дод шуларнинг дастидан,
Дод шулардан, дод.

Ўнгимда йўқ ҳаловат
Энди, мана, тушда ҳам.
Товуқ шўрва — даво дер
Баҳор, ёз, куз, қишда
ҳам...

ДУТОРНИНГ ТУШИ

Бир торим, дил торима
Жўр бўлмади ҳеч.
Умрим ўтар қозиқда
Чириб эрта-кеч.

Безагимга боқиб ким
Мақтар эгамни.
Эгам эса қалбимни
Билар эканми?!

Кеча яна туш кўриб
Дилни тингладим.
Булбул қўниб бошимга
Ёмон йиғладим...

МИХНИНГ ТУШИ

Ўнта, юзта, мингтамиз
Келишайлик жам бўлиб.
Катта-кичик ҳамма ҳам
Бир жону бир тан бўлиб.

Бирлашмасак тўзамиз
Ҳар қадамда қоқиниб.
Ё кетармиз бенишон
Битта-битта қоқилиб.

Кетдик, қайта эриймиз,
Энди йўл йўқ орқага.
Айланмасак бўлмайди
Баримиз бир болғага.

Жаҳон кулади

Сильвиянинг биринчи марта машина ҳайдаши эди. Тўсатдан ғилдираклар орасида нимадир тарақлаб кетди. Сильвия машинани тўхтатиб, тушиб қолган эҳтиёт қисмни қийинчилик билан юкхонага ортиб, йўлда давом этди. Уйда эри у олиб келган эҳтиёт қисмни кўриб, осойишталик билан деди:

— Ҳеч қиси йўқ. Машинани яна қўрқмай ҳайдаса бўлади, фақатгина канализация қопқоғини жойига элтиб қўйиш керак.

●

— Сиз илгари ҳеч турмага тушганмисиз? — сўради мулойимлик билан судья.

— Йўқ, — кўзида ёш билан жавоб берди судланувчи.

— Йиғламанг, яхши йигит. Бу сафар албатта тушасиз, — таскин берди судья.

●

Бир ўғри гуноҳларини ювиш учун черковга келди. Аммо эски касали қўзғаб, черков роҳибининг соатини ўғирлаб қўйди.

— Айт, қайси гуноҳларинг виждонингни қийнамоқда? — сўради роҳиб.

— Яхши бир одамнинг соатини ўғирлаган эдим. Хоҳласангиз, сизга бераман.

— Йўқ, соатни эгасига қайтариш керак.

— У хоҳламаса-чи?

— У ҳолда соатни ўзингда қолдир, бу тўғрида ғам чекма.

●

Автомашина бир йўловчини туртиб кетди. Ҳайдовчи шу заҳоти машинадан сакраб тушиб, жаҳл билан, ўрнидан зўрға тураётган жабрланувчига бақирди:

— Эҳтиёт бўлинг!

— Нега? сиз ҳали орқага ҳам юрмоқчимисиз?

●

Париждаги футбол учрашувида майдонда тўполон бошланди.

— Нима бўляпти? — сўради ишқибозлардан бири.

— Лондонлик ишқибозлар судьяни қувиб юришибди.

— Ўйин ҳали бошлангани йўқ-ку?

— Ҳамма гап шундаки, Лондон поезди ўйин тугаши билан жўнар экан. Ишқибозлар ўйиндан сўнг судья билан ҳисоблашишга вақт қолмайди, деб қўрқишяпти.

Рус тилидан Ғофир АЛИМОВ таржимаси

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»

Издается на узбекском языке

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; котибот — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; назм ва наср — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; шум боланинг чойхонаси — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларига қайтарилмайди.

Р. 04141   Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593.   Д — 3311.   1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12